

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE PARA VE MALİYE
POLİTİKASININ KARŞILAŞTIRILMASI**

ATAKAN BÜYÜKBOSTANCI

İKTİSAT

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ NEDİM DİKMEN

ORDU - 2023

TEZ KABUL SAYFASI

ATAKAN BÜYÜKBOSTANCI tarafından hazırlanan “**COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE PARA VE MALİYE POLİTİKASININ KARŞILAŞTIRILMASI**” başlıklı bu çalışma, **04.08.2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Prof. Dr. Halis DEMİR Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi / İİBF	İmza
Üye	Doç. Dr. Aslı GÜLER Ordu Üniversitesi / Ünye İİBF	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN Ordu Üniversitesi / Ünye İİBF	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Atakan BÜYÜKBOSTANCI

ÖZET

İKTİSAT YÜKSEK LİSANS

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE PARA VE MALİYE POLİTİKASININ KARŞILAŞTIRILMASI

ATAKAN BÜYÜKBOSTANCI

Salgın hastalıklar dünyada çeşitli dönemlerde ekonomileri etkilemiştir. Bunlardan sonuncusu koronavirüstür. Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde ortaya çıkan hastalık kısa süre içerisinde uluslararası alanda yaygınlaşmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından kısa sürede bu hastalık küresel bir pandemi olarak ilan edilmiştir. Hastalığın yaygınlaşmasının engellenmesi için alınan tedbirler başlangıçta belirsizlik ortamı yaratmıştır. Ortaya çıkan belirsizlik süreci finansal piyasaları ve reel sektörü olumsuz etkilemiştir. Salgın döneminde işsizliğin önüne geçmek, üretim faaliyetlerinin durmasını engellemek ve hane halklarının gelir düzeyini korumak için genişletici para ve maliye politikaları izlenmiştir. Bir yandan hükümetler diğer yandan merkez bankaları para musluklarını açmıştır. Ancak 2020 yılı yaz aylarında tedbirlerin azaltılması talebi canlandırmış ve başta petrol olmak üzere emtia ile enerji fiyatları yükselmiştir. Bu durum dünyada enflasyonu yükseltmiş ve Merkez Bankaları politika faizlerini yükseltmeye başlamıştır. Bu da çoğu ülkelerde resesyon endişelerine neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde ise diğer ülkelere farklı olarak resesyon yaşamamak için genişletici politikalar devam etmiştir. Türkiye pandemi sürecine bazı makro ekonomik sorunlarla başlamıştır. Yine de salgın ortaya çıktığında genişletici para ve maliye politikası izlenmiş ancak enflasyon yükseldiğinde 2020 sonbaharında faizler yükseltilerek döviz kuru ve enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Resesyon endişelerinin ortaya çıkması sonucu hükümet fiyat istikrarını bir kenara bırakarak istihdam, üretim ve yatırıma dayalı genişletici politikalar izlemiş ve Merkez Bankası'ndan bunu beklemiştir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı kararnamele ile Merkez Bankası başkanları değiştirilmiştir. Merkez bankası araç bağımsızlığını hükümetten bağımsız olarak uygulayamamıştır. Bu çalışmada hükümetin pandemi döneminde uyguladığı programlarla merkez bankasının para politikası kararları karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular hükümetin merkez bankası politikaları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Covid-19, Para Politikası ve Maliye Politikası.

ABSTRACT

İKTİSAT YÜKSEK LİSANS

COMPARISON OF MONETARY AND FINANCIAL POLICY IN TURKEY DURING THE COVID-19 PANDEMIC PERIOD

ATAKAN BÜYÜKBOSTANCI

Epidemic diseases have affected economies in various periods around the world. The last of these is coronavirus. The disease, which emerged in Wuhan city of China's Hubei province, quickly spread internationally. This disease was quickly declared a global pandemic by the World Health Organization (WHO). The measures taken to prevent the spread of the disease initially created an atmosphere of uncertainty. The resulting period of uncertainty has negatively affected financial markets and the real sector. During the epidemic period, expansionary monetary and fiscal policies were followed to prevent unemployment, prevent production activities from stopping, and maintain the income level of households. On the one hand, governments and on the other hand, central banks have opened the money taps. However, the reduction of measures in the summer months of 2020 revived demand and commodity and energy prices, especially oil, increased. This situation increased inflation in the world and Central Banks began to increase policy rates. This has caused recession concerns in many countries. In the Turkish economy, unlike other countries, expansionary policies have continued to avoid recession. Türkiye started the pandemic process with some macroeconomic problems. Nevertheless, when the epidemic occurred, expansionary monetary and fiscal policy was followed, but when inflation increased, interest rates were increased in the autumn of 2020 and the exchange rate and inflation were tried to be taken under control. As a result of recession concerns, the government put price stability aside and pursued expansionary policies based on employment, production and investment, and expected this from the Central Bank. In this context, the Central Bank presidents were changed by Presidential decrees. The central bank has not been able to implement instrument independence independently of the government. In this study, the programs implemented by the government during the pandemic period were compared with the monetary policy decisions of the central bank. The findings show that the government has an influence on central bank policies.

Keywords: Pandemic, Covid-19, Monetary Policy and Fiscal Policy.

TEŞEKKÜR

Dünya’da 2020 yılında yaşanan pandemi süreci herkesin yaşam tarzını etkilemiştir. Evden çıkma yasakları sosyal hayatı ortadan kaldırma aşamasına getirmiştir. Ayrıca bu süreç tüm dünya ekonomilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde yüksek lisans yapan biri olarak pandeminin ekonomi üzerindeki etkilerini araştırma konusu olarak tercih ettim ve tez konusu olarak seçtim.

Yüksek lisans sürecinde dersleri veren hocalarıma, Yüksek Lisans Tezi jüri üyerine ve bu çalışma sürecinde desteklerini esirgemeyen danışmanın Dr. Öğr. Üyesi Nedim DİKMEN’e, eşim ve aileme sonsuz teşekkür ederim.

İçindekiler

TEZ KABUL SAYFASI.....	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
COVID-19 PANDEMİSİ VE ETKİLERİ.....	5
1.1. Salgın, Epidemiy ve Pandemi Kavramı	5
1.2. Veba Hastalığı.....	5
1.2.1. Antonin Veba	6
1.2.2. Jüstinyen Vebası.....	7
1.2.3. Kara Veba	7
1.2.4. Üçüncü (Hıyarcıklı) Veba Salgını.....	8
1.3. Cocoliztli Salgını.....	8
1.4. İspanyol Gribi (1918-1920).....	9
1.5. HIV/AIDS Virüsü (1918-)	9
1.6. SARS Virüsü (2002-2003).....	10
1.7. Domuz Gribi (2009-2010).....	10
1.8. Covid-19 Pandemisi (2019-).....	11
İKİNCİ BÖLÜM.....	12
MALİYE VE PARA POLİTİKASI	12
2.1. Maliye ve Para Politikası	12
2.2. Para ve Maliye Politikalarına Yönelik Yaklaşımlar.....	13
2.2.1. Merkantilizm.....	13
2.2.2. Fizyokrasi.....	14
2.2.3. Klasik İktisadi Düşünce	14
2.2.4. Keynesyen İktisadi Düşünce	16
2.2.5. Monetarizm (Parasalıcı Yaklaşım).....	17
2.3. Maliye ve Para Politikasının Amaçları.....	18
2.3.1. Tam İstihdam	18
2.3.2. Fiyat İstikrarı.....	19

2.3.3. Finansal İstikrar.....	20
2.3.4. Gelir Dağılımı Adaleti.....	21
2.3.5.Ödemeler Bilançosu Açıklarını Kapatmak	22
2.3.6. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma	23
2.3.7. Faiz İstikrarı	23
2.4. Maliye Politikasının Araçları	24
2.4.1. Kamu Harcamaları	24
2.4.1.1. Cari Harcamalar.....	24
2.4.1.2. Yatırım Harcamaları.....	25
2.4.1.3. Transfer Harcamaları.....	25
2.4.2. Kamu Gelirleri	25
2.4.2.1. Vergi.....	26
2.4.2.2. Harçlar.....	26
2.4.2.3. Resim.....	26
2.4.2.4. Şerefiye.....	27
2.4.2.5. Parafiskal Gelirler.....	27
2.4.2.6. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri.....	27
2.4.2.7. Para Cezaları.....	28
2.4.2.8. Mali Tekeller.....	28
2.4.3. Bütçe	28
2.4.4. Borçlanma	29
2.5. Alternatif Maliye Politikası Stratejileri.....	29
2.5.1. Tedrici Maliye Politikası Stratejisi.....	29
2.5.2. Şok Maliye Politikası Stratejisi.....	30
2.5.3. İradî Maliye Politikası Stratejisi.....	30
2.5.4. Otomatik İstikrar Sağlayıcı Maliye Politikası Stratejisi.....	30
2.5.5. Formül Esnekliği Modeli	31
2.5.6. Kurala Bağlı Maliye Politikası Stratejisi.....	31
2.5.7. Denk Bütçe Stratejisi.....	31
2.5.8. Telafi Edici Bütçe Stratejisi	31
2.6. Para Politikası Araçları	32
2.6.1. Açık Piyasa İşlemleri (APİ)	32
2.6.2. Reeskont Oranı.....	33
2.6.3. Zorunlu Karşılık Oranı (Mevduat Munzam Karşılık Oranı)	33
2.6.4. Selektif Kredi Politikası	34
2.6.5. Kredi Tavanı.....	34

2.6.6. Faiz Politikası.....	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	36
COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE UYGULANAN PARA VE MALİYE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI	36
3.1. Literatür Taraması.....	39
3.2. Araştırmanın Yöntemi.....	42
3.3. Araştırmanın Amacı.....	43
3.4. Covid-19 Dünya Ekonomisine Etkileri.....	43
3.4.1.Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi.....	43
3.4.2. İşsizlik-İstihdam Üzerine Etkisi.....	44
3.4.3. Enflasyon Üzerine Etkisi.....	45
3.4.4. Küresel Ticaret Hacmine Etkisi	47
3.4.5. Varlık Fiyatları Üzerine Etkisi	47
3.4.6. Emtia Fiyatları Üzerine Etkileri	49
3.5. Pandemi Öncesi Türkiye Ekonomisinin Durumu	49
3.6. Covid-19’un Türkiye’de Ortaya Çıkması ve Alınan Tedbirler	51
3.7. Pandemi Süreci Ve Sonrasında Türkiye Ekonomisinde Meydana Gelen Gelişmeler.....	53
3.7.1. Büyüme	53
3.7.2. İşsizlik	54
3.7.3.Enflasyon	54
3.7.4. Dış Ekonomik Gelişmeler	57
3.7.5. Kamu Maliyesi ile İlgili Gelişmeler.....	60
3.8. Türkiye’de Pandemi Dönemi ve Sonrasında Uygulanan Mali ve Parasal Düzenlemeler	61
3.8.1. Maliye Politikası Düzenlemeleri.....	61
3.8.1.1. Ekonomik İstikrar Kalkanı (18.03.2020).....	61
3.8.1.2. Yeni Ekonomik Program (2021-2023 Dönemi).....	62
3.8.1.2.1. YEP Genel Değerlendirme.....	63
3.8.1.2.2. YEP Amaçları.....	63
3.8.1.3. 12 Mart 2021 Ekonomik Reform Paketi.....	64
3.8.1.3.1. Makro Ekonomik Politikalar.....	65
3.8.1.3.2. Yapısal Politikalar.....	68
3.8.1.4. Yeni Ekonomik Model (Aralık 2021).....	70
3.8.2. Para Politikası Düzenlemeleri	74
3.8.2.1. Covid-19 Pandemisi Sürecinde Alınan Para Politikası Kararları.....	77
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	84

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1.: G-20 Ülkeleri 2020 yılı Birinci, İkinci ve Üçüncü Çeyrek Büyüme Oranları....	41
Tablo 3.2.: Türkiye Ekonomisi 2017-2019 Bazı Ekonomik Veriler.....	47
Tablo 3.3.: 2020 yılı Aylık TÜFE ve ÜFE.....	53
Tablo 3.4.: 2021 yılı Aylık TÜFE ve ÜFE.....	54
Tablo 3.5.: 2022 yılı Aylık TÜFE ve ÜFE.....	54
Tablo 3.6.: Türkiye Ekonomisi 2020 yılı Dış Ticaret Verileri (Milyar USD).....	56
Tablo 3.7.: Türkiye Ekonomisi 2021 yılı Dış Ticaret Verileri (Milyar USD).....	57
Tablo 3.8.: Türkiye Ekonomisi 2022 yılı Dış Ticaret Verileri (Milyar USD).....	57
Tablo 3.9.: 2020, 2021 ve 2022 Yılları Cari İşlemler Dengesi (Milyar USD).....	58
Tablo 3.10.: 2020, 2021 ve 2022 Yılları Bütçe Verileri (Milyar TL).....	59

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1.: VIX Volatility Indeks

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
APİ: Açık Piyasa İşlemleri
DİBS: Devlet İç Borçlanma Senedi
DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü
ECB: Avrupa Merkez Bankası
GLP: Geç Likidite Penceresi
GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
FED: Federal Rezerve Bank
FİK: Finansal İstikrar Komitesi
IMF: Uluslararası Para Fonu
KDV: Katma Değer Vergisi
KKM: Kur Korumalı Mevduat
ÖİV: Özel İletişim Vergisi
ÖTV: Özel Tüketim Vergisi
PPK: Para Politikası Kurulu
SBB: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜFE: Üretici Fiyat Endeksi
VIX: Volatilite Endeksi
WHO: World Health Organization
YEP: Yeni Ekonomik Program

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde Dünya’da çok sayıda salgın hastalık görülmüştür. Bu salgınların bir kısmı belli coğrafyayı etkileyen epidemik şekilde veya bir ya da daha fazla kıtayı etkileyen pandemi şeklinde gerçekleşmiştir.

Salgın hastalıklar ülkelerin başta sağlık sistemleri olmak üzere bireylerin yaşam tarzlarını, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yapılarını da yakından etkilemektedir.

Pandemik şekilde gelişen son salgın hastalık ise Covid-19’dur. İsmi koronavirüs olarak ifade edilen bu hastalık insanlar arasında çok hızlı yayılmış ve ölümlere neden olmuştur. Virüs ilk olarak, 2019 yılının Aralık ayında Çin’in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde bir Pazar yerinde görülmüştür. Hastalık yarasadan insana bulaşmış ve insanlar arasında yayılmıştır.

Hastalık ortaya çıktığında kamuoyunda insanların sokaklarda öldüğü, hastanelerde solunum sıkıntıları çektiğine yönelik haberler yayılmıştır. Henüz hastalığın ne olduğu bilinmeden 2020 yılı Ocak ayında Avrupa, Amerika ve Asya kıtalarına yayılmıştır. Ülkeler hastalığın yayılım hızını düşürmek için bir dizi tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Alınan tedbirler arasında uluslararası uçuşların durdurulması, temel ticari faaliyetler dışında sınırların kapatılması, ülke içinde sokağa çıkma yasakları, uygun sektörlerde uzaktan çalışma sistemine geçiş, eğitim-öğretimde uzaktan çevrimiçi geçiş yer almaktadır. Böylece insan hareketliliği kısıtlanmıştır. Alınan tedbirler üretimi, ticareti ve talebi olumsuz yönde etkilemiştir.

Salgın yayıldığında insanların sağlıklarını ön planda tutması ekonomide talebi daraltmıştır. Aynı zamanda kısıtlama faaliyetleri üretimin azalmasına neden olmuştur. Ülkeler ve uluslararası ekonomik kuruluşlar daralan ekonomik faaliyetleri canlandırmak için genişletici para ve maliye politikasını uygulamaya koymuştur. Çünkü salgının meydana getirdiği olumsuzluğu gidermek için genişletici politikaların etkili olacağına inanılmıştır.

Salgın 2021 yılı sonuna kadar farklı varyantlarla kendini göstermiş ancak ilk dalga belirsizlik nedeniyle daha sert sonuçlar göstermiştir. Salgının ekonomik faaliyetlere etkisi 2020-2022 yılı dönemini kapsayacak şekilde değerlendirilmelidir. Çünkü tedarik zincirinde yaşanan sıkıntılar, ekonomik durgunluktan çıkış için alınan tedbirler, salgın sonrası yükselen enflasyona karşı uygulanan politikalar ve resesyon endişelerinin

tamamı genel olarak pandemi kaynaklıdır. Örneğin pandemi başlangıcında uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkisi ile ABD’de enflasyon hızla yükselmiş ve FED daha önce uyguladığı genişletici para politikasından vazgeçerek enflasyonla mücadele kapsamında sıkı para politikasına geçiş yapmıştır.

Covid ile ilgili aşılama sürecinin hızlı olması belirsizlikleri azaltan bir etken olmuş ve kısıtlama tedbirleri kısa sürede ortadan kaldırılmıştır. Ancak üretim ve ticari faaliyetlerin eskiye dönmesi zaman almıştır.

Türkiye’de koronavirüs vakası ilk olarak 11 Mart 2020’de görülmüştür. Türkiye’de de virüsün yayılım hızını azaltmak için erkenden tedbirler alınmıştır. Virüs görülmeden önce Türkiye çevresindeki birçok ülkeye seyahati yasaklamıştır. Yurtdışından dönen vatandaşlar kontrollü olarak ülkeye alınmıştır. Hastalık görüldükten sonra Türkiye’de de kısıtlama tedbirleri başlamıştır. Kısıtlamaların etkisi ile Türkiye ekonomisi de salgından etkilenmiştir. 2020 yılı II. çeyrekte ekonomi %9,9 oranında daralmıştır. Ekonomi diğer ülkelerde olduğu gibi III. çeyrekte toparlanma eğilimine girmiş ve hızlı büyümüştür. Ancak salgına işsizlik, enflasyon, dış ticaret ve bütçe açıkları gibi bazı ekonomik problemlerle giren Türkiye ekonomisi salgın döneminde de bazı problemler yaşamıştır. Diğer ülkeler gibi salgının etkilerini azaltmak için başlangıçta Ekonomik İstikrar Kalkanı paketi uygulanmıştır. Ekonomik istikrar paketi ile firmalara ve bireylere yönelik yardımlar yapılmıştır. Hükümet 100 milyar TL olarak öngördüğü paket kapsamında 240 milyar destek sağlamıştır. Buna paralel olarak TCMB’de politika faizini düşürmüş ve parasal genişleme uygulamıştır. Türkiye ekonomisinde salgın başlangıcında genişletici para ve maliye politikası uygulanmıştır.

2020 yılı Ağustos ayı itibariyle döviz kuru yükselme eğilimine girmiştir. 2020 yılı son çeyrekte enflasyon da yükselmeye başlamış ve para politikasının değiştirilmesi anlayışı hakim olmuştur. Bu kapsamda TCMB yönetimi değiştirilmiş ve yeni başkan Naci AĞBAL ile beraber politika faizi yükseltilmiş, döviz kuru ve enflasyon dengeye gelmiştir. Ancak Mart 2021’de hükümetin açıkladığı reformlar ile yatırım, üretim ve istihdama öncelik verilmesi gerektiği anlayışı ile faizlerdeki yükselmeye karşı çıkılmıştır. Cumhurbaşkanı kararnamesi ile Naci AĞBAL yerine TCMB başkanlığına Şahap KAVCIOĞLU getirilmiştir. 2021 yılı Eylül ayına kadar politika faizi sabit tutulmuş ancak Eylül ayı itibariyle faizler düşürülmeye başlamıştır. Negatif reel faiz uygulamasıyla enflasyon yükselmeye başlamıştır. Döviz kuru 2021 yılı son çeyreğinde %50’nin üzerinde yükselmiştir. Bu durum TCMB’nin bağımsızlığının tartışılmasına ve

TCMB'nin fiyat istikrarı amacından uzaklaştığı yönündeki düşüncelere neden olmuştur. Aynı zamanda TCMB'nin enflasyon hedeflerini tutturamaması sonucu piyasada güvensizlik hakim olmuştur. Bu süreçte hane halkı ve firmalar her gün fiyatların yükseleceği endişesi ile mal ve hizmetlere yönelik taleplerini sürekli artırmışlardır. Yine de enflasyonu kontrol altına almak amacıyla hükümet tarafından bazı reform paketleri uygulanmak istenmiş ancak 2022 yılında enflasyon %80'leri aşmıştır.

Bu çalışmanın amacı 2001 yılında bağımsızlığı sağlanan ve temel amacının fiyat istikrarını sağlamak görevi olan TCMB'nin pandemi sürecinde bu amacı neden gerçekleştiremediğini tartışmaktır. TCMB'nin bu hedeften uzaklaştığının gerekçesi üç nedene dayandırılmaktadır. İlki pandemi sürecinde maliye politikasının uygulayıcısı olan hükümetin TCMB üzerinde etki kurarak politikalarına müdahale ettiği iddia edilmektedir. İkincisi, TCMB'nin bu süreçte enflasyon hedeflerini tutturamaması ve genel olarak hedefe yönelik politikalar izlememesi sonucu hane halkı ve firmaların başta dolarizasyona yönelmesi olmak üzere mal ve hizmet talebini canlı tutmasıdır. Üçüncüsü ise pandemi başlangıcı sonrası artan emtia fiyatlarının üretim maliyetlerini yükseltmesidir. Elde edilen veriler ve yapılan düzenlemeler bu gerekçeleri destekleyen yöndedir. Bu kapsamda TCMB'nin 2020-2022 döneminde ortaya koyduğu hedefler ile aldığı para politikası kararları değerlendirilmiştir. Maliye politikası uygulayıcısı hükümet tarafı bu süreçte sorunlarla baş edebilmek için ekonomide çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Pandemi başlangıcında salgının olumsuz etkilerini gidermek için Ekonomik İstikrar Kalkanı uygulanmıştır. Sonrasında sırasıyla 2020 Eylül ayında Yeni Ekonomik Program, 2021 yılı Mart ayında Ekonomik Reform Paketi ve 2021 yılı sonunda Yeni Ekonomik Model şeklinde ekonomide hedefler belirlenmiştir. Kısa süre içerisinde farklı ekonomik paketlerin uygulanması ekonomide yapısal sorunların olduğunu bize göstermektedir. Normal piyasa şartlarında bağımsızlığa sahip olan TCMB ile hükümetin koordineli politikalar izlemesi gerekmektedir. Ancak pandemi sürecinde hükümetin TCMB'yi domine etmeye çalışması ve istenmediğinde başkanları görevden alması piyasada belirsizliklere neden olmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, dünyada tarihsel süreçte yaşanan salgın hastalıklar ve bunların etkilerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde para ve maliye politikalarının amaçları ve amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlar açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise, öncelikle salgının dünyadaki ve Türkiye'deki ekonomik etkilerinden bahsedilmiş, sonrasında salgın döneminde Türkiye'deki para ve maliye politikaları açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİ VE ETKİLERİ

Geçmişten günümüze kadar olan tarihsel süreçte epidemi veya pandemi şeklinde çok sayıda salgın hastalık görülmüştür. Görülen salgınların tümünün sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere etkileri meydana gelmiştir. Bu bölümde tarihteki eski salgınlar ve etkileri ile aynı zamanda 2019 yılından günümüze kadar olan süreçte yaşanan Covid-19 pandemisi ve etkilerinden bahsedilecektir.

1.1. Salgın, Epidemi ve Pandemi Kavramı

Salgın kavramı, kısa süre içerisinde çevredeki insanların, hayvanların veya bitkilerin büyük bir bölümüne bulaşan hastalıklara verilen isimdir. Salgın, toplumda epidemi veya pandemi şeklinde ifade edilen hastalıklara neden olur.

Epidemi kavramı, genellikle belli bir coğrafyada meydana gelen ve bu coğrafyada yaşayanların büyük bölümünü etkileyen salgın hastalıktır (Tekin, 2021: 332).

Pandemi kavramı ise, bir kıta veya dünya genelinde çok geniş kitleleri etkileyen bir salgın hastalıktır. Pandemi kelimesinin kökeni eski Yunanca'ya dayanmaktadır. Eski Yunanca'da "pan: tüm", "demos: insanlar" anlamına gelmektedir. Yani genel olarak eski Yunanca'da pandemi kelimesi "halk" anlamına gelmektedir (Ünlü, Kabak, & Tuğludur, 2020: 27).

Epidemi bir bölgede, bir toplumda görülen hastalık iken, pandemi dünya çapında görülen yayılma alanı daha geniş salgındır (Tekin, 2021: 332).

Dünya tarihi incelendiğinde çok sayıda salgın hastalık ortaya çıkmıştır. Aşağıda bu salgınlar ve etkilerinden bahsedilecektir.

1.2. Veba Hastalığı

Veba kavramı Arapça kökenli bir kelime olup salgın anlamına gelmektedir. Avrupa'da ise 'black death-kara ölüm' olarak ifade edilmektedir (Yıldız, 2022: 264). Halk arasında da 'veba' olarak nitelendirilen bu hastalık bir enfeksiyona neden olmaktadır. Antibiyotik tedavisi ile 2007 yılından itibaren sona ermiştir. Veba salgınında

enfeksiyona yol açan bakteriye “Yersinia Pastis” adı verilmiştir. Bu isim Fransız bakteriyel uzmanı A. Yersin’den gelmiştir (www.tarihiolaylar.com).

Veba hastalığının neden olduğu enfeksiyon hem bulaşıcı hem de ölümcüldür. Hastalığın mikrobunda birçok yabancı kemirici yer almakta ve hastalık bir kemirgenden diğerine taşınmaktadır. Bundan dolayı hastalığın farelerden bulaştığı bilinmektedir. Klinik çalışmalar sonucu bu hastalığın üçe ayrıldığını göstermektedir. Bunlardan ilki, hıyarcıklı (bubon) veba; ikincisi, akciğer (phömonik) vebası; üçüncüsü ise septisemik vebadır. En yaygın olanı ise hıyarcıklı vebadır (Yıldız, 2022: 264).

Veba hastalığı tarihsel süreçte, 165 Antonin Veba, 541 Jüstinyen Vebası, 1347 yılında Kara Veba ve 1855 yılında Üçüncü Veba (Hıyarcıklı Vebası) olarak büyük salgınlar şeklinde görülmüştür.

1.2.1. Antonin Veba

Roma İmparatorluğu’nda Lucius Verus tarafından 162 yılında Parth seferi başlamıştır ve sefer 166 yılına kadar sürmüştür. Savaş sırasında 165 yılında Nisbis’te bu salgın görülmeye başlamıştır. Askerlerin seferden dönüşleri sırasında salgın Avrupa’ya kadar taşınmıştır. Salgında hayatını kaybedenlerin sayısı tam olarak bilinmese de yaklaşık 15 milyon kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Salgının tahribatı yıllarca sürmüş ve Roma İmparatorluğu’nda büyük yıkıma neden olmuştur (Sayar, 2020: 15).

Salgın Ortaçağ’ın demografik yapısını değiştiren ağır can kayıplarına neden olmuştur. Savaş sırasında yayılan bir salgın olduğu için Roma İmparatorluğu’nu askeri olarak yıpratmıştır. Salgının sosyal ve ekonomik etkileri ise Roma imparatorluğu için ağır bunalıma neden olmuştur. Yüksek can kayıpları nedeniyle işgücü azalmış şehirlerdeki ekonomik hayat ve kırsal kesimdeki tarımsal faaliyetler olumsuz yönde etkilenmiştir. Ayrıca ticari faaliyetler büyük ölçüde kesintiye uğramıştır (Sayar, 2020: 24).

Ekonomik faaliyetlerdeki durgunluğu önlemek amacıyla İmparator Aurelius çeşitli yollara başvurmuştur. Çiftliklerdeki üretimi yeniden sağlamak ve kentlerde azalan nüfusu yeniden dengelemek için imparatorluk dışından göçmenler atanmıştır. Çok sayıda askerin hayatını kaybetmesi üzerine onların yerine köle ve gladyatörler atanmıştır. Meclisteki bazı mevkiler için de özgür bırakılan kölelerin erkek çocukları atanmıştır. Böylece imparatorluk o zamana kadar görülmeyen ölüm ve korkuya rağmen ayakta

kalmayı başarmıştır. Burada halkın imparatora duyduğu sevgi de önemlidir (Günata, 2020).

Salgına Antonin Veba denilmesinin nedeni ise eş İmparatorlar Lucius Verus ve Marcus Aurelius'un hanedan isimlerinin Nerva Antonine olmasıdır.

1.2.2. Jüstinyen Vebası

Hastalık ismini dönemin Bizans İmparatoru Jüstinyen'in isminden almıştır. Salgında dünya genelinde 30-50 milyon insanın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Necipoglu, 2020).

Salgının Mısır'da başlayıp daha sonra ticaret yolları ile Akdeniz'i ve İstanbul'da Bizans'ı etkilediği bilinmektedir. Hastalık 541 yılında ilk olarak Mısır'ın Pelusium limanında görülmüş ve 542 yılında İskenderiye'den tahıl taşıyan gemilerdeki farelerle İstanbul'a ulaştığı tahmin edilmektedir. Salgın 750 yılına kadar 18 dalga şeklinde gerçekleşmiştir. Salgının ciddiyeti Bizans'ta günde 10.000-15.000 arası ölümün olmasından ve ölenlerin gömülmesi için İmparatorun görevliler tayin ettiğinden anlaşılmaktadır (Necipoglu, 2020).

Salgının Kostantinopolis'e dışarıdan gelen ve hastalık taşıyıcısı olduğu düşünülen gemilerdeki insanların 7 gün süre ile Yedikule'de karantinaya alındıklarını sonrasında hastalık taşımayanların şehre alınarak yaygınlaşmanın önlenmeye çalışıldığını Evliya Çelebi gözlemlemiştir (Yıldırım, 2010: 113).

Salgın Bizans İmparatorluğu'nu askeri, ekonomik ve siyasi yönden önemli ölçüde etkilemiştir. Hastalık yayıldıkça ordu zayıflamış ve yeni asker yetiştirmek zorlaşmıştır. Salgın yayıldıkça daha çok insan hayatını kaybetmiş ve tarımsal üretim azalmıştır. Üretimin azalmasına paralel olarak ticari faaliyetler sekteye uğramıştır. Üretimin azalması fiyatları yükseltmiş ayrıca vergi gelirlerini düşürmüştür. Sürecin sonunda Roma İmparatorluğu zayıflamış ve Orta Çağ'a geçiş olmuştur (Horgan, 2014).

Salgın sonrasında iyice gücünü kaybeden Roma İmparatorluğu'nun merkezi İstanbul, Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir.

1.2.3. Kara Veba

1347-1352 yılları arasında Avrupa'yı etkileyen ve 25 milyondan daha fazla insanın ölümüne neden olan bir salgındır. Hastalık ilk olarak Orta Asya'da ortaya çıkmıştır.

Diğer ülkelere yayılması ise ticaret yoluyla olmuştur. Gemilerle yapılan taşımacılıkta Ceneviz ticaret gemilerindeki fareler üzerinde yer alan pirelerin diğer ülkelerdeki insanları etkilemesi ile virüs Avrupa'yı da etkilemiştir (Cartwright, 2020).

Ölüm sayısının yüksek olması Orta Çağ toplumunu ciddi oranda etkilemiştir. Salgın sonrasında otoritelerin tartışılması ayaklanmalara neden olmuştur. Kentlerden köylere göç artmıştır (Cartwright, 2020). Şehirlerde ticaret aksamış, tarımsal ürün üretimi azalmıştır. Artan gıda kıtlığı fiyat artışlarını da beraberinde getirmiştir (Jedwab vd. 2019).

Kara veba hastalığı sonrasında toplumsal yapıda büyük değişim meydana gelmiştir. Orta Çağa egemen olan feodal sistem salgın hastalık sonucu sona ermiştir. Çünkü köylerde insanların hayatını kaybetmesiyle feodal üretim sistemi olan tarım sektörü büyük darbe yemiştir. Toprak sahipleri büyük güç kaybetmiştir (Nikiforuk, 2018: 78).

1.2.4. Üçüncü (Hıyarcıklı) Veba Salgını

Salgın Çin'in Yunnan kentinde başlayan bubonik (hıyarcıklı) bir veba salgınıdır. Salgın dünya genelinde 15 milyon civarında insanın ölümüne neden olmuştur. Avrupa'yı etkileyen üçüncü veba salgınıdır. Salgın dünya çapında büyük demografik sorunlara neden olarak ırksal eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. İnsanlar korku ve panik ile Çin'den kaçmış, tarımsal üretim sekteye uğramış ve üretim azalmıştır (Echenberg, 2002). Hayvanlardaki vebayı engellemek amacıyla koyun ve keçilerden alınan vergiler arttırılmıştır. Salgın döneminde ticaret ile uğraşan Hristiyanların evlere kapanmaları sonucunda ticari ve ekonomik hayat önemli ölçüde kesintiye girmiştir (Durak Oldaç, 2022: 427).

1.3. Cocoliztli Salgını

İspanyolların Meksika'ya geldiği 1519 yılında nüfusun 15-30 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. 1600 yılında ise nüfusun 2 milyon dolaylarında olduğu bilinmektedir. Nüfusun düşmesine yol açan unsurlar arasında savaş, kıtlık ve salgın hastalıklar bulunmaktadır. Salgın hastalıklar arasında toplumu etkileyen en önemlisi Cocoliztli salgınıdır. Bu salgın hastalık 1545 ve 1576 yıllarında iki dalga halinde gerçekleşmiştir (Acuna-Soto vd., 2004: 1).

Hastalığın diğeri adı kanamalı ateştir. Hastalık üç ile beş gün arasında yüksek ateş, baş dönmesi ve ağrısı, susuzluk, düşük nabız ile kendisini göstermekte ve sonrasında kanamaya neden olmaktadır (Acuna-Soto vd., 2004: 2).

Salgın yerli Meksika'lı halkı derinden etkilemiş, o bölgeye yerleşen yeni İspanyol halkını çok etkilememiştir. Yetersiz beslenen, köle gibi çalışan, fakir Meksika halkının nüfusu azalmış; zengin, rahat yaşayan, İspanyol halkı ise salgından çok az etkilenmiştir. Salgın sonucunda sosyal bölünme meydana gelmiştir (Acuna-Soto vd., 2004: 4).

1.4. İspanyol Gribi (1918-1920)

Yakın tarihin en büyük salgınlarından biridir. Salgın İspanya kökenli değildir. Ancak isminin İspanyol Gribi olmasının nedeni İspanya'nın I. Dünya Savaşı'nda salgını bildiren ilk ülke olmasıdır. İspanya savaş sırasında tarafsızlık politikası izlemiş ve savaşla ilgili sansür uygulamamıştır. Hastalık 500 milyondan fazla kişiye bulaşmış ve 18 ayda 50-100 milyon arasında insanın ölümüne neden olmuştur (Abanoz, 2021: 37).

Hastalık H1N1 virüsünün ölümcül bir alt grubu olan grip salgınıdır. Salgın üç dalga şeklinde gerçekleşmiştir (Yolun, 2020: 76). İlk dalgası ılımlı, ikinci dalgası şiddetli ve üçüncü dalgası artçı olmuştur.

Salgın dünya ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Dünya tedarik zinciri salgından olumsuz etkilenmiştir. Üretim de %50'ye varan düşüşler görülmüştür. Salgına yakalanan insanların yatak, yastık ve ilaç talepleri artmış ve bu sektörler olumlu yönde etkilenmiştir (Tekin, 2021: 342).

Salgın sonrasında üretimdeki düşüşe paralel olarak enflasyon hızla yükselmiştir. Aynı zamanda salgın hastalığın I. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde ortaya çıkması ekonomileri daha derinden tahrip etmiştir. Savaş ve salgın sonrası çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi emek arzını azaltmış ancak toparlanma sonrası artan emek talebiyle beraber ücretler yükselmiştir. Kısa vadede kişi başına düşen gelirden artışlar gözlenmiştir. Ancak hem savaş hem de hastalığın etkileriyle beraber 1929 yılında dünya büyük bir buhranın etkisi altına girmiştir.

1.5. HIV/AIDS Virüsü (1918-)

İngilizce ifadesi "Human Immunodeficiency Virus" olan HIV virüsü dünya genelinde etkisi ve bulaşıcılığı günümüzde de devam eden bir hastalıktır. İnsanlara Orta Afrika'da

bulunan bir tür şempanzeden bulaşmıştır. Hastalık bulaştığında vücudun bağışıklık sistemini çökertmektedir. Tedavi edilmediğinde AIDS hastalığına yol açmaktadır (Şahin, 2021: 19).

HIV/AIDS virüsü, işgücü arzını olumsuz etkilemektedir. Afrika'da ekonomik büyüme oranını azaltmıştır (Şahin, 2021: 19).

HIV/AIDS virüsünün bulaşıcılık etkisi günümüzde de halen devam etmektedir. Henüz tam tedavisi bulunmayan bu hastalığa karşı bireylerin dikkatli olması yönünde uyarılar devam etmektedir.

1.6. SARS Virüsü (2002-2003)

Şiddetli Akut Solunum Sendromu olarak adlandırılan SARS virüsü korona virüsün neden olduğu bir solunum yolu hastalığıdır (Şahin, 2021: 20). İlk SARS vakası 16 Kasım 2002 tarihinde Çin'in Foshan kentinde ortaya çıkmış ve 2003 yılının Şubat ayında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne rapor edilmiştir. Salgın Çin'den dört ülkeye yayılmıştır. SARS hava yoluyla bulaşan bir virüstür. Soğuk algınlığı ve gribe benzer şekilde küçük tükürük damlaları ile bulaşır (Durmaz Akyol, 2005: 108).

SARS virüsü ortaya çıktıktan sonra hizmet sektörü olumsuz yönde etkilenmiş ve dünya ekonomisi küçülmüştür (Şahin, 2021: 20).

1.7. Domuz Gribi (2009-2010)

Domuz gribi hastalığı, 1930'lu yıllarda ABD'li uzmanlar tarafından keşfedilmiştir. Uzmanlar, insanlarda görülen bu hastalığı, Kuzey ABD'deki domuzların yakalandığı gribe benzetmiştir (Çimen, 2023).

Domuz gribinin H1N1 varyasyonu 2009 yılında Meksika'da tanımlanmıştır. H1N1 varyasyonu insanlara hızla bulaşmaya başlamıştır. Hastalık, enfekte olmuş bir kişinin öksürmesi veya hapşırması sonucu çıkan baloncuklar ile insanlar arası temas sonucu bulaşmaktadır. Hastalığın belirtileri arasında; ateş, öksürük, boğaz ağrısı, burun tıkanıklığı, baş ve vücut ağrısı, titreme ve yorgunluk yer almaktadır. Ayrıca hastalık bulaşan birçok insanda ishal ve kusma gibi etkilerde görülmüştür (Çimen, 2023).

Hem 2008 yılı küresel finans krizi hem de bu hastalık nedeniyle birçok sektör olumsuz yönde etkilenmiştir. İnsanların harcama bileşenleri değişmiştir (Şahin, 2021: 21).

1.8. Covid-19 Pandemisi (2019-)

Covid-19 virüsü 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde başlamış ve 2020 yılı Ocak ayından itibaren başta Avrupa ve Amerika olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır. Virüsün adı 11 Şubat 2020'de Covid-19 olarak açıklanmıştır. Covid-19 ismi "Corona"nın "Co"su, "virüs"ün "vi"si, İngilizce hastalık anlamındaki "disease" sözcüğünün "d"si ve ilk kez 2019 yılında görülmesi nedeniyle "19" rakamından oluşturularak Covid-19 olarak tanımlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 11 Mart 2020 tarihinde tüm dünyayı tehdit eden koronavirüs kaynaklı Covid-19 hastalığını küresel salgın anlamına gelen "pandemi" olarak ilan etmiştir (Demir vd., 2020: 81).

Virüsün en önemli özelliği çok hızlı yayılması ve insan hayatını tehdit etmesidir. Hastalığın belirtileri arasında ateş, öksürük ve nefes darlığı yer almaktadır. Bu süreçte neredeyse tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler salgının yayılım hızını önlemek amacıyla başta ülke sınırlarının kapatılması olmak üzere sokağa çıkma kısıtlamaları gibi insan hareketliliğini sınırlayan önlemler alınmıştır. Hızlı yayılma özelliği bulunan salgın bir belirsizliğe yol açmıştır. Ortaya çıkan belirsizlikler dünya ekonomisini derinden etkilemiştir.

Korona virüs dünya genelinde çok sayıda insanı etkilemiş ve ölümlere neden olmuştur. 15 Şubat 2023 tarihi itibarıyla DSÖ'ye bildirilen ve onaylanan toplam vaka sayısı 756.291.327, toplam ölüm sayısı ise 6.841.640 olmuştur. Pandemi sürecinde ölüm sayısının az olmasının nedeni kısıtlamaların uygulanması ve aşı sürecinin hızlı başlamasıdır. İnsanlara, 13 Şubat 2023 tarihi itibarıyla küresel ölçekte 13.195.777.466 doz aşı yapılmıştır (WHO, 2023). Salgın başladığı günden bu yana en çok Avrupa'da yayılmıştır. Salgının en az yayıldığı kıta ise Afrika'dır (WHO, 2023).

Covid-19 salgını farklı varyantlarla mutasyona uğramış ve üç yılı aşkın zamanda insan hayatını etkilemiştir. Aşılama çalışmaları ile insanlar normal hayatlarına dönse de virüsün etkileri devam etmiştir. 2023 yılı Mayıs ayında ise DSÖ tarafından virüsün artık küresel bir acil durum teşkil etmediği açıklanmıştır.

2019 yılı Aralık ayında başlayan ve günümüze kadar sosyal, ekonomik, siyasi, bilimsel alanlarda etkisi olan korona virüs salgınının Dünya ve Türkiye ekonomisine etkileri çalışmanın üçüncü bölümünde açıklanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MALİYE VE PARA POLİTİKASI

2.1. Maliye ve Para Politikası

Devlet yapısı insanların toplum halinde yaşamasının vazgeçilmez bir ögesidir. Devlet, varlığı gereği bireylerin çeşitli kamusal ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Devlet kamusal ihtiyaçları karşılamak üzere çeşitli mali politikalar izler. Maliye politikası, bir ekonomide kamu kesiminin (devletin) amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla uyguladığı araçlar setinden oluşmaktadır.

Kavram olarak maliye politikası, devletin vergi ve benzeri kamu gelirleri ile borçlanma, kamu harcaması ve diğer araçları kullanarak, ekonomiyi tam istihdam dengesine ulaştırmak ve gelir dağılımı adaletini sağlama amaçları ile uyguladığı politikalar zincirine denir (Pınar, 2010).

Para politikası ise merkez bankalarının çeşitli politika araçları ile para arzı ve faiz oranı gibi değişkenleri etkileyerek genel ekonomik hedeflere ulaşma çabalarına denir (Tüyen, 2014: 20).

Bir ekonomide para ve maliye politikaları birbirinden bağımsız düşünülmemelidir. Örneğin faiz oranları tek başına merkez bankasının belirlediği para arzı tarafından belirlenmemekte aynı zamanda kamu kesiminin bütçe açık ve fazlaları tarafından da etkilenmektedir. Bu nedenle para ve maliye politikalarının birbirinin etkilerini tersine çeviren etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla koordinasyon içerisinde yürütülmesi gerekmektedir. Günümüzde merkez bankalarının görevi genellikle fiyat istikrarını sağlamak ve bu hedef doğrultusunda para politikası araçlarını uygulamaktır. Kamu kesimi ise maliye politikası araçları ile ekonomiye müdahale etmektedir. Her ikisinin uygulayacağı politikadaki uyumsuzluk ekonomi hedeflerine zarar verecektir.

Para ve maliye politikalarının uyum içerisinde sürdürülmesi için çalışmanın bu bölümünde iki kavram birlikte incelenmiştir.

2.2. Para ve Maliye Politikalarına Yönelik Yaklaşımlar

Maliye politikasının gelişimi modern devletin 16. yy'da doğuşuyla beraber başlar. Aynı zamanda maliye politikasının gelişimi iktisadi yaklaşımlarla yakından ilgilidir. Para ve maliye politikalarına yönelik yaklaşımlar merkantilizmden itibaren ele alınmıştır.

2.2.1. Merkantilizm

Merkantilizm, Avrupa'da Ortaçağ'ın sonunda feodalizmin çöküşü ile ortaya çıkmış iktisadi bir akımdır. Kelime anlamı, ticari kapitalizmdir. 15-18. yy'lar arasında Avrupa'da hakim olan bir iktisadi görüştür.

Avrupa'da coğrafi keşifler sonucu yeni kıtalar ve ticaret yolları keşfedilmiş, üretim ve ticaret önemli hale gelmiştir. Merkantilizmde iç ticaret serbest olmalı, dış ticarete ise korumacı politikalar izlenmelidir. Devlet, ihracatı artırıcı ithalatı kısıtlayıcı önlemler olarak dış ticarete fazla verilmesini sağlamalıdır. Dış ticaret fazlaları sayesinde bir ülkenin altın, gümüş gibi değerli maden stoku artacak ve ülke zenginleşecektir. Merkantilizmde zenginliğin ölçüsü olarak altın ve gümüş gibi değerli madenlerin miktarını artırmak görülmektedir (Aydemir & Güneş, 2006: 145). Merkantilizm anlayışına göre dış ticaret sıfır toplamlı bir oyun olarak görülmektedir. Bir ülkenin dış ticaret fazlası vermesi diğerinin açık vermesi anlamına gelmektedir. Dış ticaret fazlası vermek isteyen bir ülke güçlü olmalıdır. Güçlü devlet, güçlü ordu sayesinde devlet, ticaret yapanları sömürgecilik yarışında korumalıdır. Ayrıca güçlü merkezi hükümetler, dış ticaretle uğraşan firmalara tekel ayrıcalıkları tanınmalıdır. Bu yaklaşımın sonucu olarak, malların üretimini düzenleyen pek çok kamu müdahalesi ortaya çıkmıştır (Bocutoğlu, 2012: 18-20).

Sonuç olarak Merkantilizmde kamu kesiminin ekonomiye etkin müdahalesi savunulmuştur. Ülke içerisinde değerli maden miktarının artması için devlet dışarıda korumacı önlemler uygulamış ve dış ticaret fazlasının sağlanmasını teşvik etmiştir. Bunun yanı sıra para arzının artması desteklenmiş, çünkü para arzı arttığında ülkelerin zenginliğinin arttığı anlayışı benimsenmiştir. Ancak Merkantilizmin son dönemlerinde artan para miktarı enflasyona neden olmuş ve bu anlayış önemini kaybetmeye başlamıştır.

2.2.2. Fizyokrazi

Fizyokrazi, 18. yy'da Fransa'da ortaya çıkan, 30 yıllık süreyle uygulama alanı bulmuş iktisadi düşünce akımıdır. Fizyokratlar zenginliğin kaynağı olarak tarım sektörünü görmekte ve ulusal hasılanın tarım sektöründen yaratıldığını ileri sürmektedirler. Sanayi ve ticaret sektörleri kısır sektörlerdir. Onlar için geçerli olan doğal düzendir. Doğal düzenin akışına devlet müdahale etmemelidir. Adam Smith'in Ulusların Zenginliği kitabında yazdığı "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ifadesi fizyokratlara aittir (Ölmezoğulları, 2008: 49). Fizyokratlara göre devlet, doğal düzenin işleyişine müdahale etmemelidir. Devlet adalet, güvenlik, eğitim gibi toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamalı ve özel mülkiyeti güvence altına almalıdır. Devletin sağladığı hizmetlerin kısıtlı olması nedeniyle, kamu harcamaları ve kamu gelirleri sınırlı olmalıdır. Bu nedenle tek vergi sistemi savunulmuş ve verginin de üretken sektör olan tarım sektöründen alınması gerektiği ileri sürülmüştür (Ağdemir, 2019: 193). Fizyokrat iktisadi düşünce kendisinden sonra gelişen klasik iktisadi düşüncenin öncüsü olmuştur.

2.2.3. Klasik İktisadi Düşünce

Avrupa'da 18. yy'da Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkışıyla beraber etkili olan iktisadi düşünce akımıdır. Hakim olduğu dönem olarak Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği eserini yayımladığı 1776 yılı ile John Stuart Mill'in öldüğü 1873 yılları arası kabul edilmektedir. Önemli temsilcileri arasında Adam Smith, David Ricardo, Thomas Robert Malthus, John Baptiste Say ve John Stuart Mill yer almaktadır. Klasik iktisadi görüşün temel düşünceleri aşağıda yer almaktadır (Aktan, 2000):

1. Ekonomi daima tam istihdam dengesindedir. Tam istihdam dengesi doğal denge olarak kabul edilmektedir. Denge otomatik olarak kendiliğinden sağlanmaktadır. Dengeyi sağlayan unsur görünmez el olarak kabul edilen fiyat mekanizmasıdır.
2. Ekonominin itici gücü arzıdır. Her arz kendi talebini yaratır (Say Yasası). Üretilen mal ve hizmetlerin tamamı satılır anlayışı benimsenmiştir. Çünkü bir mal piyasaya arz edildiğinde üretim faktörleri üretim sürecinde elde ettikleri tüm gelirleri harcayarak aynı şekilde talep yaratmış olmaktadır. Böylece üretilen tüm mal ve hizmetler satılmış olmaktadır.
3. Ücret ve fiyatlar esnektir. Bu sayede piyasada denge kendiliğinden sağlanmış olacaktır. Örneğin bir malın arzı talebini aştığında fiyatı düşecek ve denge

tekrardan sağlanmış olacaktır. Ayrıca tam istihdam dengesi fiyat ve ücretlerin esnek olması dolayısıyla sürekli devam etmektedir. Kısa vadede ortaya çıkan dengesizlikler fiyat mekanizması aracılığı ile uzun vadede ortadan kalkacaktır.

4. Piyasada tam rekabet koşulları geçerli olmalıdır. Rekabet yoğun olduğunda optimal kaynak dağılımı sağlanacaktır.
5. Tasarruflar yatırımlara eşittir. Tasarrufların yatırıma kanalize olmasını sağlayan temel unsur faiz oranlarıdır. Klasiklere göre faiz, tasarrufun fiyatıdır. Bireylerin tasarruflarını etkileyen unsur faizlerdir. Tasarruf miktarı arttıkça faiz oranları düşmekte ve tasarruflar yatırımlara dönüşmektedir.
6. Devlet bütçesi büyük olmamalı ve bütçe her zaman denk olmalıdır. Klasik iktisadi ekol devletin varlığının zorunlu olduğunu, ancak devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Devlet adalet, güvenlik gibi zorunlu kamusal alanlara müdahale etmeli ve bunun için bütçesini kısıtlı tutmalı, az vergi toplamalıdır. Devlet piyasanın işleyişini bozmamalıdır. Bu bağlamda Klasikler tarafsız maliye politikasını savunmaktadır. Tarafsız maliye politikası, kamu gelirleri ve kamu harcamalarının makroekonomik değişkenler üzerinde önemli bir etki yaratmaması anlamına gelmektedir (Öztürk, 2015: 23). Klasiklere göre kamu harcamaları, üretken olmayan verimsiz harcamalardır. Aynı zamanda toplanan vergiler de piyasada kaynak dağılımının etkinliğini bozar. Vergilerin rant etkisi gereği vergi miktarı arttıkça tüketici ve üretici rantındaki azalma da artar ve piyasanın etkinliği bozulur. Bu nedenle toplanan vergi miktarı da az olmalıdır. Ayrıca klasik iktisatçılar devletin borçlanmasına da karşı çıkarlar. Olağanüstü dönemlerde gerçekleştirilecek borçların da sadece kısa vadeli ve sermaye piyasalarından olması gerektiğini ifade etmişlerdir.
7. Klasiklere göre para yansız, yani nötrdür. Klasik iktisatçılara göre paranın ekonomik değişkenler üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Para sadece işlem amacıyla talep edilmektedir. Para miktarındaki meydana gelen artışlar doğrudan enflasyonu yükseltmektedir. Çünkü tam istihdamda olan ekonomide para miktarını artırmanın arz üzerinde hiçbir etkisi yoktur.

Sonuç olarak klasik iktisatçılara göre ekonomide denge kendiliğinden sağlanmakta ve oluşan bu denge tam istihdam dengesidir. Devlet tam istihdamdaki ekonomiye müdahale etmemelidir. Devletin fonksiyonu jandarma devlet olmalı, adalet, güvenlik

gibi kamusal ihtiyaçları karşılamalıdır. Bunun için de vergi gelirlerini ve kamu harcamalarını sınırlı tutmalıdır. Kısacası devletin yaptığı harcamalar ve topladığı vergilerin fiskal amacı olmalıdır. Aynı zamanda klasiklere göre ekonomi uzun dönemde tam istihdam dengesinde olduğu için paranın ekonomik değişkenler üzerinde etkisi yoktur. Para sadece işlem amaçlı talep edilir.

2.2.4. Keynesyen İktisadi Düşünce

1929 Büyük Buhranından sonra ortaya çıkan iktisadi ekoldür. ncs İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes'tir. Keynesyen iktisat modern makroekonominin ve maliye politikasının doğusu olarak da ifade edilmektedir. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ile beraber yaşanan durgunluk ve işsizlik problemleri, ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği tezini rtmştr. Klasik iktisadi ekolün teorileri ekonomiyi krizden çıkarmada etkili olmamıştır. Keynes krizin etkilerini ortadan kaldırmak için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Devletin ekonomiye müdahalesiyle para ve maliye politikaları etkin bir biçimde uygulanmıştır.

Keynes'in görüşleri 1936 yılında yayımlanan İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli eserinde yer almaktadır. Keynesyen iktisadi görüşün temel düşünceleri aşağıda yer almaktadır (Keynes, 2008):

1. Ekonomilerde eksik istihdam vardır. Ekonomiler eksik istihdamda da dengeye gelebilir.
2. Ekonominin itici gücü taleptir. Keynes 1929 krizinin talep yetersizliğinden kaynaklandığını ileri sürmüş ve devletin toplam talebi artırıcı politikalar izleyerek ekonomiyi canlandırması gerektirdiğini ifade etmiştir.
3. Keynes'e göre ücret ve fiyatlar yukarı doğru esnek, aşağı doğru rijittir. Keynes'e göre ücretler ve fiyatlar belirli bir seviyenin altına düşmemelidir.
4. Devlet ekonomiye müdahale etmelidir. Keynes'e göre devlet yapacağı altyapı yatırımları ile ekonomiye müdahale ederek toplam talebi artırmalıdır. Devletin yapmış olduğu harcamalar çarpan (oğaltan) ve hızlandırıcı etkisi yaratmaktadır. Çarpan etkisi ile devletin yapacağı bir kamu harcaması ve yatırım harcaması kendisinin birkaç katı kadar milli gelir artışına yol açacaktır. Böylece gelir ve istihdam düzeyi yükselecektir. Hızlandırıcı etkisi ise talep artışı sonucu ortaya çıkan tüketim harcamaları artışının yatırım harcamaları üzerindeki etkisini ifade

etmektedir. Tüketim harcamalarında meydana gelen artışlar yeni üretim malları talebini artıracak ve bu kapsamda yapılan yatırımlar artacaktır.

5. Keynes'e göre para politikası da ekonomide etkindir. Ancak maliye politikasının etkinliği daha fazladır. Para arzı arttıkça faiz oranları düşmekte ve faizler en düşük seviyeye indiğinde ekonomide likidite tuzağı yaşanmaktadır. Likidite tuzağında para politikasının etkinliği sona etmektedir.

Sonuç olarak Keynes'e göre hem para hem de maliye politikası ekonomide etkindir. Ancak maliye politikasının etkinliği daha fazladır. Çünkü para politikası aracılığıyla sürekli artan para arzı ile beraber faiz oranları düşebileceği en düşük seviyede likidite tuzağına neden olacak ve para politikası bu noktada etkinliğini kaybedecektir. Ancak ekonomi likidite tuzağında olsa dahi maliye politikasının etkinliği devam edecektir. Maliye politikasının etkinliği uygulanacak genişletici veya daraltıcı politika sonucu çarpan etkisi ile çok daha fazla olacaktır.

2.2.5. Monetarizm (Parasalıcı Yaklaşım)

Monetarist iktisadi yaklaşımın öncüsü 1976 yılında Nobel Ekonomi Ödülü alan Milton Friedman'dır. Friedman'ın görüşleri "Paranın Miktar Teorisi" adlı eserinde yer almaktadır (Friedman, 1956).

Monetaristler enflasyon sorunu üzerine odaklanmışlardır. Enflasyonun nedeni olarak da para arzının aşırı ve gereksiz yere artırılmasını görmüşlerdir. Onlara göre ekonomideki birçok sorun parasal kökenlidir ve iktisadi sorunların çözümünde para politikası daha etkindir (Florin ve Patrice, 1992).

Monetaristlere göre para arzının milli gelir artışını aşan kısmı doğrudan fiyatlar genel düzeyini yükseltmektedir. Bu nedenle para arzı kısa dönemde ekonomik büyümeye katkı sağlasa da uzun dönemde enflasyona yol açmaktadır (Aktan, 2010: 180).

Monetaristler maliye politikası açısından ise denk bütçe politikasını savunmaktadırlar. Ayrıca dışlama etkisi (crowding out) görüşünü benimsemektedirler. Dışlama etkisi, genişletici maliye politikasının faiz oranlarını yükselterek özel yatırımları azaltmasıdır (Aktan, 2010: 169).

2.3. Maliye ve Para Politikasının Amaçları

Kamu kesimi uyguladığı politikalarla çeşitli amaçlara ulaşmak ister. Bu amaçlara ulaşmak için kamu gelir ve giderleri kullanılmaktadır. Kamu kesimi hazırladığı bütçe ile bir yıllık süre içerisinde toplayacağı gelir ve yapacağı harcamalar ile tam istihdam, fiyat istikrarı, ekonomik istikrar, gelir dağılımında adalet, ekonomik büyüme ve kalkınma gibi amaçlara ulaşmayı hedeflemektedir.

2.3.1. Tam İstihdam

Tam istihdam kavramını geniş ve dar anlamda olmak üzere iki farklı şekilde tanımlayabiliriz. Geniş anlamda tam istihdam, üretim faktörlerinin üretimde kullanılması olarak ifade edebiliriz. Burada üretim faktörlerinden kastedilen emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimcidir. Bir ekonomide tüm üretim faktörlerinin tamamı üretimde istihdam ediliyorsa, atıl kaynak söz konusu değilse geniş anlamda tam istihdamdan bahsedebiliriz.

Dar anlamda tam istihdam ise üretim faktörlerinden sadece emeğin üretimde tam olarak kullanılıyor olmasıdır. Aynı zamanda işsizliğin olmadığı durumu ifade edebiliriz. Ancak ekonomilerde işsizliğin olmadığı durum yok gibidir. Tüm ekonomilerde %3-5 düzeyinde doğal işsizlik söz konusu olabilir. Doğal işsizlik oranı friksiyonel (geçici, arızı) işsizlik ve yapısal işsizlikten meydana gelmektedir. Doğal işsizlik ülkelerde kabul edilebilir, normal bir işsizlik olduğu için tam istihdamdan bahsederken doğal işsizliği kapsam dışı bırakabiliriz. Ancak bir ekonomide çalışma çağındaki bireylerin cari ücret düzeylerinde iş aradığı halde iş bulamadığı durumlarda ortaya çıkan iradi işsizlik söz konusu olursa tam istihdamdan bahsedemeyiz.

Bir ekonomide işsizliğin varlığı ekonomik ve sosyal sorunlara neden olmaktadır. Ekonomik olarak bir ekonomide işsizliğin varlığı kaynakların tam ve etkin olarak kullanılmamasına neden olmakta ve ülke ekonomisi potansiyeline ulaşamamaktadır. Bu durum milli gelirin olması potansiyel seviyesinden daha az olmasına neden olmaktadır.

Sosyal olarak, işsizlik bireylerin mutsuz olmasına neden olur. İşsiz olan bireyler, beslenme, barınma, sağlık, eğitim gibi birçok olanaktan yeterli olarak yararlanamamakta ve toplumsal adalet zedelenmektedir. İşsizlik arttıkça yoksulluk artmakta ve artan yoksulluk sonucu hırsızlık, gasp, intihar ve cinnet gibi olaylarda artışlar görülmektedir.

Maliye politikasının uygulayıcısı olan kamu kesimi işsizlik sorunu ile mücadelede etkin maliye politikası izleyebilir. Durgunluk dönemlerinde uygulanacak genişletici maliye politikası ile kamu kesimi bizzat kendisi istihdam yaratabileceği gibi, özel kesime vereceği desteklerle de istihdamı teşvik edebilir.

İşsizliğin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sorunları gidermek amacıyla maliye politikası etkin olarak kullanılabilir. Devletin uygulayacağı maliye politikası araçları ile istihdam artırılabilir. 1929 Büyük Bunalım sonrası talep yönlü politikalarla devletler eksik istihdamdan tam istihdama geçiş politikaları izlemişlerdir. Ayrıca devlet işveren olarak bireylere iş olanağı sağlayarak işsizlikle mücadele etmektedir.

Pandemi döneminde uygulanan kapanma politikaları insan hareketliliğini sınırlamış ve işyerlerinin kapanması ekonomilerde işsizlik tehlikesine neden olmuştur. Hükümetler bu durum karşısında başta işten çıkarma yasakları olmak üzere işverenlere destekler, bireylere destekler gibi teşvik politikaları izlemişlerdir.

Para politikası açısından tam istihdam hedefi, konjontürel, yapısal, mevsimlik ve friksiyonel işsizliğin ortadan kaldırılmasını da içerir. Para politikası aracılığı ile istihdam düzeyini artırma çabaları genellikle olumlu görülmez. Çünkü istihdamı artırmak amacıyla uygulanacak genişletici para politikası enflasyona yol açacaktır (Tüyen, 2014: 22).

2.3.2. Fiyat İstikrarı

Para politikasının en önemli amaçlarından biri de fiyat istikrarıdır. Maliye politikası da bu amacı destekleyici rol üstlenmelidir. Fiyat istikrarı bir ekonomide enflasyon, deflasyon ve stagflasyon gibi fiyat dengesizliklerinin olmamasıdır (Öztürk, 2015).

Enflasyon, ortalama fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli artışlar olarak ifade edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde %1-%2 oranında, gelişmekte olan ülkelerde ise %3-%4 oranındaki enflasyon kabul edilebilir seviyelerdir. Bu seviyelerin üzerindeki enflasyon yüksek olarak görülmektedir.

Deflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli düşüşler olarak tanımlanmaktadır. Deflasyon aynı zamanda eksi enflasyon olarak ifade edilmektedir. Deflasyon olan ekonomiler durgunluk içine girmekte ve deflasyon ile mücadele edilmelidir.

Stagflasyon ise enflasyon ile işsizliğin beraber yaşandığı durumu ifade etmektedir. Aynı zamanda durgunluk içinde enflasyon olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomilerde durgunluğun yaşandığı durumlarda hükümetler maliye politikası araçları ile talebi artırıcı önlemler almaktadır. Yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde belirsizlik artmaktadır. Yatırımcılar, yüksek enflasyon dönemlerinde yatırımın maliyetini hesap edemezler, yüksek enflasyon gelir dağılımında adaleti bozar, sabit gelirlilerin alım gücünü azaltır. Enflasyonist eğilimlerinin yaşandığı durumlarda talebi azaltan ve arzı artıran önlemlerle maliyeti politikası araçları kullanılmaktadır.

Fiyat istikrarı para politikasının en temel (birincil) amacıdır. Başka bir ifade ile, bir ekonomide deflasyonist ve enflasyonist eğilimlerin giderilmesinde para politikası önemli bir iktisat politikası aracıdır (Tüyen, 2014: 23).

Fiyat istikrarının gerçekleşebilmesi için para ve maliye politikaları arasında koordinasyon şarttır. Bu da her iki politikanın aynı yönde uygulanmasını ifade etmektedir (Tüyen, 2014: 23). Örneğin bir ekonomide yüksek enflasyon ile mücadele edebilmek için daraltıcı para politikası uygulanmasının yanı sıra daraltıcı maliye politikası da uygulanmalıdır. Aksi takdirde politikalarda ortaya çıkacak bir çelişki fiyat istikrarı hedefine ulaşılamamasına neden olacaktır.

2.3.3. Finansal İstikrar

Finansal istikrar kavramını, finans sisteminde istikrarı bozma potansiyeli bulunan şoklara karşı ekonominin dayanaklılığı şeklinde tanımlayabiliriz (Öztürk, 2015).

Finansal sistemin sağlıklı ve istikrarlı bir şekilde çalışmaya devam etmesi finansal kaynakların üretken sektörlerle kesintisiz akışını sağlar. Özellikle küreselleşme olgusunun hız kazandığı son 40 yıllık süreçte dünyada para ve sermaye piyasaları birbirine entegre hale gelmiştir. Bireyler, şirketler ve devlet, ulusal ve uluslararası finansal piyasalardan ihtiyaçları doğrultusunda yararlanmaktadır. Bireyler tasarruflarını değerlendirmek amacıyla ulusal veya uluslararası piyasalarda yatırımlar yapmaktadır. Şirketler ve devletler hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda menkul kıymet ihraç ederek veya borçlanarak finansman imkanına ulaşabilmektedir. Bu durum finansal sistemde ortaya çıkan bir krizin tüm ülkelere yayılmasına neden olmaktadır (Başçı ve Kara, 2011: 10). Kısacası para ve sermaye piyasalarının birbirine entegre olması ülkelerin finansal kırılganlıklarını artırmıştır. Bu durum bir sistemik risk durumuna örnek olarak gösterilebilir. Özellikle 2008 yılında ABD’de başlayan ve tüm ülkeleri etkisi altına alan Mortgage Krizi bunun bir örneğidir. Önemli bir banka olan Lehman Brothers’in batışı diğer bankaları ve bu doğrultu da diğer ülkeleri etkilemiştir.

Finansal sistemde meydana gelen krizler, ekonomiler üzerinde yüksek maliyetlere neden olmaktadır. Bu bağlamda hükümetlerin ellerindeki araçları kullanarak ortaya çıkma potansiyeli bulunan krizleri önleyecek politikalar geliştirmeleri gerekmektedir. Finansal krizleri önlemede uygulanacak maliye politikaları iki çerçevede değerlendirilebilir. İlki maliye politikası uygulamaları belirli kurallar dahilinde gerçekleşmelidir. Kamu kesimi belirlenen kurallara tam bağlı olmalıdır. Ayrıca ülkenin makroekonomik altyapısı da sağlam olmalıdır. Örneğin kriz dönemlerinde cari işlemler açığı çok yüksek olmamalı, bütçe açıkları düşük olmalı ve fiyat istikrarı sağlanmış olmalıdır. İkinci olarak finansal kırılganlık yaşama potansiyeli olan bir ülkede kamu kesimi sermaye kontrolleri uygulayabilir. Bunu da Tobin vergisi ile gerçekleştirerek ülkeden sermaye çıkışı engellenebilir (Şimşek, 2008: 205).

Aynı zamanda merkez bankaları da finansal istikrarın sağlanmasına katkı sağlamalıdır. Merkez Bankaları özellikle kriz dönemlerinde finansal piyasalarda meydana gelecek panik havasını yumuşatacak politikalar izlemelidir. Kriz dönemlerinde bireysel ve kurumsal yatırımcılar finansal kuruluşlardan panikle nakit çekmeye çalışırlar. Artan nakit talepleri de finansal krizlerin başlamasına neden olmaktadır. Oluşacak finansal krizi ortadan kaldırmak amacıyla piyasanın ihtiyaç likiditeyi sağlamalı ve krizi yatıştırarak açıklamalar yapmalıdır (Tüyen, 2014: 25).

2.3.4. Gelir Dağılımı Adaleti

Gelir dağılımı, bir ekonomide belirli bir dönemde sağlanan ulusal hasılanın üretim faktörleri arasında nasıl dağılacığını gösterir. Üretim faktörleri emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimciden oluşmaktadır. Üretim faktörlerinin üretime katılma karşılığı elde ettiği gelirler emek için ücret, sermaye için faiz, doğal kaynaklar için kira (rant) ve girişimci için ise kâr olarak adlandırılmaktadır. Üretim faktörlerinin üretim sonucu yaratılan hasıladan elde ettikleri gelirler eşit olmamaktadır. Ayrıca çeşitli sebepler nedeniyle toplumda üretime katılmayan kesimler de bulunmaktadır. Çeşitli nedenlerden ötürü gelir dağılımında adaletsizlikler ortaya çıkmaktadır. Servet ve mülkiyet dağılımındaki farklılıklar, bireysel yetenek farklılıkları gibi unsurlar toplumda gelir dağılımı adaletsizliğine neden olmaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliği ise gelirin yeniden dağılımını gerektirmektedir (Teyyare ve Sayaner, 2018: 311).

Normal şartlarda tam rekabetçi ekonomilerde gelirin yeniden dağılıma ihtiyaç yoktur. Ancak böyle bir durumda toplumun geniş kesimleri yoksulluk içinde kalmaktadır.

Yoksulluğu azaltmak ve önlemek için gelir dağılımında adaleti sağlamak gerekmektedir. Gelir dağılımında adaletsizliği önlemek amacıyla devletin müdahalesine ihtiyaç vardır. Devlet, bu amaç doğrultusunda yüksek gelirli kesimlerden aldığı vergileri düşük gelirli kesimlere aktararak gelir dağılımı adaletini sağlayıcı politikalar izlemelidir. Böylece devlet, sosyal devlet ilkesine göre hareket etmiş olacaktır.

2.3.5.Ödemeler Bilançosu Açıklarını Kapatmak

Ödemeler bilançosu, bir ülkedeki yerleşiklerin diğer ülkelerdeki yerleşiklerle belirli bir dönemde yaptıkları ekonomik işlemleri gösteren tablodur. Başka bir ifade ile bir ülkenin belirli bir dönemde (genellikle bir yıl) diğer ülkelerle karşılıklı yaptığı mal, hizmet ve sermaye akımlarının sonucunu gösteren tablodur (Seyidoğlu, 2007: 395).

Ödemeler bilançosu içerisinde cari işlemler, sermaye hareketlerine ilişkin işlemler, merkez bankası resmi rezervleri ve net hata noksan işlemleri olmak üzere dört başlık yer almaktadır (Seyidoğlu, 2007: 400). Belli dönemlerde ülkeler ödemeler bilançosu açıkları verebilmektedir. Özellikle de ödemeler bilançosu açıkları, dış ticaretin yapısı gereği gelişmekte olan ülkelerde sürekli meydana gelmektedir. Bu ülkelerde ithalat, ihracattan çok daha fazla gerçekleştiği için cari işlemler açığı kronik bir sorun teşkil etmektedir. Cari işlemler açıkları sermaye hesabı veya resmi rezervler hesabı ile kapatılmaya çalışılsa da bu durum sürdürülebilir bir politika değildir. Önemli olan ödemeler bilançosu açıkları kapatmak amacıyla cari işlemler hesabının açık vermesini önleyici tedbirler almaktır. Hükümetler bu bağlamda başta, uzun vadede, ihracatın bileşenini değiştiren politikalar izlemelidir. Böylece ekonominin yapısal sorunlarından biri çözüme kavuşturulabilir. Ardından ihracatı teşvik eden uygulamalar ile ithalatı caydıran politikalar kısa vadede izlenmelidir. İhracatı teşvik etmek amacıyla yüksek kur, ihracata ucuz kredi uygulaması, ihracatçıya vergi desteği gibi uygulamalar yürürlüğe konulabilir. İthalatı kısıtlamak amacıyla da gümrük vergilerinin ve kotaların yükseltilmesi gibi uygulamalar izlenebilir (Öztürk, 2015).

Ödemeler bilançosu açıklarını kapatmak para politikasının da amaçları arasında yer almaktadır. Ödemeler dengesinin sağlanması ülkenin uyguladığı döviz kuru sistemi ile yakından ilgilidir. Sabit döviz kuru rejiminin uygulandığı ülkelerde ödemeler dengesi açıklarını kapatmak için merkez bankasının rezervlerine ihtiyaç vardır. Sabit kur sisteminde para politikası açıkları kapatmayı desteklemelidir. Esnek döviz kuru sisteminde ise ödemeler bilançosu dengesi otomatik olarak sağlanmaktadır. Açıklar

arttığı zaman döviz kuru yükselmektedir. Döviz kuru yükseldiğinde ihracat artar, ithalat azalır ve denge kendiliğinden sağlanır (Seyidoğlu, 2007: 428).

2.3.6. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Ekonomik büyüme, bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde artması olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik kalkınma ise bir ülkenin ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel gelişmesinin sağlanarak refah düzeyinin yükselmesi olarak ifade edilebilir. Kalkınma kavramı, II. Dünya Savaşı sonrası az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kullanılan bir kavram olmuştur. Bu ülkelerde kalkınmanın finansmanının ve sermaye birikiminin sağlanması için etkin bir maliye politikasına ihtiyaç vardır. Çünkü az gelişmiş ülkelerin hem yapısal sorunlarının bulunması hem de serbest piyasa ekonomisi şartlarının tam olarak sağlanamaması devletin ekonomiye müdahalesini ve gerekli teşvikler sağlanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hükümetler zaman zaman ekonomik büyümenin devamı için gerekli teşvik politikaları izlemektedir. Benzer şekilde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelişmişlik sorunu ile mücadele için hükümetlerin etkin müdahalesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu ülkelerde devlet ekonomiye müdahale etmediğinde bir kısır döngü meydana gelmekte ve geri kalma süreci devam etmektedir. Devletin müdahalesi ile kaynaklar doğru alanlara yönlendirildiğinde kalkınma süreci tamamlanmaktadır.

Para politikası açısından ekonomik büyümeyi teşvik etmek ılımlı bir parasal genişleme veya faiz oranlarındaki düşüş ile beraber mümkün olmaktadır. Böylece enflasyonist politikalarla kısa dönemde ekonomik büyüme hedefine ulaşılabilir. Ancak bu politika uzun dönemde sürdürülebilir değildir. Çünkü parasal genişleme süreci uzun süre devam ederse enflasyon sorunu ortaya çıkabilir ve para otoritesinin temel görevi ile çatışma yaşanır (Tüyen, 2014: 24).

2.3.7. Faiz İstikrarı

Ekonomide dengelerin sağlanması açısından faiz oranlarındaki dalgalanmaların önlenmesi gerekmektedir. Faiz oranlarında ortaya çıkan dalgalanmalar ekonomide belirsizliklere yol açmaktadır. Hem firmalar hem de bireyler için faiz oranları yapacakları yatırımlar veya harcamalar açısından önemli bir maliyet unsuru olmaktadır. Ayrıca belirli kesimler için faiz oranlarındaki dalgalanmalar spekülasyon kazançlarına yol

açmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı para otoritesi faiz oranlarındaki dalgalanmaları giderecek politikaları izlemelidir (Tüyen, 2014: 24). Hükümet tarafı da para otoritesinin izleyeceği bu politikaya kayıtsız kalmayarak destek sağlamalıdır.

2.4. Maliye Politikasının Araçları

Maliye politikasının amaçlarına ulaşmak için çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Maliye politikası araçları arasında kamu harcamaları, vergiler, bütçe ve borçlanma yer almaktadır.

2.4.1. Kamu Harcamaları

Genel olarak kamu harcamaları, devletin varlığını devam ettirmesi ve görevlerini yerine getirmesi için yaptığı giderlerdir. Kamu harcamaları geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlanabilir. Geniş anlamda kamu harcamaları, devlet bütçesine ilave olarak bütçe sistemi dışında diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı harcamalar ile vergilerde istisna ve muaflik uygulaması nedeniyle devletin almaktan vazgeçtiği vergi gelirlerinin toplamından oluşur. Dar anlamda kamu harcaması ise sadece devlet bütçesi ile yapılan harcamalardır (Pehlivan, 2013: 65).

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 3/h maddesine göre; *“kamu harcamaları, kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışlarından doğan farklar, ekonomik, mali ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderleri”* kapsar.

Devlet, kamu harcamalarını kullanarak efektif talebi etkilemekte ve ekonomiye müdahale etmektedir. Aynı zamanda kamu harcamaları ile sosyal devlet ilkesinin gereği yerine getirilmektedir. Kamu harcamaları cari, yatırım ve transfer harcamaları olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

2.4.1.1. Cari Harcamalar

Kamu kesiminin bir yıl içerisinde ihtiyaç duyulan üretim faktörlerinin satın alınması için yapılan harcamaları ile her yıl devam eden tüketim amaçlı yapılan harcamalarından oluşur. Kamu personeline yapılan maaş ödemeleri, yolluklar, kamunun bakım onarım

giderleri, her türlü mal, hizmet ve kırtasiye alımları cari harcamaları oluşturmaktadır (Bilici ve Bilici, 2013: 54).

Eğitim ve sağlık gibi alanlara yönelik yapılan harcamalar da beşeri sermayeyi güçlendirmeye katkı sağladığından cari harcamalar içerisinde yer alır (Bilici ve Bilici, 2013: 55).

Mevcut kamusal hizmetlerin sunulması için cari harcamalar kaçınılmazdır. Cari harcamalar aynı zamanda talebi artırıcı etkisi ile ekonomi üzerinde etkili olmaktadır.

2.4.1.2. Yatırım Harcamaları

Kamu kesimi tarafından uzun dönemde ekonominin üretken kapasitesini artırmak amacıyla gerçekleştirilen yol, köprü, baraj, enerji yatırımları gibi altyapı yatırımlarından oluşmaktadır. Ekonomik kalkınma ve istihdamı artırmada yatırım harcamalarının artması önemlidir. Devlet yatırım harcamaları sonucu gerçekleştirdiği alt yapı yatırımları ile özel sektörün yatırım yapmasının önünü açmaktadır (Bilici ve Bilici, 2013: 55). Böylece uzun dönemde üretim artışı ile GSYİH olumlu yönde etkilenmektedir.

2.4.1.3. Transfer Harcamaları

Devletin bireylere yönelik karşılık beklemeden gerçekleştirdiği sosyal ve mali harcamalara transfer harcamaları denir. Kamu kesimi transfer harcamaları ile gelirin yeniden dağılımını sağlayarak gelir dağılımında adaleti sağlamaktadır (Öztürk, 2015).

Öğrenci bursları, yaşlı, dul ve yetim aylıkları sosyal transfer harcamalarıdır. Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak, ihracatı ve özel sektör yatırımlarını artırmak amacıyla yapılan teşvikler iktisadi ve mali transfer harcamalarını oluşturmaktadır.

2.4.2. Kamu Gelirleri

Keynesyen iktisat anlayışıyla beraber devletin piyasada daha fazla fonksiyon üstlendiği görülmektedir. Devletin kendisine düşen görevlerini yerine getirebilmesi için gelire ihtiyacı vardır. Devlet çeşitli kamu kurumları aracılığı ile farklı türlerde gelir toplamaktadır. Kamu gelirleri, devletin vergileme yetkisine dayanarak topladığı, vergi, resim ve harç gibi gelirler ile borçlanma yoluyla sağladığı gelirlerden oluşmaktadır (Özbilen, 2010: 193).

Kamu gelirleri de kamu harcamalarında olduğu gibi geniş ve dar anlamda olmak üzere tanımlanmaktadır. Geniş anlamda kamu gelirleri, devletin veya diğer kamu kurumlarının verdikleri hizmetlerden doğan giderlerini finanse etmek amacıyla, kendilerine verilen yetkiye dayanarak vergi ve diğer kamu gelirlerini toplamasıdır. Dar anlamda kamu gelirleri ise, sadece devlete ait ve zorla toplanan kamu gelirleridir. Kamu gelirleri içerisinde çok sayıda kalem olmasına rağmen bunlar arasında hazineye en fazla gelir getiren kamu geliri vergilerdir (Özbilen, 2010: 194).

2.4.2.1. Vergi

Vergi, devletin veya devlet tarafından yetkilendirilmiş olan kamu tüzel kişilerinin, yasalara dayanarak, gerçek veya tüzel kişilerden, kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak amacıyla, hükümlerlik gücünü kullanarak zorla ve cebri icra yoluyla karşılıksız olarak topladıkları kamu gelirdir (Öner, 2018: 15). Vergiler gelir, servet ve tüketim üzerinden alınmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergiler gelir vergisi ve kurumlar vergisidir. Servet üzerinden alınan vergiler ise emlak vergisi, veraset ve intikal vergisi gibi vergilerdir. Harcama üzerinden alınan vergilere ise ÖTV, ÖİV, KDV örnek verilebilir.

Kamu gelirleri içerisinde en büyük pay vergilere aittir. Vergiler kanunla getirilir veya kanunla kaldırılır. Vergilerin devlet hazinesine gelir sağlamak gibi klasik fonksiyonun yanı sıra iktisadi, mali ve sosyal amaçları da vardır. Vergiler gelir dağılımında adaletin sağlanması, tam istihdam hedefine ulaşılması, fiyat istikrarının sağlanması ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması gibi maliye politikası amaçlarına ulaşmak için de bir araç olarak kullanılmaktadır.

2.4.2.2. Harçlar

Kamu kurum ve kuruluşları tarafından, hukuki işlemler ve belirli kamu hizmetlerinden yararlananlar için sunulan hizmetten dolayı alınan bedele harç denir. Harçların en temel özelliği sadece yararlananlardan alınmış olmasıdır. Tapu harcı, noter harcı, mahkeme harcı ve pasaport harcı örnek verilebilir (Ay, 2019: 139).

2.4.2.3. Resim

Resim, devlet kurumları tarafından yapılan hizmetler karşılığında alınan bir kamu gelirdir. Resimler, kamu kuruluşları tarafından gerçek veya tüzel kişilere bir işi yapma

izni ve yetkisi verilmesi karşılığında alınır. Harçlara benzeyen bir uygulamadır. Harçlarda olduğu gibi sadece yararlanandan alınan bir kamu gelirdir. Damga resmi, trafik resmi, eğlence resmi gibi gelirler resimlere örnek verilebilir (Ay, 2019: 141).

2.4.2.4. Şerefiye

Devlet veya belediyelerin bayındırlık hizmetleri karşılığında hizmetten yararlananların gayrimenkullerinde meydana gelen değer artışı karşılığında belli bir oranda alınan kamu gelirdir. Örneğin devletin bir yere yaptığı yol sonucu o yolun etrafındaki gayrimenkullerin değer artışı sonucu gayrimenkul sahiplerinden belli bir oranda aldığı gelirdir. Harçlara benzemekte, çünkü sadece yararlanarlardan elde edilen bir gelirdir (Bilici ve Bilici, 2013: 143).

Değer artış vergisi olarak nitelendirilen şerefiye, vergilerden farklı olarak daha çok belediyelerin gelir kaynağıdır (Ay, 2019: 143).

2.4.2.5. Parafiskal Gelirler

Belirli bir amacı gerçekleştirmek amacıyla, devletten aldıkları yetki ile kurulan ekonomik, sosyal ve mesleki kuruluşların, gerçekleştirecekleri amaçların finansmanını sağlamak amacıyla topladıkları kamu gelirleridir (Ay, 2019: 144).

Örneğin Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının devlet yetkisi ile topladıkları primler parafiskal gelirlere örnek olarak verilebilir (Ay, 2019: 145). Ayrıca çeşitli TOBB, TBB, TZOB gibi mesleki birliklerin de üyelerinden topladıkları aidatlar bir parafiskal gelirdir. Parafiskal gelirler uygulamada harç ve şerefiyeye benzer özellik göstermektedir. Çünkü parafiskal gelir kapsamında ödeme yapanlar, yaptıkları ödemelerin karşılığında bir menfaat sağlama amacı gütmektedir. Parafiskal gelirlerde yine yasalara dayanarak alınmaktadır.

2.4.2.6. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri

Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin sahibi oldukları gayrimenkullerin satışından veya kiralanmasından sağladıkları gelirler mülk gelirleridir. Devlerin sahipliğinde bulunan mülkler arasında, tarım arazileri, ormanlar, madenler ve lojmanlar vs. yer almaktadır (Pehlivan, 2013: 91).

Aynı zamanda devlet, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'nin ürettikleri ürünlerin satışından gelir elde eder. Bu gelirler de teşebbüs gelirini oluşturmaktadır (Pehlivan, 2013: 91).

2.4.2.7. Para Cezaları

Ceza, yasalarla gerçek veya tüzel kişileri kamu düzeninin sağlanması amacıyla belirli kurallara uymaya zorlayan yaptırımlardır. Ceza uygulamasında amaç doğrudan gelir sağlamak değildir. Örneğin trafik kurallarına uymayanlar için para cezaları mevcuttur (Pehlivan, 2013: 91).

2.4.2.8. Mali Tekeller

Devlet, bazı mal ve hizmetlerin üretimini kendi tekeline alır ve bu mal ve hizmetleri satarak gelir elde eder. Devletin buradaki amacı doğrudan gelirini artırmak değil, tekeli piyasa yapısının yüksek fiyat-düşük üretim nedeniyle kaynak dağılımını bozmasıdır. Bu bağlamda kamu kesimi kaynak dağılımında etkinliği tesis etmek amacıyla bazı mal ve hizmetlerin üretim ve satış yetkisini doğrudan kendi üzerine almaktadır (Pehlivan, 2013: 90).

2.4.3. Bütçe

Kamu gelir ve gider miktarı ve bileşimlerini göstermesi açısından bütçe, maliye politikasının en önemli aracıdır. Bütçe kavramı 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda: "belirli bir dönemdeki gelir ve giderlerin tahmini ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konan belge" şeklinde tanımlanmıştır. Devlet bütçesi demokrasi ile yönetilen ülkelerde yürütme tarafından hazırlanır ve yasama organı tarafından denetlenir. Kurulan hükümetler bir ülkede kendi önceliklerine göre ihtiyaçlarını belirler ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda harcama ve gelirleri tahmin ederler. Bu harcama ve gelirler üzerinden bütçe hazırlanır. Devlet bütçesi, hükümetin bir yıllık süreçteki programını gösterir.

Klasik bütçe anlayışında bütçenin denk olması istenir. Ancak günümüzde denk bütçe anlayışının yerine telafi edici bütçe anlayışı kullanılmaktadır. Keynesyen iktisat ile birlikte bütçe bir iktisat politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Ekonomide konjonktürün daralma dönemine girildiğinde devlet açık bütçe politikası ile ekonomide

canlanmayı sağlamaktadır. Tersi durumda ekonomide enflasyon eğilimi varsa bütçede harcamalar kısılır ve enflasyonla mücadele edilmeye çalışılır (Öztürk, 2015).

2.4.4. Borçlanma

Maliye politikasında önemli olarak kabul edilen araçlardan biri de borçlanmadır. Toplanan veya tahmin edilen kamu gelirleri harcamaları finanse etme sürecinde yeterli olmazsa genellikle borçlanmaya başvurulmaktadır. Kamu kesimi, bütçe açıklarını kapatmak, ekonomik krizlerin etkisini azaltmak, doğal afetler gibi olağanüstü dönemlerde ortaya çıkan harcamaları finanse etmek, borçları ödemek ve bazı yatırım projelerini finanse edebilmek için borçlanmaya başvurmaktadır (Çiçek vd., 2010: 142).

Borçlanma iç ve dış borçlanma şeklinde gerçekleşmektedir. Kamu kesimi ülke içindeki kişi ve kurumlardan milli para ile borçlanıyorsa iç borçlanma; eğer ülke içi veya dışında yabancı para birimi üzerinden borçlanıyorsa dış borçlanma gerçekleşmiş olur. Borçlanan bedel karşılığında alacaklı tarafa belirli bir vade ve orandan faiz bedeli ödenmektedir (Çiçek vd., 2010: 143).

Kamu kesiminin borçlanma ihtiyacı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkabilmektedir. Çünkü devlet, bazı sosyal ve ekonomik amaçlarını mevcut bütçe ile gerçekleştiremediğinde borçlanmaya başvurabilmektedir.

2.5. Alternatif Maliye Politikası Stratejileri

Maliye politikasının amaçlarına ulaşabilmesi için çeşitli stratejiler izlenmektedir. İzlenen stratejiler, ülkelerin gelişmişlik düzeyine, uyguladıkları ekonomik sistemlere ve belirlenen hedeflere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

2.5.1. Tedrici Maliye Politikası Stratejisi

Tedrici kelimesinin anlamı derece derece veya aşama aşama şeklindedir. Kelime anlamına paralel olarak tedrici maliye politikası stratejisi ise maliye politikası ile ulaşılmak istenen hedeflere aşamalı olarak zaman içerisinde ulaşılmasını ifade eder. Uygulamaya konulacak olan ekonomik ve mali kararlar kademeli olarak zamana yayılmaktadır (Pınar, 2010).

Ekonomide karar vericilerin uygulayacakları politikalarda beklentiler önemli ise orta ve uzun vadede tedrici politikaların izlenmesi istikrar açısından oldukça önemlidir. Tedrici politikalara örnek olarak yüksek enflasyonun üç yıllık bir süre içerisinde kademeli olarak tek haneli rakamlara düşürülmesini gösterebiliriz. Günümüzde 2022 yılında %80'leri aşan TÜFE oranına karşı hükümet yetkilileri ve para otoritesi enflasyonun kademeli olarak 2023 sonunda tek hanelere düşeceğini kamuoyu ile paylaşmaktadırlar. Böylece uyguladıkları politikalarla tedrici olarak enflasyonla mücadele edecekleri konusunda kararlılıklarını açıklamaktadırlar.

2.5.2. Şok Maliye Politikası Stratejisi

Hedeflenen amaçlara hızlı bir şekilde ulaşmak için şok politikalar izlenebilir. Şok politika izlenmesindeki amaç kararlılığı daha açık bir şekilde vurgulamaktır. Serbest kur rejimini uygulayan bir ülkede döviz kurlarındaki spekülasyon atakları önlemek amacıyla bir anda politika faizini piyasa beklentilerinin üzerine çıkarmak şok politikaya örnek verilebilir (Öztürk, 2015).

2.5.3. İradi Maliye Politikası Stratejisi

Maliye politikası uygulaması siyasi iktidarların takdirine bırakılmıştır. Siyasi karar birimleri ekonominin içinde bulunduğu konjoktüre uygun maliye politikasını kendisi seçer ve uygular. Ekonomide durgunluk olması durumunda genişletici maliye politikası, enflasyonist bir ortam varsa daraltıcı maliye politikası izleme yetkisi siyasi iktidardadır. Böyle ortamlarda vergi ve kamu harcamalarının nasıl belirleneceği siyasi iktidarların kararına bağlıdır (Tokatlıoğlu ve Selen, 2021).

Öngörülmeleyen krizlerin veya olayların meydana gelmesi durumunda uygun maliye politikası kararlarının alınması için iradi politikalar izlenmelidir.

2.5.4. Otomatik İstikrar Sağlayıcı Maliye Politikası Stratejisi

Ekonomiye yerleştirilen otomatik stabilizatör olarak ifade edilen araçlarla hiçbir iradi yasal işleme ve bu nedenle ortaya çıkacak zaman kaybına gerek olmaksızın ekonominin kendiliğinden istikrara ulaşabilmesidir. Konjoktürel dalgalanmalar sürecinden otomatik olarak devreye giren stabilizatörler sayesinde ekonomiye hiçbir müdahaleye gerek olmaksızın kendiliğinden denge sağlanmaktadır (Tokatlıoğlu ve Selen, 2021).

2.5.5. Formül Esnekliği Modeli

İradi maliye politikası ile otomatik istikrar sağlayıcı arasında köprü vazifesi görmektedir. Çeşitli makroekonomik göstergelerin yakından izlenmesi sonucu çeşitli formüllerle istikrarsızlıklar giderilmeye çalışılmaktadır. Örneğin enflasyon oranının belli bir eşiği aşması durumunda talebi baskılamak amacıyla faiz oranlarının yükseltilmesi bu duruma örnek verilebilir. Böylece yapılacak düzenleme ile istikrar otomatik olarak sağlanmış olacaktır (Özker, 2009: 2)

2.5.6. Kurala Bağlı Maliye Politikası Stratejisi

Hükümetlerin iradi maliye politikası stratejisi durumunda hata yapma ihtimaline karşı, belirli kurallara tabi önlemlerin uygulamaya geçirilmesini içeren maliye politikası stratejisidir. Kurala bağlı maliye politikası ile ekonomiye yapılan müdahaleler belirli kurallara dayalı olarak gerçekleştirilmektedir (Tokatlıoğlu ve Selen, 2021).

2.5.7. Denk Bütçe Stratejisi

Denk bütçe, kamu gelirleri ile kamu giderlerinin birbirine eşit olmasıdır. Bu yaklaşımı savunanlara göre bütçe daima denk olmalıdır. Çünkü bütçe açığı veya fazlası ekonomik değişkenleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bütçe açıkları ekonomide toplam talebin artmasına ve böylece de enflasyonist eğilimlere neden olmaktadır. Bütçe fazlalığı ise piyasadan kaynak çekilmesi yoluyla toplam talebin daralmasına ve deflasyonist eğilimlere neden olmaktadır. Klasik iktisadi ekol ve Neo-Liberaller tarafından kabul gören bir stratejidir. Ayrıca Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Okulunun temsilcileri de denk bütçenin anayasal bir kural haline getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Denk bütçe ilkesinin anayasal bir hüküm olarak kabul edilmesi kamusal mali disiplininin sağlanacağını ve vergi yükünün gereksiz olarak artmayacağını ifade etmektedir.

2.5.8. Telafi Edici Bütçe Stratejisi

Keynesyen okulun temsilcilerinden William Beveridge tarafından denk bütçe yaklaşımına karşıt olarak savunulan bir stratejidir. Telafi edici bütçe politikasının amacı, durgunluk içinde bulunan bir ekonomiyi tam istihdam sürecine getirmek için belirli dönemlerde devlet bütçesinin açık vermesi gerektiğini savunan görüştür. Bir ekonomide konjonktürün durgunluk evresine girildiğinde işsizliği azaltmak ve

ekonomiyi canlandırmak için kamu harcamalarının artırılması gerekmektedir (Musgrave, 1973). Ancak ekonomide canlanma yaşandığında ise durgunluk döneminde yaşanan bütçe açıkları kapanmalıdır.

2.6. Para Politikası Araçları

Merkez Bankasının para politikası amaçlarına ulaşmak ve para piyasasını kontrol altında tutmak için kullandığı araçlar setidir.

2.6.1. Açık Piyasa İşlemleri (APİ)

Merkez Bankasının bankalar ve diğer aracı kurumlar üzerinden hazine bonosu, devlet tahvili veya diğer çeşitli menkul kıymetleri alması veya satması şeklindeki işlemlerdir. Merkez Bankasının piyasadan bu menkul kıymetleri alması, bankaların rezervlerini artırmaktadır. Merkez Bankasının piyasaya bu menkul kıymetleri satması ise, bankaların rezervlerini azaltmaktadır. Sonuç olarak Merkez Bankasının menkul kıymetleri alım yönlü politikası genişletici para politikası iken, satım yönlü politikası daraltıcı para politikası uygulamasıdır (Paya, 2013: 181).

Açık Piyasa İşlemleri defansif ve dinamik uygulamalar olmak üzere ikiye ayrılır. Defansif APİ, mevcut para arzı miktarını korumaya yöneliktir. Dinamik APİ ise, piyasadaki para miktarını etkileyerek ekonomi politikalarını değiştirmeye yöneliktir (Paya, 2013: 182).

APİ, iki şekilde uygulanmaktadır (Parasız , 2018).

1. Kesin Alım veya Satım: Kesin alım, piyasadaki kalıcı likidite sıkışıklığı çözmek amacıyla piyasaya kalıcı likidite verilmesidir. Kesin satım ise, piyasadaki kalıcı likidite fazlası sorununu çözmek amacıyla fazla likiditeyi kalıcı olarak çekme işlemidir.

2. Repo-Ters Repo: Repo menkul kıymetlerin geçici süreliğine geri alım taahhüdü ile satılması işlemidir. Ters repo ise menkul kıymetlerin geri satım taahhüdü ile alınması işlemidir. Merkez Bankası, Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS)'ni repo-ters repo işlemlerinde kullanarak kısa vadeli likiditeyi etkilemektedir.

2.6.2. Reeskont Oranı

Reeskont işlemi, bankalar tarafından iskonto ettirilen bir senedin merkez bankasına iskonto ettirilmesidir. Piyasada faaliyet gösteren bankalar, mudilerinin nakit ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla vadesine belirli bir süre olan senetlerini belli bir faiz oranından iskonto etmektedir. Senetleri iskonto ettikten sonra portföyüne alan bankalar, bu senetlerin iskontosundan doğan likidite açığını kapatmak amacıyla merkez bankasına iskonto ettirirler. Merkez Bankası'nın bu iskonto işlemi karşılığı bankalara uyguladığı orana reeskont oranı adı verilmektedir. Merkez Bankası bu işlem ile hem bankaların likidite açığını kapatmakta hem de piyasadaki para miktarını kontrol altına almaktadır. Reeskont oranı yükseldiğinde iskonto ettirilen senetler karşılığında Merkez Bankası daha az likidite sağlamakta ve daraltıcı para politikası uygulamaktadır. Ancak reeskont oranı düştüğünde Merkez Bankası bankalara daha fazla likidite sağlamakta ve genişletici para politikası uygulamaktadır (Parasız , 2018).

2.6.3. Zorunlu Karşılık Oranı (Mevduat Munzam Karşılık Oranı)

Bankalar veya mevduat toplamaya yetkili banka dışı mali kuruluşlar, topladıkları mevduatın, Merkez Bankası tarafından belirlenen belli bir oranını merkez bankası nezdinde depo etmek zorundadır. Bu işlemde uygulanan orana zorunlu karşılık oranı adı verilmektedir (Özyurt, 2003: 225). Merkez Bankası, zorunlu karşılık oranını kullanarak bankaların mevduat çarpanını etkiler (Paya, 2013: 186). Zorunlu karşılık oranının uygulanmasının iki nedeni vardır:

Birincisi, bankaların likidite miktarını artırmaktır. Bankalar, kendilerine karşılık uygulanmadığı takdirde topladıkları mevduatın tamamını kredi olarak vermek isterler. Böylece sıfır likidite ve maksimum kârlılık hedefine ulaşmayı amaçlarlar. Ancak mevduatlar sahipleri tarafından çekilmek istendiğinde bankalar bu defa likidite sıkıntısına düşebilir. Böyle bir durumda zorunlu karşılıklarda tutulan mevduatlar bankaların likidite sıkıntısına düşmesini engelleyecektir (Parasız , 2018).

İkinci olarak da merkez bankaları zorunlu karşılık oranlarını kullanarak para arzını kontrol etmektedir. Zorunlu karşılık oranları yükseltildiğinde bankaların mevduat çarpanı düşer ve topladıkları mevduattan daha fazla miktarı merkez bankasına yatırmak zorunda kalırlar. Bu durumda da bankaların piyasayı fonlayacağı kredi miktarı

azalacağından daraltıcı para politikası uygulanmış olacaktır. Tersi durumda ise, zorunlu karşılık oranları düştüğünde mevduat çarpanı yükselecek ve topladıkları mevduattan daha az miktarı merkez bankasına yatıracaktır. Bu durumda kredi hacmi artar ve genişletici para politikası uygulanmış olur (Parasız , 2018).

2.6.4. Selektif Kredi Politikası

Selektif kredi politikası, bir ülkenin ekonomik gelişim hedefleri doğrultusunda, merkez bankası tarafından kredilerin sektörler arasında dağılımı ve kontrolünü içeren politikalar. Selektif kredi politikası ile merkez bankaları gelişmede öncü sektörler daha fazla kredi tahsis edilmesine yönelik politikalar izleyebilir. Ayrıca ekonomide konjonktürün durumuna göre finansal kaynakların akışı da selektif kredi politikası ile belirlenebilir (Özker, 2008: 125).

2.6.5. Kredi Tavanı

Ekonomide enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde özellikle talebi kısıtlamak amacıyla merkez bankasının krediler için üst sınır ve vade sınırı belirlemesidir. Bireysel kredilerde uygulanan belirli bir limite kadar vade sınırlaması uygulanması örnek olarak gösterilebilir.

2.6.6. Faiz Politikası

TCMB, faiz politikası ile kamuoyuna üç farklı şekilde uygulayacağı faiz oranlarını ilan eder. Bunlar, politika faizi, faiz koridoru ve geç likidite penceresidir.

2.6.6.1. Politika Faizi

Politika faizi TCMB tarafından aylık olarak belirlenir. Politika faizi ile bir haftalık repo işlemlerine uygun faiz oranları belirlenir. Belirlenen faiz oranı ile TCMB, bir hafta vadeli repo ihalesi açar, bankalar ellerindeki tahvil ve bonoları TCMB'ye satın karşılığında nakit para alır ve vade sonunda parayı iade edip sattığı senet ve bonoları geri alır. TCMB, bu araç ile banka ve banka dışı finans kurumlarının piyasada uyguladığı faiz oranını, bankalardan alınan kredi miktarını, hisse senedi ve döviz gibi varlıkların fiyatlarını etkiler (Eğilmez, 2017).

2.6.6.2. Faiz Koridoru

Faiz koridoru, faiz oranlarının alt ve üst sınır arasındaki farkını ifade eder. TCMB'nin gecelik borç verme ve borç alma arasındaki marj faiz koridorunu oluşturmaktadır (Arabacı ve Yücel, 2020: 94). Faiz koridoru uygulamasında üst sınır faizi, likidite sıkıntısına düşen bankaların açıklarını kapatmak için kabul ettikleri faiz oranıdır. Alt sınır faizi ise, likidite fazlası olan bankaların Merkez Bankası'na fazla likiditeyi yatırmak istedikleri faiz oranıdır. Bu uygulamada Merkez Bankası alt sınırdaki faiz oranı ile likidite fazlası olan bankalardan borç almakta ve aldığı borcu likidite açığı olan bankalara üst sınırdan satmaktadır. Merkez Bankası bu uygulama ile ikincil piyasada oluşan kısa vadeli faiz oranlarını, döviz kurlarını ve kredilerin büyüme hızını etkilemektedir (Gedikli, 2017: 25).

2.6.6.3. Geç Likidite Penceresi (GLP)

Gün sonu likidite açığını kapatmak ya da likidite fazlasını borç vermek isteyen bankalara uygulanan faiz oranıdır. Bankalar teminatları karşılığı bu araçtan 16:00-17:00 saatleri arasında yararlanabilmektedir (Eğilmez, 2017). TCMB, likidite açığı yaşayan bankalara GLP borç verme faizi, likidite fazlası olan bankalardan fon talep etmek için ise GLP borç alma faizi uygulamaktadır. TCMB, böylece piyasanın günlük likidite sıkıntısını çözmekte ve finansal piyasaların etkin çalışmasına olanak sağlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE UYGULANAN PARA VE MALİYE POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Covid-19 salgını dünya genelinde sadece insan sağlığını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları da etkilemiştir. Hatta ekonomik olarak IMF'nin raporunda, covid-19 dönemi dünyada eşi benzeri görülmemiş bir kriz olarak nitelendirilmiştir. Kriz süreci insanların yaşam koşullarında büyük belirsizliklere neden olmuştur. Belirsizlik ortamını yaratan ise daha önce böyle bir hastalığın görülmemiş olması, alınan tedbirlerin insanları nasıl etkileyeceği, virüsün insanlara yayılım hızı, gelecekte insanlığı nasıl etkileyeceği ve tedavisi için aşının ne zaman bulunacağı etkenleri olmuştur. Salgın sürecinin başlarında geçmiş dönemlerdeki salgınlar örnek gösterilerek aşılardan en az 3-4 yıllık sürede üretilip piyasaya sürüleceği haberleri gündelik yaşamda yer almıştır. Bu da salgına ilişkin paniği daha fazla artırmıştır. İnsanlar maske ile dolaşmak, sürekli kendilerini dezenfekte etmek durumunda kalmışlardır. Birçok ülkede, insan hayatını korumak ve ekonomileri toparlamak için olağanüstü adımlar atılmıştır ve kapsamlı tedbirler almıştır. Virüsün yayılım hızını düşürmek amacıyla ülkelerin genelinde alınan tedbirler aşağıda yer almaktadır (Ustaoglu, 2020: 39):

- Uluslararası uçuşlar iptal edilmiştir,
- Ticari etkinlikler ve fuar gösterileri iptal edilmiştir,
- Restaurant, otel, kafeler gibi hizmet sektörüne yönelik birçok tesis kapatılmıştır,
- Eğitim-öğretim faaliyetine bir süre ara verilmiş ve uzaktan eğitime geçilmiş,
- Bazı işyerlerinde üretim faaliyetine kısmi ara verilmiş veya üretim tamamen durdurulmuştur,
- Spor müsabakaları ve konserler belirsiz süreli iptal edilmiştir,
- Dernek, vakıf vb. kuruluşların toplantıları iptal edilmiştir.

Sağlık krizi sırasıyla üretim faaliyetlerini, emtia fiyatlarını, işgücü piyasalarını ve finansal piyasaları da etkilemiştir.

Sürecin ortaya çıkardığı belirsizlikleri azaltmak amacıyla politika yapıcılar ve para otoriteleri firmalara, finansal piyasalara ve bireylere ciddi oranda destek sağlamışlardır.

Krizin yaratabileceği durgunluğu azaltmak amacıyla genişletici para ve maliye politikaları dünya genelinde ülkelerin neredeyse tamamında uygulanmıştır. Çünkü çoğu ekonomist bu krizin kapanma tedbirleri nedeniyle durgunluğa yol açabileceğini ve durgunluktan kurtulmak içinde genişletici politikalara ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir (Fırat, 2020: 214).

Küresel finans sisteminde istikrarı korumak ve piyasaları desteklemek amacıyla başta FED olmak üzere dünya genelindeki merkez bankaları ilk savunma hattını oluşturmuştur. Merkez Bankaları'nın bu süreçte izlediği politikalar arasında piyasalara likidite desteği, varlık alımları, politika faizlerinin indirilmesi ve takas hatları yollarıyla tedbirler vardır. Başta gelişmiş ülke merkez bankaları olmak üzere ilk tedbir olarak politika faizleri tarihi dip seviyelerine indirilmiştir. Benzer uygulama biraz daha tedbirli olarak gelişmekte olan ülke merkez bankaları tarafından da uygulanmıştır. İkinci olarak açık piyasa alımları ile piyasalara likidite destekleri sağlanmıştır. Üçüncü olarak bazı merkez bankaları, takas hattı düzenlemeleri yaparak ABD doları likiditesini artırmaya çalıştı. Son olarak da merkez bankaları finansal varlık alımları ile varlık alım programları başlatmıştır (Tobias & Natalucci, 2020). Bunların yanı sıra bankaların piyasaya sundukları likiditeyi artırmak amacıyla zorunlu karşılık oranlarında indirim, sermaye ihtiyacının azaltılması ve vadeli finansman planları gibi bir dizi para politikaları da uygulanmıştır. Ancak salgının etkilerinin azalması ve sonrasında meydana gelen enflasyon endişelerine karşı merkez bankaları politikalarında tersi yönde değişimler yapmıştır. Özellikle FED, ECB gibi merkez bankaları 2022 yılında ciddi faiz artışları ile enflasyonla mücadeleye odaklanmıştır.

Salgın döneminde IMF parasal öneriler ve destekler açıklamıştır. IMF bu kapsamda, üyeleri için 1 trilyon dolarlık fon ayırmış ve 100 ülkenin acil finansman çağrısına destek vermiştir.

IMF, doğal afetler, salgın hastalıklar, emtia fiyatlarında meydana gelen şok yükselişler gibi durumlar sonucunda üyelerinin ödemeler dengesi açıklarını azaltmak amacıyla kullandığı Hızlı Finansman Enstrümanını COVID-19 nedeniyle ortaya çıkan problemleri çözmek için biraz daha genişletmiştir. Böylece COVID-19 salgını nedeni ile ödemeler dengesi sorunu yaşayan ülkeler IMF'den daha yüksek miktarda yardım alabilmiştir. Hızlı Finansman Enstrümanı uygulamasının ülkeler için olumlu tarafı stand-by anlaşmalarında olduğu gibi uygulanması zorunlu politikaları içermemesidir. Kısacası Hızlı Finansman Enstrümanından yararlanan ülkeler IMF programına

girmemektedir ve aldıkları destekleri 3-5 yıl arasında geri ödemek zorundadır (Eğilmez, 2020). Aynı zamanda hızlı finansman yönteminin faizi de düşük olup ülkelere mali yükü daha azdır. Salgına karşı IMF'nin sağladığı destekler aşağıda yer almaktadır (Fırat, 2020: 216):

1. Acil Durum Finansmanı: Hızlı finansman aracı ve hızlı kredi imkânı ile sağlık sorunlarına hızlı müdahale sağlanmaktadır.
2. Felaketlerden Korunma Yardım Fonu: IMF yoksul ve güçsüz ülkelere bu yardım çerçevesinde halk sağlığı ve sorunlarının giderilmesi konusunda yardımcı olur.
3. Yeni Finansman Araçları: COVID-19 ile ilgili yeni kaynaklar oluşturulabilir.
4. Likidite Geliştirme: Ekonomik istikrar ve güveni sağlamak için kısa dönem likidite hattını geliştirir.
5. Kapasite Geliştirme Desteği: Salgından etkilenen ülkelere yönelik teknik destek yardımı ile eğitim aktivitelerine yardımcı olmaya çalışır.

Bunların yanı sıra IMF salgın nedeniyle bazı ülkelere stand-by anlaşmaları ile de destek olmaya çalışmıştır.

Salgının ortaya çıkardığı ekonomik krizin etkisini gidermek amacıyla sadece para politikası uygulanmamış aynı zamanda hükümetler tarafından birtakım mali teşvikler sağlanmıştır. Dünya genelinde salgından etkilenen tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler çeşitli mali destekler açıklamışlardır.

Pandemi sürecine dünya ekonomisi ağır bir borç stoku ile girmiştir. Bunun yanı sıra kapanma tedbirlerinin meydana getirdiği tedarik zinciri aksamaları, arz ve talep şokları deflasyon beklentisine neden olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi deflasyonun etkisini ortadan kaldırmak için genişletici para politikası uygulanmıştır. Ancak hane halkını ve reel sektörü desteklemek amacıyla para politikası tek başına yeterli bir araç olmadığı için hükümetler mali destek paketleri açıklayarak genişletici maliye politikası uygulamışlardır (Fırat, 2020: 216).

Maliye politikası kapsamında alınan tedbirler arasında, transfer harcamalarında artış, ücret sübvansiyonları, vergi indirimleri gibi maliye politikasının klasik fonksiyonunu oluşturan, bütçe yükünü doğrudan artıran destekler yer almaktadır. Aynı zamanda hükümetler, şirketlere likidite desteği sağlayarak ve şirketlerin iflasını önleyecek çeşitli garantileri sunarak maliye politikasının modern fonksiyonunu yerine getirmişlerdir. Ülkeler bu sağlık krizi ile mücadele edebilmek için öncelikle sağlık alt yapısının

güçlendirilmesi, işçilerin ve firmaların gelirlerini koruyacak tedbirlerin alınması, özel sektörün borçlarına garantiler verilmesi, krizden en fazla etkilenen sektörlere yönelik destekler uygulanması yönünde tedbirler almışlardır (Çelik, 2022: 8).

Bir ekonomide istikrarı, dengeyi ve güveni sağlayabilmek için maliye politikası ve para politikası uygulamalarının eşanlı ve uyumlu olması gerekir. 2008 yılında yaşanan küresel finans krizinde de Covid krizinde olduğu gibi önce para politikası önlemleri uygulanmış ancak para politikasının yeterli olmadığı durumlarda maliye politikası tedbirleri uygulanmıştır (Çelik, 2022: 8).

3.1. Literatür Taraması

Koronavirüs salgını Dünya’da yeni olmasına karşın literatürde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu aşamada salgın sürecine ilişkin ekonomi alanında yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Açıkgöz ve Günay (2020), yapmış oldukları çalışmada hem dünya hem de Türkiye için açıklanan verilere göre salgının ortaya çıkardığı maliyetleri değerlendirerek salgının sektörler aracılığıyla kısa ve uzun vadeli küresel ekonomik etkilerinin potansiyel ilk tepkilerini tartışmayı amaçlamışlardır. COVID-19’un ekonomik sonuçları hakkındaki mevcut raporları ve tartışmaları özetleyerek ve bunları dikkate alarak bazı çıkarımlar yapmaya çalışmışlardır. Bulgularda COVID-19’un çalışanlar, müşteriler, tedarik zincirleri ve finansal piyasalar üzerinde ciddi olumsuz etkileri olduğu görülmüştür. Bu pandeminin sonunun belirsizliği nedeniyle, bu kasılmanın hem uzunluğunun hem de ölçeğinin tahmin edilemeyeceğini söylemişlerdir.

Beck (2020), çalışmasında COVID-19 nedeniyle küresel finansal sistem veya küresel ekonomi üzerinde önümüzdeki aylarda neler olabileceği konusunda fikirler vermiştir. Finansal sistemdeki olası operasyonel aksaklıklara odaklanmak, müdahale etmeye hazır olduklarını açıkça göstererek finansal piyasalara olan güveni güçlendirmek ve kuyruk riski olaylarını göz ardı etmeden, başarısız bankaların olası müdahalelerine ve çözümlerine hazırlanmak gibi tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Cinel (2020), eserinde salgının ülkelerde neden olduğu maliyetleri ifade etmiştir. Ayrıca alınması gereken önlemler açıklanmıştır.

Fırat (2020), çalışmasında gelişmekte olan ülkelerin ve Türkiye ekonomisinin COVID-19 krizine hangi şartlarda yakalandığı ve kriz aşamasında Dünya’da nasıl bir maliye

politikası uygulamasına gidildiği araştırılmıştır. Çalışmanın temel amacı, Türkiye’de uygulanan maliye politikalarının COVID-19 krizinin ekonomik etkilerini karşılamada yeterli olup olmadığının ve IMF destekli istikrar politikalarının gerekliliğinin araştırılmasıdır. Yapılan çalışmada sadece pandeminin başladığı 2020 yılında uygulanan Ekonomik İstikrar Kalkanı düzenlemesine yer verilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’de salgının etkilerini hafifletmek için işsizlik sigortası ve gelir vergisi düzenlemeleri ile otomatik istikrar sağlayıcı maliye politikası uygulanması gerektiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda dış kaynak ihtiyacını gidermek için tek başına swap anlaşmalarının yeterli olmayacağı bu nedenle IMF’den kredi almak gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaya (2020), çalışmasında pandeminin bireysel ve toplumsal refahı olumsuz etkilediğini iddia etmiştir. Bu iddiasını küresel kamu finansman dengesi, küresel işsizlik oranları, küresel enflasyon oranları, küresel ticaret hacmi ve küresel büyüme oranlarını kanıt göstererek desteklemiştir.

Sarı ve Kartal (2020), çalışmasında COVID-19’un finansal piyasalar ve emtia piyasaları üzerinde önemli etkilerinin olduğunu göstermiştir. Covid-19 günlük vaka sayılarının, ARDL sınır testi kullanılarak altın fiyatları, petrol fiyatları ve VIX Endeksi üzerindeki olası etkisi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre günlük vaka sayıları ile altın fiyatları ve VIX endeksi arasında doğru yönlü ilişki tespit edilmiştir. Ancak günlük vaka sayıları ve petrol fiyatları arasında herhangi bir eş bütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, COVID-19 vaka sayılarının altın fiyatları ve VIX Endeksini önemli derecede etkilediği ortaya çıkmıştır.

Şenol (2020), çalışmasında pandemi sürecinin finansal piyasalar ve ülke ekonomilerine etkisini analiz etmiştir. Pandemi başlangıcında yaşanan belirsizlik ortamının finansal piyasaları olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde Covid-19 vakalarının BİST100 endeksini de negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kartal (2020), eserinde pandemi sürecinde uygulanan para politikasının ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Dönem olarak Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 ile 7 Ağustos 2020 arası seçilmiştir. Bu tarihler arasındaki para politikası göstergelerine (ağırlıklı ortalama fonlama maliyeti, net fonlama giderleri, merkez bankası tarafından alınan menkul kıymet kıymeti) ve sınıflandırılan finansal göstergelerle (ABD Dolar kuru, BİST 100 maaş, Türk Lirası Referans Faiz Oranı-

TLREF) ilgili günlük bölümlere Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Ayrıca 21 Ekim 2019 ve 10 Mart 2020 ayrıca mevsimler arasındaki yönler pandemi öncesi kontrol dönemi olarak analize dahil edilmiştir. Pandemi döneminde, içerdiği temel finansal göstergeler üzerinde etkisizken, pandemi dönemindeki ortalama fonlama maliyetinden ve merkez bankası tarafından alınan menkul kıymet boyutundan ABD dolar kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi içinde bulundurulmuştur.

Oflaz (2021), eserinde pandemi sürecinde hükümetler tarafından açıklanan destek paketlerini incelemiştir. Alınan tedbirler uluslararası olarak karşılaştırılmıştır. Ayrıca Türkiye’de harcamaların boyutu, maliye politikası hedefleri ve kullanılan maliye politikası araçları incelenmiştir.

Erdem (2022), eserinde maliye politikası araçlarından vergi politikasına yer vermiştir. Covid-19 krizinden çıkışta vergi politikası ve mali teşviklerin etkisini hem BRICS ülkeleri hem de Türkiye açısından karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye’nin pandemi krizini yönetme aşamasında BRICS ülkelerine göre geri kaldığı tespit edilmiştir.

Çelik (2022), çalışmasında ülkelerin pandeminin etkilerine karşı uyguladıkları maliye politikalarına değinmiştir. Çalışma sonucunda gelişmiş ülkelerin uyguladığı para ve maliye politikası tedbirlerinin, diğer ülkelere göre daha büyük tutarlarda ve kapsamlı olduğu görülmüştür. Dünya’da ve Türkiye’de maliye politikalarının Covid-19 Krizinde kısa sürede uygulama alanı bulmuş ve ekonominin arz yönünün canlandırmaya ve talep yönünü desteklemeye yönelik olduğu görülmüştür. Uygulanan politikalar neticesinde ülkeler bütçe açıkları vermiş ve kamu borçları artmıştır. Türkiye’de uygulanan politikalar ilk olarak genişletici özellikte daha sonra da daraltıcı özellikte olduğu görülmüştür. Türkiye’deki mali alanın kriz öncesindeki uygulamalar neticesinde dar olması, özellikle sosyal transfer niteliğindeki gelir desteklerinin uygulanmasını sınırlandırmıştır. Bunun yanında para ve kredi politikalarının daha fazla olduğu görülmektedir. Uygulanan politikaların bütçe üzerinde yük oluşturması neticesinde farklı türden kamu politikaları uygulanmıştır.

Kuzucu (2022), eserinde Türkiye’de pandemi krizi sonrası TCMB’nin politikalarını ve bu politikaların sonuçlarını uluslararası olarak karşılaştırmıştır. Merkez bankalarının pandemi sürecinde faiz indirimleri, varlık alımları, piyasalara likidite sağlanması ve kredi düzenlemeleri şeklinde genişletici politikalar uygulamışlardır. Parasal

genişlemeye transfer ödemeleri gibi maliye politikalarının eşlik etmesiyle gelişmiş ekonomilerde para politikalarının olumsuz etkileri düşük olmuştur. Ancak Türkiye’de parasal genişlemenin ölçsüz olması ve maliye politikalarının sınırlı olması sonucunda enflasyonun yükselmesi, dolarizasyon ve risklerin artması gibi olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır. Ayrıca merkez bankası rezervlerinin erimesi ülke riskini artırmıştır. Çalışmanın sonucunda uygulanan politikaların istikrarsızlığını vurgulamıştır.

Literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların birçoğu pandeminin başlangıcı olan 2020 yılını içermektedir. Bunun yanı sıra çalışmaların bir kısmı pandeminin genel ekonomik etkilerine yöneliktir. Pandemi döneminde para politikası ve maliye politikası düzenlemelerine ilişkin çalışmalar bulunmakla beraber bunlar sadece para veya maliye politikası gibi bir alana yönelik çalışmalardır. Örneğin Kuzucu 2022 yılında yayınladığı çalışmasında pandemi sürecinde Türkiye’de sadece para politikalarına yer vermiştir. Çelik 2022 yılında yayınladığı çalışmasında sadece maliye politikalarına yer vermiştir. Fırat’ın çalışması da maliye politikası desteklerine yöneliktir ancak çalışma sadece 2020 yılında uygulanan Ekonomik İstikrar Kalkanı düzenlemesini ve etkilerini içermektedir.

Bu çalışmada pandemi etkilerinin yaşandığı 2020-2022 dönemindeki para ve maliye politikası kararları ele alınmış ve bunlar karşılaştırılarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte para politikası düzenlemeleri olarak TCMB Para Politikası Kararları incelenmiştir. Maliye politikası düzenlemeleri olarak da Ekonomik İstikrar Kalkanı düzenlemesine ilave olarak Eylül 2020 tarihli Yeni Ekonomik Program, 12 Mart 2021 tarihli Ekonomik Reform Paketi ve Aralık 2021 tarihli Yeni Ekonomik Model incelenmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışma ile pandemi sürecinde uygulanan para ve maliye politikası kararlarının başarısı tartışılmış ve aralarında uyum olup olmadığı tespit edilerek literatüre katkı sağlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri seti olarak yurtiçi ve uluslararası kuruluşlar tarafından açıklanan makroekonomik veriler kullanılmıştır. Açıklanan makroekonomik veriler, TCMB raporları, hükümet programları, gazete haberleri, akademik yayınlar baz alınarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, pandemi döneminin başlangıcı ve etkilerinin devam ettiği 2020-2022 döneminde Türkiye’de para ve maliye politikalarının karşılaştırılmasıdır. Özellikle maliye politikasını uygulayan hükümetin para otoritesini yönlendirmesi ve bu durumun Türkiye’de makroekonomik değişkenleri ve piyasaları nasıl etkilediği incelenmek istenmiştir. Daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması nedeniyle konunun literatüre katkı yapması amaçlanmıştır.

3.4. Covid-19 Dünya Ekonomisine Etkileri

Covid-19 salgını daha öncesinde yaşanan salgınlara göre ölüm oranı düşük olsa da yayılım hızı çok fazladır. Salgının ortaya çıkışı günümüz dünyasında küreselleşmenin en fazla yaşandığı döneme rastlamıştır. Salgın Çin’de ortaya çıkmış ve kısa sürede dünya üzerinde etkisini artırmıştır. Salgının yayılım hızını önlemek amacıyla insan hareketini sınırlayan çeşitli tedbirler alınmıştır. Alınan tedbirler nedeniyle ekonomilerde bu salgından etkilenmiştir (Ünüvar & Aktaş, 2022: 129).

Pandemi süreci ülkelerin ekonomik büyüme, ticaret hacmi, işsizlik-istihdam, enflasyon gibi ekonomik değişkenleri etkilemiştir.

3.4.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi

Ekonomik büyüme, bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmet miktarındaki artış olarak ifade edilmektedir. Ekonomik büyümenin ölçülmesi ise Reel Gayri safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)’daki değişimle ölçülmektedir.

Pandemi öncesi 2019 yılında küresel büyüme oranı %2,8 olarak gerçekleşmiştir. Pandemi sürecinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini gösterebilmek için G-20 ülkelerinin 2020 yılı birinci, ikinci ve üçüncü çeyrek büyüme oranları Tablo 3.1.’de yer almaktadır.

G-20 ülkelerinin 2020 yılı birinci, ikinci ve üçüncü çeyrek verileri incelendiğinde salgının başladığı Çin’de pandemi etkisini birinci çeyrekte daha yüksek oranda görebilmekteyiz. Avrupa ülkeleri ve Amerika’da ise pandemi etkisi ikinci çeyrekte daha net görülebilmektedir. Çünkü başta ABD olmak üzere İngiltere, İtalya, Fransa, Almanya ve Türkiye’de çok yüksek küçülme oranları gerçekleşmiştir. Ancak salgın için alınan önlemlerin hafifletilmeye başlamasıyla birlikte bu ülkelerde V tipi toparlanma ile

birlikte üçüncü çeyrekte yüksek büyüme oranları görülmektedir. 2020 yılı sonu itibariyle küresel büyüme oranı %-3,1 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı II. çeyreğin etkileri kısıtlama tedbirlerinin azalması ve ekonomik aktivitelerin normale dönmeye başlamasıyla beraber ekonomiler toparlanmaya başlamıştır.

2021 yılında aşılamanın başlaması ve hızla uygulanması sonucu ekonomik tedbirler kaldırılmıştır. Dünya’da üretim, tüketim ve ticari faaliyetlerin güçlü toparlanmasıyla beraber 2021 yılı küresel büyüme oranı %5,9 oranında gerçekleşmiştir.

2022 yılında ise pandeminin etkilerinin giderek azalmasına rağmen Rusya-Ukrayna savaşının olması sonucu küresel büyüme oranı 2021’e göre neredeyse yarıya düşmüş ve %3,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.1.: G-20 Ülkeleri 2020 yılı Birinci, İkinci ve Üçüncü Çeyrek Büyüme Oranları

Ülkeler	Birinci Çeyrek Büyüme Oranı	İkinci Çeyrek Büyüme Oranı	Üçüncü Çeyrek Büyüme Oranı
ABD	-%5	-%31,4	%33,4
İngiltere	-%2,2	-%19,8	%16
Çin	-%6,8	%3,2	%4,9
İtalya	-%5,3	-%12,8	%15,9
Fransa	-%5,3	-%13,8	%18,7
Almanya	-%2,2	-%9,7	%8,5
Rusya	%1,6	-%8	-%3,4
Endonezya	-%2,41	-%4,1	%5,5
Brezilya	-%1,5	-%9,7	%7,7
Arjantin	-%5,4	-%19,1	-%15,9
Güney Kore	%1,4	-%2,7	-%1,1
Avustralya	-%0,3	-%7	%3,3
Güney Afrika	%1,3	-%2,4	%5,9
Hindistan	-%23,9	-%7,5	%8,4
Türkiye	%4,5	-%9,9	%6,7
Suudi Arabistan	-%1	-%7	-%4,6
Meksika	-%1,2	-%17,1	%12,1
Japonya	-%0,6	-%7,9	%5,3
Kanada	-%2,1	-%11,5	%8,9

Kaynak: IMF (2020), World Economic Outlook.

3.4.2. İşsizlik-İstihdam Üzerine Etkisi

İstihdam kavramı, geniş anlamda, bir ekonomide üretim faktörlerinin üretim sürecinde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Dar anlamda ise, emek gücünün üretim sürecinde kullanımı olarak tanımlanmaktadır. İşsizlik kavramı, istihdam kavramının tam tersidir. İşsizlik kavramı, çalışma çağında olup, cari ücret düzeyinde iş aradığı halde iş bulamayan bireyleri ifade eder. İşsizliğin çok çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerden birisi de ekonomideki dalgalanma süreci içerisinde daralma döneminde

ortaya çıkan konjonktürel işsizliktir. Yaşanan pandemi süreci ekonomilerde daralmaya neden olmuştur. Bu nedenle pandemi süreci işgücü piyasalarını da etkilemiştir. Salgınının yayılım hızını düşürmek amacıyla alınan tedbirler istihdam piyasasını olumsuz yönde etkilemiştir. Kısıtlama tedbirlerinin uygulanması, bazı sektörlerde çalışma hayatının durmasına neden olmuştur. Ekonomilerin arz kapasitesinin azalması işçilerin işten çıkarılmasına neden olmaktadır. Hükümetler bu durumu önlemek amacıyla işten çıkarma yasakları, işçilere ödeme destekleri, firmalara bazı destekler uygulamışlardır. Ancak sağlık, kargo, hazır yemek, temizlik malzemeleri gibi sektörlerde ise istihdam artışı olmuştur (Özpinar, 2022: 41).

Hizmet sektöründe sosyal mesafeyi korumak amacıyla esnek çalışma modeline geçilmiştir. Birçok sektörde insanlar home-office çalışmaya başlamıştır. Bu çalışma yöntemi günümüze kadar devam etmekte ve firmaların işyeri sabit maliyetlerinde azalmalar ortaya çıkmıştır (Mongey vd., 2020).

Kısıtlama tedbirlerinin azalması sonucunda ise sosyal mesafeyi koruyarak çalışma, maske ile çalışma, aşının uygulanması ile beraber kısıtlamaların azalması istihdam piyasasına olumlu yansımıştır.

3.4.3. Enflasyon Üzerine Etkisi

Enflasyon, ortalama fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli artışlara denir. Fiyatlar genel düzeyini etkileyen en temel unsur bir ekonomideki arz ve talep dengesizlikleridir. Bu bağlamda enflasyona yol açan faktörleri talep yönlü ve arz yönlü olmak üzere iki gruba ayırabiliriz.

Talep kaynaklı enflasyon, toplam talebin toplam arzı aşması sonucu ortaya çıkmaktadır. Benzer bir ifade ile toplam arzın toplam talebi karşılayamaması olarak tanımlanabilir. Talep enflasyonuna yol açan faktörler arasında, kamu harcamalarındaki hızlı artışlar, merkez bankasının genişletici para politikası uygulamaları ve kredi hacminin genişlemesi yer almaktadır (Dinler, 2013: 480).

Arz kaynaklı enflasyon, bir ekonomide yaşanan arz şoklarının toplam arzı düşürmesi ile birlikte fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi sonucu ortaya çıkan enflasyondur. Arz enflasyonuna neden olan faktörler arasında maliyet enflasyonu, ithal enflasyonu ve fiyat enflasyonu yer almaktadır (Dinler, 2013, 481).

Maliyet Enflasyonu; üretim sürecinde kullanılan girdi fiyatlarının yükselmesi sonucu maliyetlerin artmasına paralel olarak arz miktarındaki azalmayla (arz şoku) birlikte ortaya çıkan enflasyondur (Birinci, 1989: 21). Üretim sürecinde emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci olarak ifade edilen üretim faktörleri kullanılmaktadır. Bunların fiyatlarında meydana gelen bir artış üretim maliyetini yükseltmekte ve kâr oranlarındaki azalışta arz miktarını düşürmektedir. Arz düşüşü de fiyatların yükselmesine neden olarak enflasyona yol açmaktadır.

İthal Enflasyon; ithal enflasyon iki farklı şekilde meydana gelmektedir. İlki ithal girdi fiyatlarında meydana gelen yükselişin üretim maliyetini yükseltmesi sonucu arzdaki düşüşle meydana gelen enflasyondur (Dinler, 2013, 482). Örneğin üretimin en önemli girdilerinden biri olan petrol fiyatlarındaki yükseliş petrolü ithal eden ülkelerde maliyetleri önemli ölçüde yükseltmekte ve arz sıkıntısı yaşanmasına neden olmaktadır.

İthal enflasyonu tetikleyen ikinci unsur ise bir ülkedeki döviz kurundaki yükselmedir (Güven Ayvaz ve Uysal, 2013: 141). Döviz kurunda meydana gelen yükseliş ithalatın maliyetini yükseltmekte ve ithal ürünlerin fiyatı yükselmektedir. Bu da ithalata dayalı üretim yapan endüstrilerin arz miktarını önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca döviz kurundaki yükseliş ithal ürünlerin fiyatlarını doğrudan yükselttiği için enflasyona neden olmaktadır.

Fiyat Enflasyonu; bir piyasada arz şokuna neden olan bir diğer unsur da piyasadaki var olan rekabetin aksamasıdır (Dinler, 2013: 482). Rekabetçi bir piyasa yapısının bozularak tekelci bir yapıya dönüşmesi arz miktarını düşürmekte ve tekelci yapıda satıcılar fiyat belirleme gücünü ellerine aldıklarından dolayı fiyatlar genel düzeyi yükselmektedir.

Pandemi döneminde meydana gelen üretim ve tedarik zinciri sıkıntıları, petrol, doğalgaz gibi emtia üretiminde yaşanan sıkıntılar ve pandeminin meydana getirdiği belirsizlikler enflasyon sorununa neden olmuştur (Çalıyurt, 2022: 36). Her ne kadar Mart 2020-Nisan 2020 döneminde kapanma tedbirleri ile emtia fiyatlarında düşüş olsa da kısıtlamaların kalkması ile özellikle de 2021 yılında emtia fiyatları yükselmiş ve üretim maliyetlerinin artmasına neden olmuştur.

Pandemi döneminde artan gıda fiyatları da enflasyonu tetikleyen bir unsur olmuştur. Merkez bankalarının piyasalara likidite destekleri, varlık alımı uygulamaları, faiz indirimi gibi genişletici para politikaları ile hükümetlerin salgın koşullarından

vatandaşların en az şekilde etkilenmesini sağlamak amacıyla uyguladıkları genişletici maliye politikaları da enflasyonu tetiklemiştir.

Enflasyonla mücadelede merkez bankalarına 2022 yılı itibariyle büyük görevler düşmüştür. Başta FED olmak üzere çoğu merkez bankası varlık alımlarını azaltmanın yanı sıra faiz oranlarını yükseltmeye başlamıştır.

3.4.4. Küresel Ticaret Hacmine Etkisi

Pandemi tedbirlerinin en önemlilerinden bir tanesi uluslararası insan hareketliliğinin sınırlandırılmasıdır. Bu kapsamda uçuşlar askıya alınmış ve ülke sınırları kapatılmıştır. İnsan hareketliliğini sınırlama kapsamında üretim faaliyetleri de azalmış ve uluslararası ticaret hacmi düşmüştür. Salgının yayılımı ile beraber küresel ticaret hacmi keskin bir düşüş göstermiştir. UNCTAD verilerine göre küresel ticaret hacmi salgının etkisiyle %20 oranında daralmıştır. 2020 yılı yaz aylarında kısıtlama tedbirlerinin azalmasıyla beraber uluslararası ticarete hareketlilik başlamıştır. Küresel ticaret 2020 yılının III. Çeyreği ile beraber toparlanmasına rağmen 2020 yılında küresel ticaret hacmi salgın öncesine göre düşük kalmıştır.

2021 yılında aşılamanın hızla artması ve salgına karşı tedbirlerin alınmasıyla uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmıştır. IMF verilerine göre 2021 yılında küresel ticaret hacmi önceki yıla göre %10,4 oranında artış göstermiştir. 2022 yılında FED'in izlediği faiz artış politikaları, gelişmiş ekonomilerde resesyon endişeleri, Rusya-Ukrayna savaşı'nın yaşanması nedeniyle küresel ticaret hacmindeki artış sınırlı kalmıştır.

3.4.5. Varlık Fiyatları Üzerine Etkisi

Covid-19 salgınının Avrupa'ya yayılmaya başladığı Ocak 2020'den sonra Mart 2020'ye kadar olan süreçte alınan tedbirler, salgının hızla yayılma özelliği yatırım yapılan varlık fiyatları üzerinde belirsizliklere yol açmış ve varlık fiyatlarında volatiliteler meydana gelmiştir. Hisse senetleri piyasaları, emtia fiyatları ve tahvil fiyatlarında volatiliteler görülmüştür.

Dünya hisse senedi piyasaları ekonomik, sosyal, politik gelişmelerden etkilenerek bu gelişmeleri sürekli fiyatlamaktadır. Covid-19 salgınıyla beraber meydana gelen

belirsizlik süreci borsalar üzerinde de etkili olmuş ve salgın sürecinde meydana gelen tüm gelişmeleri hisse senetleri piyasaları fiyatlamıştır (Şenol, 2020: 80).

Özellikle artan vaka sayıları, alınan önlemler varlık fiyatlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Salgının başlangıç dönemlerinde meydana gelen belirsizlik ve risk algısı borsalarda sert düşüşlerin yaşanmasına yol açmıştır. Belirsizliklerin artması ve risk algısındaki azalmayı VIX Endeksindeki hareketlerde görebiliriz (Şenol, 2020: 80).

Şekil 3.1.: VIX Volatility Index

Kaynak: Investing, (2023). CBOE Volatility Index.

VIX endeksindeki hareketler, S&P 500 endeksine dayalı olarak düzenlenmekte ve gelecek 30 gündeki hisse senetlerindeki volatilitiyi ifade etmektedir (Şenol, 2020: 84). Aynı zamanda küresel risk algısını gösteren VIX endeksi salgının Avrupa’da hızla yayıldığı dönemde ortalaması olan 28’in üzerine çıkarak 16 Mart 2020 tarihinde 82’yi görerek tarihi zirveye ulaşmıştır. VIX endeksi 2008 küresel finans krizi sürecinde 81 değerini görmüştür. Covid-19 pandemisi döneminde finansal piyasalarda yaşanan belirsizlik ve risk algısı 2008 küresel finans krizindeki ile benzerlik göstermektedir.

Salgının tüm dünya ülkelerine hızlı bir şekilde yayılmaya başlamasıyla birlikte alınan sert tedbirler sonucu ve salgına karşı çözüm bulunamaması borsalarda satış dalgasını başlatmıştır. 20 Şubat 2020’den 23 Mart 2020’ye kadar olan süreçte borsalarda satış dalgası başlamıştır. Nisan ayı itibariyle belirsizliğin azalmasına paralel olarak finansal piyasalarda düzelmeye başlamıştır. Ayrıca artan likidite sonucu borsalarda yeni rekorlar kırılmıştır.

3.4.6. Emtia Fiyatları Üzerine Etkileri

Pandemi süreci emtia fiyatlarından petrol, altın ve gümüş gibi emtiaların fiyatlarını da etkilemiştir. Covid-19 pandemisine karşı alınan önlemler sonucu insan hareketliliği azalmış ve sanayi üretimi azalmıştır. Sanayi üretimindeki azalma enerji talebinde azalmaya neden olmuştur. Enerji talebinde meydana gelen bu azalma sonucunda petrol fiyatları düşmüştür. Fiyatlardaki düşüşü önlemek amacıyla OPEC ve OPEC dışı petrol üreten ülkeler petrol arzında kesintilere gitmiştir. Günlük petrol arzının, OPEC üyeleri arasında yapılan anlaşmayla, günlük %10 azaltılmasına karar verilmiştir. Ancak bu %10'luk kesinti fiyatların düşüşünü önlemede yeterli olmamış, çünkü talepteki azalış arzdaki azalıştan daha fazla olmuştur (Kazokoğlu, 2020).

Kısıtlamaların gündeme geldiği 8 Ocak 2020'den 22 Nisan 2020'ye kadar fiyatlar hızla düşmüştür. Brent petrol fiyatları 8 Ocak 2020'de gün içi en yüksek fiyatı 71,28-USD iken fiyatlar 22 Nisan 2020'de 16,01-USD'ye düşmüştür. Petrol fiyatlarındaki düşüş %77,5 oranında gerçekleşmiştir.

Petrol fiyatlarındaki en ilginç durum WTI ham petrol vadeli kontrat fiyatlarında meydana gelmiştir. 22.04.2020 tarihinde WTI ham petrol vadeli fiyatları -40 USD'ye kadar düşmüştür.

Kısıtlama tedbirlerinin azalması ve üretimin canlanmasına paralel olarak petrol talebi artmış ve 2022 yılında 100-USD üzerine çıktıktan sonra günümüzde 80-USD seviyelerinde dengelemiştir.

Pandeminin başlangıcı ile beraber altın ve gümüş fiyatları da düşmüş ancak sonrasında tekrar yükselişe geçmiştir.

3.5. Pandemi Öncesi Türkiye Ekonomisinin Durumu

Pandemi döneminin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini açıklamadan önce pandemi öncesinde ekonomik durumun nasıl olduğunu incelemek gerekir.

Pandemi öncesi Türkiye ekonomisinde bazı çözülmesi gerekli yapısal sorunlar bulunmaktaydı. 2017-2019 arası döneme ait makro veriler incelendiğinde enflasyonun yükseldiği, işsizlik probleminin olduğu, büyüme hızının yavaşladığı bir dönem görülmektedir. Tablo 3.2.'de yer alan veriler incelendiğinde Türkiye ekonomisinde 2017-2019 döneminde meydana gelen en önemli olumlu gelişme cari işlemler açığının

2019 yılında fazlaya dönüşmesidir. Cari fazlanın oluşmasındaki en önemli etken 2018 yılında döviz kurunda meydana gelen yükselmedir. 2018 yılında yaşanan Rahip Brunson krizi Türkiye ekonomisinde döviz kurunun yükselmesine neden olmuştur. 2018 yılı başlangıcında 3.79-TL olan döviz kuru 18.07.2018'de 4.79'a yükselmiş ve Ağustos 2018'de de 7-TL'yi geçmiştir. Sonrasında 5,30-TL bandında dengelenmiştir. Döviz kurunda meydana gelen yükselme ihracatı artırmış ve ithalatı kısıtlamıştır. Bu da cari dengeye olumlu yansımıştır.

2017 yılında %7,5 gibi bir oranla yüksek bir büyüme yakalayan Türkiye ekonomisi, sonraki 2 yıl büyümede istikrarı kaybetmiştir. 2018 yılında %0,9 oranında gerçekleşen büyüme oranı 2019 yılında %1,8 olmuştur. Döviz kurundaki yükselişin etkisiyle de kişi başına düşen GSYİH 2018 ve 2019 yıllarında 10.000 USD altına düşmüştür.

Enflasyon oranı 2018 yılında %20 seviyesinin üzerine çıkmış ancak 2019 yılında tekrar %11,8 seviyesine gerilemiştir. Önceki yıllar ile karşılaştırıldığında enflasyon için bu oran yüksek seviyededir. İşsizlik oranı da her üç yıl için %10 üzerinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında yaşanan krizin etkisiyle işsizlik oranı %13,5 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında ekonomideki toparlanma ile işsizlik oranı %11,8'e düşmüştür.

Türkiye'de 2017 yılından sonra bütçe dengesi de bozulmuştur. Bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı 2017'de %1,5'ten 2019'da %2,9'a yükselmiştir. Aynı şekilde 2017 yılında 47 milyar TL olan bütçe açığı her yıl artarak 2019 yılında 175 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Buna paralel olarak kamu net borç stokunun GSYİH'ye oranı sürekli olarak yükselmiştir.

Tablo 3.2.: Türkiye Ekonomisi 2017-2019 Bazı Ekonomik Veriler

	2017	2018	2019
Büyüme (%)	7,5	0,9	1,8
Kişi Başına Düşen GSYİH (USD)	10.537	9.127	8.597
Enflasyon Oranı (%)	11,9	20,3	11,8
İşsizlik Oranı (%)	10,4	13,5	11,8
Bütçe Dengesi / GSYİH (%)	-1,5	-1,9	-2,9
Cari İşlemler Dengesi (Milyar USD)	-47,1	-27,6	1,67
Cari Denge / GSYİH (%)	-4,8	-2,6	1,2
Bütçe Dengesi (Milyar TL)	-47.779	-124.747	-175.292

Kaynak: TÜİK, (2023); TCMB (2023); SBB (2023).

Genel olarak temel ekonomik veriler dikkate alındığında Türkiye, pandemi sürecine ekonomik sıkıntılarla yakalanmıştır.

3.6. Covid-19'un Türkiye'de Ortaya Çıkması ve Alınan Tedbirler

Türkiye'de korona virüs hastalığı Avrupa ve çevresindeki diğer ülkelere göre daha geç ortaya çıkmıştır. 11 Ocak 2020'de Sağlık Bakanlığı bünyesinde korona virüs bilim kurulu oluşturulmuştur. Hastalık henüz Türkiye'de görünmeden bazı ülkelere yönelik uçuşların kısıtlanmasına yönelik tedbirler alınmış ve hatta birçok ülke ile sınırlar kapatılmıştır.

Türkiye'de ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Vakanın görülmesinden kısa bir süre sonra hastalığın yayılım hızını önlemek amacıyla bir dizi tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler (Sertkaya & Baş, 2021: 152);

- 16 Mart 2020 itibariyle ilk ve orta dereceli okullarda 1 hafta, üniversitelerde ise 3 hafta eğitim-öğretime ara verilmiştir. Daha sonra okulların açılmasının mümkün olmadığına karar verilmiş ve hem üniversitelerde hem de ilk ve orta dereceli okullarda eğitim öğretim online-çevrimiçi olarak devam etmiştir. Online eğitim süreci üniversitelerde 2020-2021 eğitim-öğretim dönemi güz ve bahar yarıyıllarında da devam etmiştir. İlk ve orta dereceli okullarda ise ara ara yüz

yüze eğitime geçilse de 2020-2021 eğitim öğretim yılının geneli uzaktan eğitim yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

- 15 Mart 2020 itibariyle umreden dönen vatandaşlar KYK yurtlarında karantinaya alınmıştır.
- Eğlence mekanları, düğün salonları, kafe ve restoranlar, sinemalar, konserler ve spor salonları kapatılmıştır. Restoranların paket servis yöntemine geçmesi kararlaştırılmıştır.
- 19 Mart itibariyle futbol, basketbol, voleybol gibi futbol müsabakaları ertelenmiştir. Müsabakalar başladıktan sonra ise hem 2019-2020 sezonu hem de 2020-2021 sezonu seyircisiz devam etmiştir.
- 20 Mart itibariyle özel ve vakıf hastaneleri pandemi hastanesi ilan edilmiştir.
- 21 Mart 2020'de kuaför ve güzellik merkezlerinin faaliyetleri durdurulmuştur.
- Asker uğurlama etkinlikleri yasaklanmış ve yemin törenleri iptal edilmiştir.
- Ülke genelinde belirli tarihlerde (hafta sonu ve resmi tatiller ile dini bayramlarda) sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır. Ayrıca 30 büyükşehir ve Zonguldak iline giriş çıkışlar yasaklanmıştır.
- Sokağa çıkma serbestisinin olduğu dönemlerde toplu alanlarda maske takma zorunlulukları getirilmiştir.
- AVM'ler 3 ay süreyle kapatılmıştır.
- Kamu kurumları ile hizmet sektöründeki çoğu işletmelerde uzaktan çalışma süreci başlamıştır. Ayrıca mesaiye gitmenin zorunlu olduğu işyerlerinde ise dönüşümlü çalışma başlamıştır.
- Toplu taşıma araçlarının kapasitelerinin yarısı kadar yolcu alması kararlaştırılmıştır.
- Camilerde toplu namaz kılma yasaklanmıştır.
- İşten çıkarma yasakları uygulanmıştır.
- Ceza evlerinde kalan 90.000 tutuklu ve hükümlü geçici süre ile tahliye edilmiştir.

Alınan bu tedbirler salgının yayılım hızını önlemiştir. Mayıs ayında ekonomik faaliyetlerin aksamaması ve yaz aylarında hastalığın hızlı yayılımının düşeceği beklentisi ile kısıtlama tedbirleri azaltılmıştır. Ancak yaz aylarında vaka sayıları artmaya devam etmiştir. Buna rağmen kısıtlama tedbirleri artırılmamıştır. Çünkü Türkiye ekonomisinde önemli bir katma değeri olan turizm faaliyetlerinin aksamaması

istenmiştir. Bu süreçte vatandaşların sokakta ve kalabalık ortamlarda maske ile gezmesi, sosyal mesafe kurallarının uygulanması kararı alınmıştır.

2020 yılının sonbaharında hastalığın yayılması ile yine bazı kısıtlama tedbirleri uygulanmıştır. Eğitim öğretim faaliyeti ilk ve dereceli okullarda yeniden uzaktan eğitime dönmüştür. Sosyal etkinlikler yasaklanmıştır. Ancak bu kısmi tedbirler Türkiye’de vaka ve ölümlerin azalmasında etkili olmamıştır. Nisan ayına gelindiğinde tam kapanma tedbirleri konuşulmaya başlanmış ve 29 Nisan 2021’den 17 Mayıs 2021’e kadar tam kapanma tedbirleri uygulanmıştır. Bu tedbirler sürecinde üretim faaliyetleri aksatılmamış ancak zorunlu olanlar dışında uzaktan çalışanlar, emekliler, ev hanımları ve çocukların evden çıkması yasaklanmıştır.

3.7. Pandemi Süreci Ve Sonrasında Türkiye Ekonomisinde Meydana Gelen Gelişmeler

Pandeminin Türkiye ekonomisine etkileri 2020-2022 yıllarını kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Makro ekonomik değişkenler olarak büyüme, enflasyon, işsizlik-istihdam, dış ticaret verileri, cari işlemler dengesi ve bütçe gelişmeleri ele alınmıştır.

3.7.1. Büyüme

Pandemi koşullarının en ağır şekilde hissedildiği 2020 yılını Türkiye ekonomisi pozitif büyüme oranı ile sonuçlandırmıştır. 2020 yılının II. çeyreğinde ise çoğu ülkelerde olduğu gibi negatif büyüme oranı görülmüş ve Türkiye ekonomisi bu çeyrekte %9,9 küçülmüştür. III. ve IV. çeyrekte “V” tipi toparlama ile Türkiye ekonomisi 2020 yılında %1,8 oranında büyümüştür. Covid-19 salgını günümüze kadar devam etmesine rağmen daha sonraki varyantlar için aşırı tedbirlere gidilmemiş sadece kısmi önlemler alınmıştır. Pandemi koşullarının devam ettiği 2021 yılında %11, pandemi etkisinin azaldığı 2022 yılında ise %5,6 oranında büyümüştür. Başta ABD olmak üzere dünya genelinde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede resesyon endişeleri yaşanırken Türkiye ekonomisi bu yılları pozitif ve yüksek bir büyüme ile geçirmiştir.

Türkiye ekonomisinde yaşanan yüksek ve pozitif büyümenin etkenleri arasında faiz oranlarının düşürülmesi, fiyat istikrarı yerine istihdamın tercih edilmesi yer almaktadır.

3.7.2. İşsizlik

Türkiye ekonomisinde pandemi sürecinde 2020-2022 döneminde işsizlik yıllar itibariyle düşüş göstermiştir. 2020 yılında işsizlik oranı %13,2 iken, 2021’de %12’ye, 2022’de ise %10,2’ye düşmüştür. İstihdamın önceliklendirilmesine dair politikalar izlenmesi işsizliğin azalmasına yol açmıştır. Ancak işsizlik oranının %10 seviyesinin üzerinde olması yine işsizlik sorununun devam ettiğini göstermektedir.

3.4.3.Enflasyon

Salgın öncesi 2018 yılında %20’leri aşan enflasyon oranı 2019 yılında %11,2 oranında gerçekleşmiştir. Böylece salgın sürecine Türkiye ekonomisinde enflasyon sorunu ile girilmiştir.

Pandeminin başlangıç dönemleri olarak kabul ettiğimiz Mart-Eylül döneminde enflasyon oranları düşük seviyelerde kalmıştır. Pandemi dönemi önemli enerji girdisi olan petrol fiyatlarındaki düşüş maliyetleri azaltmış, ithalat azalmış ve cari açık seviyesi düşmüştür. Bu durum 2020 yılı Ağustos ayına kadar ÜFE’nin düşmesine neden olmuş ve ekonomi dezenflasyonist sürece girmiştir. Ancak kısıtlamalar sona erdikten sonra ve enerji fiyatları yükseldikten sonra Türkiye ekonomisinde de enflasyon 2020 yılının Ekim ayından itibaren yükselmeye başlamış ve 2022 yılında %85’e ulaşmıştır. Aynı zamanda 2021 yılı II. çeyrekte sona faiz indirimlerinin olması enflasyonu yükselten başka bir unsur olmuştur. Temel amacı enflasyonla mücadele olan TCMB, faiz indirimleri ile ekonomide oluşabilecek resesyonun önüne geçmeye çalışmıştır. Bu nedenle fiyat istikrarı bir kenara bırakılmıştır. Tablo 3.3.’de de görüldüğü üzere aylık TÜFE ve ÜFE oranları 2020 yılı Ekim ayından itibaren yükselmektedir.

Tablo 3.3.: 2020 yılı Aylık TÜFE ve ÜFE

Aylar	Aylık TÜFE (%)	Yıllık TÜFE (%)	Aylık ÜFE (%)	Yıllık ÜFE (%)
Ocak	1,35	12,15	1,84	8,84
Şubat	0,35	12,37	0,48	9,26
Mart	0,57	11,86	0,87	8,50
Nisan	0,85	10,94	1,28	6,71
Mayıs	1,36	11,39	1,54	5,53
Haziran	1,13	12,62	0,69	6,17
Temmuz	0,58	11,76	1,02	8,33
Ağustos	0,86	11,77	2,35	11,53
Eylül	0,97	11,75	2,65	14,33
Ekim	2,13	11,89	3,55	18,20
Kasım	2,30	14,03	4,08	23,11
Aralık	1,25	14,60	2,36	25,15

Kaynak: TÜİK, (2023).

Pandeminin başlangıç döneminde başta FED, ECB, BOJ olmak üzere tüm merkez bankaları faiz indirimine başlamış ve dünyada parasal genişleme hızla artmıştır. TCMB de bu sürece uygun hareket ederek 2020 yılı Ağustos ayına kadar faiz indirimlerine devam etmiştir. Ancak enflasyondaki yükselme eğilimi 2020 yılı Eylül ayı itibariyle faiz artışlarını gerektirmiştir. Özellikle Naci Ağbal'ın TCMB başkanı olmasından sonra izlediği şahin politikalarla hızlı faiz artışları Kasım ayından sonra enflasyonun kontrol altına alınmasını sağlamıştır. Ayrıca döviz kurundaki hızlı yükseliş de bu şahin politikalarla kontrol altına alınmıştır. Ancak 2021 yılı Mart ayında hükümetin faiz artışlarına karşı çıkması TCMB başkanı Naci Ağbal'ın görevden alınmasına ve yerine Şahap Kavcıoğlu'nun TCMB başkanı olmasına yol açmıştır. Kavcıoğlu başlangıçta Ağustos ayına kadar faizleri sabit tutmuş ancak Ağustos sonrası faizler düşürülmeye başlamış ve faiz oranları yıl sonunda tek haneye düşmüştür. Bu süreçte hem enflasyon, hem döviz kuru hem de cari işlemler açığı yükselmiştir.

Tablo 3.4.: 2021 yılı Aylık TÜFE ve ÜFE

Aylar	Aylık TÜFE (%)	Yıllık TÜFE (%)	Aylık ÜFE (%)	Yıllık ÜFE (%)
Ocak	1,68	14,97	2.66	26.16
Şubat	0,91	15,61	1.22	27.09
Mart	1,08	16,19	4.13	31.20
Nisan	1,68	17,14	4.34	35.17
Mayıs	0,89	16,59	3.92	38.33
Haziran	1,94	17,53	4.01	42.89
Temmuz	1,80	18,95	2.46	44.92
Ağustos	1,12	19,25	2.77	45.52
Eylül	1,25	19,58	1.55	43.96
Ekim	2,39	19,89	5.24	46.31
Kasım	3,51	21,31	9.99	54.62
Aralık	13,58	36,08	19.08	79.89

Kaynak: TÜİK, (2023).

Tablo 3.4.'de de görüldüğü üzere hem ÜFE hem de TÜFE oranları 2021 yılında da yükselmeye devam etmiş ve yıl sonunda en yüksek orana ulaşmıştır. Aynı şekilde enflasyondaki yükseliş 2022 yılı Kasım ayına kadar devam etmiştir. Tablo 3'de görüldüğü gibi hem ÜFE hem de TÜFE Ekim 2022 yılına kadar hızla yükselmiş ve en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2022 yılı Kasım ayından sonra baz etkisi ile enflasyon düşüş sürecine girmiştir.

Tablo 3.5.: 2022 yılı Aylık TÜFE ve ÜFE

Aylar	Aylık TÜFE (%)	Yıllık TÜFE (%)	Aylık ÜFE (%)	Yıllık ÜFE (%)
Ocak	11.10	48.69	10.45	93.53
Şubat	4.81	54.44	7.22	105.01
Mart	5.46	61.14	9.19	114.97
Nisan	7.25	69.97	7.67	121.82
Mayıs	2.98	73.50	8.76	132.16
Haziran	4.95	78.62	6.77	138.31
Temmuz	2.37	79.60	5.17	144.61
Ağustos	1.46	80.21	2.41	143.75
Eylül	3.08	83.45	4.78	151.50
Ekim	3.54	85.51	7.83	157.69
Kasım	2.88	84.39	0.74	136.02
Aralık	1.18	64.27	-0.24	97.72

Kaynak: TÜİK, (2023).

Türkiye ekonomisinde de 2020 yılından itibaren ÜFE hızla yükselmiş ve ÜFE'deki yükselişler TÜFE'ye yansımıştır. 2022 yılı Ekim ayında TÜFE %80'leri aşmış ÜFE ise

2022 yılında %100'ü aşmıştır. Bu oranlar geçmiş 20 yılda görülmemiş oranlardır. Türkiye ekonomisinde enflasyonla mücadele konusunda para otoritesi sert tedbirler almamış aksine faiz oranlarını düşürmüştür. Bu da talebin canlı olmasını sağlayarak enflasyonu yükseltmiştir. Yine Türkiye ekonomisinde 2021 yılı Mart ayı sonrası döviz kurundaki yükseliş de enflasyonu tetiklemiştir.

3.7.4. Dış Ekonomik Gelişmeler

Dış denge verileri olarak ekonomide başta döviz kuru olmak üzere enflasyon, üretim, istihdam gibi önemli makro ekonomik konuları etkileyen cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesi incelenmiştir.

Türkiye ekonomisinin geçmişten günümüze kadar devam eden en temel sorunlarından birisi kronik hale gelen dış ticaret açıkları ve cari açık sorunudur.

Tablo 3.6.'da Türkiye ekonomisinin 2020 yılı aylık ve yıllık dış ticaret dengesi yer almaktadır. Pandemi etkisinin yaşandığı Mart ve Nisan aylarında hem ithalat hem de ihracatta azalma meydana gelmiş ancak 2020 yılında her ay için dış ticaret açığı yaşanmıştır. Yıl genelinde ihracat 169 milyar USD, ithalat ise 219 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak yaklaşık 50 milyar USD dış ticaret açığı meydana gelmiştir. Ancak kısıtlama tedbirlerinin uygulandığı aylarda uluslararası ticari faaliyetlerin azaldığını tabloda görmekteyiz.

Tablo 3.6.: Türkiye Ekonomisi 2020 yılı Dış Ticaret Verileri (Milyar USD)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
İhracat	14.688	14.593	13.340	8.973	9.949	13.450	14.886	12.464	16.009	17.333	16.088	17.844	169.617
İthalat	19.204	17.633	18.911	13.553	13.388	16.310	17.708	18.742	20.837	19.729	21.158	22.411	219.584
Dış Ticaret Dengesi	-4.516	-3.040	-5.571	-4.580	-3.439	-2.860	-2.822	-6.278	-4.828	-2.396	-5.070	-4.567	-49.967

Kaynak: TCMB, (2023).

2021 yılı dış ticaret verileri tablo 3.7.'de yer almaktadır. 2021 yılında dış ticaret açığı 2020 yılına göre daha az gerçekleşmiştir. Bunun nedeni ise 2021 yılı Mart ayından sonra döviz kuru hızlı yükseliş eğilimine girmiş ve ihracat artış göstermiştir. 2021 yılında ihracat rakamı 225 milyar USD seviyesine yükselmiştir. Ancak buna rağmen dış ticaret açığı kapanmamış çünkü Türkiye ekonomisinde daha fazla ihracat yapabilmek için ithal girdiye ihtiyaç bulunmaktadır. Dış ticaretin yapısı değişmediği sürece dış ticaret açıkları Türkiye ekonomisinde sorun olmaya devam edecektir. Aynı yıl ithalatta 271 milyar USD'ye yükselmiş ve dış ticaret açığı 46 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı 2020'ye göre yaklaşık 4 milyar USD kadar azalmıştır. Dış ticaret açığının azalmasındaki en önemli faktörler lüks malların ithalatını engelleyen tedbirlerin alınması ve döviz kurundaki yükselmenin ithalatın maliyetini yükseltmesidir.

Tablo 3.7.: Türkiye Ekonomisi 2021 yılı Dış Ticaret Verileri (Milyar USD)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
İhracat	15.001	15.953	18.957	18.757	16.469	19.742	16.359	18.863	20.721	20.717	21.473	22.278	225.290
İthalat	18.065	19.300	23.622	21.837	20.623	22.611	20.686	23.167	23.320	22.223	26.901	29.070	271.425
Dış Ticaret Dengesi	-3.064	-3.347	-4.665	-3.080	-4.154	-2.869	-4.327	-4.298	-2.599	-1.506	-5.428	-6.792	-46.135

Kaynak: TCMB, (2023).

Tablo 3.8.'de ise 2022 yılı dış ticaret verileri yer almaktadır. İthalat rekor derecede artarak 364 milyar USD'ye ulaşmış, ihracat ise 2021 yılına göre azalarak 254 milyar USD seviyesinde kalmıştır. İhracatın azalmasının nedeni Türkiye'de yaşanan yüksek enflasyonun fiyatları yükseltmesi ve döviz kurunun uzun süre belirli aralıkta kalmasının ihracatçıyı caydırmasıdır. İthalat ise çok ciddi oranlarda artış göstermiş ve dış ticaret açığı 2022 yılında 110 milyar USD'yi aşmıştır.

Tablo 3.8.: Türkiye Ekonomisi 2022 yılı Dış Ticaret Verileri (Milyar USD)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
İhracat	17.554	19.905	22.610	23.332	18.935	23.361	18.490	21.292	22.595	21.321	21.900	22.915	254.210
İthalat	27.844	27.885	30.877	29.479	29.588	31.595	29.239	32.531	32.204	29.203	30.656	33.295	364.396
Dış Ticaret Dengesi	-10.290	-7.980	-8.267	-6.147	-10.653	-8.234	-10.749	-11.239	-9.609	-7.882	-8.756	-10.380	-110.186

Kaynak: TCMB, (2023).

Cari işlemler dengesi ödemeler bilançosu kalemlerinden birisidir. Cari işlemler dengesi içerisinde mal ticareti (dış ticaret dengesi), hizmet ticareti, yatırım gelir-gider dengesi ve transfer gelirleri dengesi yer almaktadır. Pandeminin ilk başladığı dönemlerde cari işlemler dengesi sürekli açık vermiştir. Ancak döviz kurundaki yükselmenin etkisi ve kısıtlama tedbirlerinin kalkması sonucu artan turizm gelirleri ile 2020 yılı Ekim ayında fazla vermiştir. Ancak daha sonra cari açık yeniden yükselişe geçmiştir. 2021 yılında ise döviz kurundaki hızlı yükselme ithalatı baskılamış ve ihracatı artırmıştır. Ayrıca yaz aylarında artan turizm gelirleri ile Temmuz ayından Ekim ayına kadar cari işlemler dengesi fazla vermiştir. 2022 yılında ise cari işlemler dengesi sürekli açık vermiştir. Özellikle yaz aylarında turizm gelirlerinin etkisi ve Rusya-Ukrayna savaşı etkisiyle cari işlemler açığı belirli dönemlerde azalmıştır.

Tablo 3.9.: 2020, 2021 ve 2022 Yılları Cari İşlemler Dengesi (Milyar USD)

Aylar	2020	2021	2022
Ocak	-1.326	-1.494	-6.948
Şubat	-737	-2.188	-5.306
Mart	-5.005	-3.036	-5.594
Nisan	-5.072	-1.106	-2.546
Mayıs	-3.836	-2.902	-5.835
Haziran	-2.257	-610	-2.579
Temmuz	-1,675	392	-3.534
Ağustos	-3.587	2.164	-2.705
Eylül	-1.965	2.722	-2.933
Ekim	222	4.104	-830
Kasım	-3.380	-2.104	-4.049
Aralık	-3.270	-3.174	-5.910
Yıllık	-31.888	-7.232	-48.769

Kaynak: TCMB, (2023).

3.7.5. Kamu Maliyesi ile İlgili Gelişmeler

Pandemi sürecinde artan kamu harcamaları ve verilen vergi teşvikleri Türkiye’de bütçeyi yakından etkilemiştir.

Tablo 3.10.’da yer alan veriler incelendiğinde harcamaların yükseldiği 2020 yılında bütçe açığı 175 milyar TL açık vermiştir. 2021 yılında ise bütçe açığı 201 milyar TL açık vermiştir. 2020 ve 2021 yılı bütçe açıklarının yüksek olmasının nedeni pandemi koşulları nedeniyle uygulanan genişletici politikalarıdır. 2022 yılında ise bütçe açığı 139 milyar TL’ye düşmüş ve faiz dışı fazla verilmiştir. 2022 yılında yaşanan enflasyon ile kamu gelirleri yaklaşık %100 artmış giderler ise daha az artış göstermiştir. Bu da bütçe açığının azalmasına neden olmuştur.

Tablo 3.10.: 2020, 2021 ve 2022 Yılları Bütçe Verileri (Milyar TL)

	2020	2021	2022
Bütçe Gelirleri	1.028.445.527	1.402.038.111	2.802.355.209
Bütçe Giderleri	1.203.737.135	1.603.545.136	2.941.420.394
Bütçe Dengesi	-175.291.608	-201.507.025	-139.065.185
Faiz Dışı Fazla	-41.329.299	-20.654.755	171.838.015
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-3,5	-2,8	-0,9

Kaynak: SBB, (2023).

3.8. Türkiye’de Pandemi Dönemi ve Sonrasında Uygulanan Mali ve Parasal Düzenlemeler

Pandemi sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde para otoritesi TCMB ile hükümetin maliye politikaları bu bölümde karşılaştırılmıştır. Ayrıca bölüm sonunda TCMB’nin bu süreçte uyguladığı politikalarla bağımsızlığı konusu tartışılacaktır.

3.8.1. Maliye Politikası Düzenlemeleri

Pandemi başlangıcında, salgının etkisini azaltmak amacıyla öncelikle Ekonomik İstikrar Kalkanı paketi yürürlüğe konulmuştur. Bu pakete ilave olarak 2021-2023 dönemini kapsayan 29.09.2020 tarihinde Yeni Ekonomik Program (YEP), 12.03.2021 tarihli Yeni Ekonomik Reform Paketi ve 2021 yılı sonunda Yeni Ekonomik Model açıklanmıştır. Hükümet uygulamaya koyduğu programlarla yatırım, istihdam ve büyümeye dayalı bir ekonomik modeli hedeflemiştir.

3.8.1.1. Ekonomik İstikrar Kalkanı (18.03.2020)

Salgının yayılım hızını önlemeye dönük yukarıda alınan tedbirlerin yanı sıra salgının ekonomi üzerindeki tahribatını azaltmak amacıyla da birtakım mali ve parasal tedbirler uygulanmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından 18 Mart 2020 tarihinde 100 Milyar TL büyüklüğünde bir ekonomik istikrar paketi ilan edilmiştir. Akabinde uygulanan ek destek paketleriyle beraber salgın kapsamında yapılan desteklerin büyüklüğü 240 Milyar TL’ye ulaşmıştır. Salgın kapsamında uygulanan mali önlemler aşağıda yer almaktadır (Sertkaya ve Baş, 2021: 151-152):

- Hazine kefaleti ile uygulanan Kredi Garanti Fonu (KGF) kredi limiti 25 milyar TL’den 50 Milyar TL’ye yükseltilmiştir. Teminat sorunu olup krediye ulaşamayan firmaların kredi kullanmasının önü açılmıştır.
- İşyeri faaliyetinin durması nedeniyle işverenler tarafından ücretsiz izne çıkarılması istenen çalışanlar ile 15 Mart 2020 tarihinden sonra iş sözleşmesi sona erdirilen ancak işsizlik sigortası ödeneğinden yararlanamayan kişilere günlük 39,24-TL ödenek sağlanmıştır. Ödeneğin süresi 3 ay uygulanacaktır.
- Firmaların işçi çıkarmasını en aza indirmek için firmalara yönelik İşe Devam Kredi Desteği uygulanmıştır.

- İ havayolu taşımacılığında KDV oranı 3 ay için %18'den %1'e düşürülmüştür. Böylece salgından etkilenen hava yolu sektörüne destek verilmiştir.
- Nakit akışı bozulan firmalara yönelik borç ertelemeleri ve ilave finansman desteği sağlanmıştır.
- En düşük emekli maaşı 1500-TL'ye yükseltilmiştir.
- Covid-19 kısıtlamaları nedeniyle Mart, Nisan ve Mayıs aylarında borçlarını ödeyemeyip temerrüde düşen firmaların kredi sicillerine mücbir sebep notu düşülmesi kararı alınmıştır. Böylece firmaların kredibilitesinin bozulması engellenmiştir.
- Kısa çalışma ödeneği kapsamında işçilere 3 aylığına geçici gelir desteği sağlanmıştır.
- İhtiyaç duyan ailelere 1000-TL destek yapılması kararlaştırılmıştır.
- Aylık geliri 5000-TL'nin altında olan vatandaşlara kamu bankaları üzerinden 10.000-TL'ye kadar kredi sağlanması kararlaştırılmıştır.
- Bireylerin ve firmaların bankalara olan borçları 3 ay süreyle ertelenmiştir.
- Kamu alacaklarının bir kısmı ertelenmiş ve birikmiş alacaklar yapılandırılmıştır.
- İhracatçı kesime stok finansmanı desteği sağlanmıştır. Reeskont kredilerinin geri ödemeleri 90 gün uzatılmıştır.

Pandeminin başlangıcında ekonomik faaliyetlerin askıya alınması hem firmaları hem de hane halkını olumsuz yönde etkileyeceği öngörülmüştür. Alınan mali önlemlerle başta firmalar olmak üzere hane halkına bir dizi destekler sağlamak amaçlanmıştır. Kamu alacakları ertelenmiş ve nakdi yardımlar sağlanmıştır. Anayasada bulunan sosyal devlet ilkesi uygulanmıştır.

3.8.1.2. Yeni Ekonomik Program (2021-2023 Dönemi)

29.09.2020 tarihinde Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığına bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarağından 2021-2023 dönemini kapsayan Yeni Ekonomik Program hazırlanmıştır. Programın açıklandığı dönemde Türkiye ekonomisinde enflasyon ve döviz kuru yeniden yükselme eğilimine girmiştir. Program kapsamında yapılan değerlendirmeler ve hedefler aşağıda yer almaktadır.

3.8.1.2.1. YEP Genel Değerlendirme

Programda öncelikli olarak pandemi sürecinde bozulan ekonomik dengelerin yeniden sağlanması hedeflenmiştir. Pandeminin yarattığı belirsizlik ortamı küresel sistemde birbirine entegre olan tüm ekonomileri etkilemiştir. Türkiye’de de olumsuz süreci atlatabilmek adına üretimin ve tedarik zincirinin aksamaması, istihdamın korunması ve finansal sistemde istikrarın sürmesi için gerekli adımların atıldığı vurgulanmıştır. Programın yürütülmesi sürecinde de makro dengelerin gözetileceği ifade edilmiştir.

Pandemi süreci sonrası iş şekillerinde meydana gelen değişimlere Türkiye’nin de ayak uyduracağı ifade edilmiştir. Ekonomik faaliyetlerin yeni düzene ayak uydurabilmesi için dijital dönüşümde hızlı adımların atılması, elektronik hizmetlerin her alanda yaygınlaştırılması ve yeni çalışma modellerinin oluşturulmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir.

Ekonomide dengelerin yeniden tesis edilmesine müteakip program döneminde cari açık ve enflasyon sorununu çözecek adımların atılacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda teknolojiye dayalı, verimliliği esas alan, rekabete dönük politikaların hayata geçirileceği ifade edilmiştir. Covid-19 krizini fırsata çevirerek ülkemizi yatırım ve üretimde cazibe merkezi haline getirecek adımların atılacağı belirtilmiştir. Yenilikçi, yüksek katma değere ve ihracata dayalı bir kalkınma modelinin uygulanması gerekmektedir.

3.8.1.2.2. YEP Amaçları

YEP’in temel amacı, iç ve dış dengenin yeniden sağlanması, sürdürülebilir, istihdam odaklı büyümeyi tercih eden politikalarla, pandeminin oluşturduğu fırsatları kullanarak üretime, ihracata ve finansal istikrarı dayalı ekonomik değişimin ve dönüşümün gerçekleştirilmesidir. Programda hedefler:

1. Program dönemi boyunca enflasyonla mücadele etmek ve 2023 yıl sonunda TÜFE’de %4,9 oranına ulaşmak.
2. İthal ürünlerin yerli üretimini sağlamak ve aynı zamanda ihracat ile turizm gelirlerini artırarak cari işlemler dengesini sağlamak.
3. İç ve dış şoklara karşı ekonominin direncini artırmak. Bu kapsamda finansal istikrarı sağlayacak tedbirleri hayata geçirmek.
4. Yüksek büyüme oranının yanı sıra bu büyümeyi sürdürülebilir hale getirecek reformları uygulamak.

5. Büyümenin etkisiyle istihdamı ve halkın refah düzeyini yükseltmek.
6. Yatırımlara öncelik vermek.
7. Pandemi sürecinde bozulan kamu maliyesinde disiplini yeniden tesis eden çalışmalar yapmak. Program dönemi sonunda bütçe açığının GSYİH'ye oranını %3,5 düzeyine çekmek.
8. Kamu borç stokunu düşük ve sürdürülebilir seviyelere korumak.
9. İşgücü piyasalarında esnekliğe dayalı çalışmalar yapmak.
10. Kamu harcamaları ve yatırımlarının etkinliğini artırmak.
11. Kamu teşvik sistemini makroekonomik hedeflerle uyumlu hale getirmek
12. Kamu yatırımlarında imalat sanayi, AR-GE, dijitalleşme, lojistik, enerji, tarım, turizm ve savunma sanayiye öncelik vermek.
13. Vergi politikalarını vergide adalet ve eşitlik ilkeleri üzerine inşa etmek. Vergi tahsilatlarında etkinliği artırmak ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele etmek. Ayrıca program süresinde vergi affına başvurmamak.
14. Tarımda üretim ve verimlilik artışını sağlayan yeni girişimciler ile yeni teknolojileri uygulamak. Tarımda girdi bazlı destekleme uygulanacaktır.
15. Bankacılık sektörü kaynaklarını büyüme hedefleri ile uyumlu hale getirmek. Kredilerin üretken sektörlere aktarımını sağlamak.

Programın amaçları değerlendirildiğinde teknoloji öncelikli, yatırıma ve üretime dayalı, ithal ikameci bir model kurgulanmıştır. Aynı şekilde kamu maliyesinde disiplin de öngörülmektedir.

3.8.1.3. 12 Mart 2021 Ekonomik Reform Paketi

Pandemi sonrası bozulan iç ve dış dengelerle YEP'in hedeflerine ulaşamaması ekonomide yeni bir reforma ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Bu kapsamda iç ve dış çevrelere Türkiye ekonomisinin uygulayacağı yeni reformlar açıklanmıştır. Programın ana hedefi salgın sonrası dönemin ekonomik yapılanmasına uygun, sürdürülebilir, güçlü ve kaliteli büyümeyi sağlamaktır. Temel amaçlar:

- Makroekonomik İstikrarın Temini
- Rekabetçi Üretim ve Verimlilik Artışları
- Şeffaf, Öngörülebilir ve Hesap Verilebilir Yönetişim

Programın makro ekonomik politikalar ve yapısal politikalar şeklinde 2 ana başlıktan oluşan reform alanı bulunmaktadır.

3.8.1.3.1. Makro Ekonomik Politikalar

Programda makro ekonomik politikalar kamu maliyesi, fiyat istikrarı, finansal sektör, cari açık ve istihdam politikalarından oluşmaktadır.

1. Kamu Maliyesine Dönük Reformlar

Kamu maliyesine yönelik ilk olarak harcama disiplini sağlamak hedefidir. Bu kapsamda döner sermayeler 2022 bütçesinden başlayarak merkezi yönetim bütçesine dahil edilecek böylece bütçe hakkı genişleyecektir. Yerel yönetimlerin borç stokunun artması önlenerek ve borçların sürdürülebilirliği sağlanacaktır. Kamuda taşıt alımı ve kiralama, temsil ağırlama giderlerine katı sınırlamalar getirilecektir. Kamu personeline yönelik iş ve işlemler tek bir idare tarafından yürütülecektir. Sosyal yardımların etkin bir şekilde dağıtılması için sosyal yardım verilerinin Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemine entegre edilmesi sağlanacaktır.

Program kapsamında kamu borç yönetiminin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Toplam borç stoku içerisinde döviz borcunun payının azaltılması, borç vadelerinin artırılması ve TL cinsinden borçlanmaya ağırlık verilmesi sağlanacaktır.

Vergiler üzerinde düzenlemeler yapılacaktır. Basit usulde defter tutan yaklaşık 850 bin esnaf gelir vergisinde muaf tutulacaktır. Tüm mükellefleri kapsayacak 7/24 hizmet verecek Türkiye Dijital Vergi Dairesi hayata geçirilecektir. Çifte vergilemeyi önleme anlaşmaları revize edilecektir. Süresinde tahsil edilemeyen kamu alacakları tek bir idare tarafından tahsil edilecektir. Vergi sistemi dijital hale gelecektir ve tüm işlemler elektronik ortamda hızlıca takip edilecektir. Haksız rekabeti önleyen vergi denetimleri yapılacaktır.

Kamu ihalelerine yönelik reformlarda ise kamu alımlarında önceliğin yerli malı kullanımına verileceği, kamu yerli sanayi işbirliği sağlayan ihale modelleri geliştirileceği hedeflenmektedir.

2. Fiyat İstikrarına Dönük Reformlar

Reform paketinde fiyat istikrarını güçlendirmek için gerçekleştirilecek yapısal önlemler yer almaktadır. Fiyat istikrarını sağlamak amacıyla Hazine ve Maliye Bakanlığı koordinasyonunda Fiyat İstikrarı Komitesi kurulacaktır. Enflasyona etkisi yüksek olan gıda fiyatları artışını önlemek amacıyla tedbirler alınması kararlaştırılmıştır. Gıda fiyatlarındaki dalgalanmayı önlemek amacıyla Erken Ödeme Sistemi kurulması

kararlaştırılmıştır. Gıda kaybı ve israfını azaltacak önlemler belirlenmiştir. Özellikle işlenmemiş gıda fiyatlarında aracılık maliyetini dūřürecek Hal Yasası'nın çıkarılması kararlaştırılmıştır. Bu yasa uzun yıllardır hükümetin gündeminde olmasına rağmen yine yürürlüğe konulmamıştır.

3. Finansal Sektöre Dönük Reformlar

Ekonomide reel sektöre önemli kaynak aktarıcısı olan finansal sektörü güçlendirmeye dönük düzenlemeler yer almaktadır. Düzenlemeler arasında bankacılık sektörünün aktif kalitesi artırılabacaktır. Kredi Yaşam Döngüsü Projesi hayata geçirilecektir. Böylece sorunlu kredilerin sayısı azaltılacaktır. Yakın izlemedeki kredilerin yeniden yapılandırması sağlanacaktır. Sorunlu krediler içinde katma değer ve istihdam yaratma potansiyeli olan firmaların rehabilitasyonu için Girişim Sermayesi Fonu kurulacaktır. Bankacılık sisteminin aktif yapısını düzenlemek için donuk alacakların Varlık Yönetim şirketleri'ne satışı gerçekleşecek ve aktiften silinecektir.

Varlık yönetim şirketlerinin kapasitesi güçlendirilecek ve böylece bankaların tahsilinde sorunlu olan alacaklar bu şirketlere devredilecektir. Faizsiz finans sistemi güçlendirilecektir.

Finans sektörünün kurumsal alt yapısını güçlendirecek çalışmalar yapılacaktır. Bu kapsamda Risk Merkezi, TCMB kontrolünde yeniden organize edilecek, dijital bankacılık lisanslamalarına olanaklar sağlanacaktır, dijital paranın ekonomik, teknolojik ve hukuki altyapısı oluşturulacaktır.

Sermaye piyasaları güçlendirilecektir. şirketlerin özkaynak ağırlıklı finansmanını teşvik eden düzenlemeler yapılacaktır. Piyasada şirketlerin halka arz sürecini kolaylaştıran ve teşvik eden düzenlemeler yapılacaktır. Özellikle 2020 yılından sonra çok sayıda şirket halka arz olmuştur. Böylece sermaye piyasalarının kapsamı artırılmıştır. İnsanların TL varlıklara yatırım yapması teşvik edilecektir. Bireysel emeklilik sistemi teşvik edilecektir.

4. Cari İşlemler Açığını Kapatmaya Dönük Reformlar

Cari işlemler açığı Türkiye ekonomisinin temel sorunlarından biridir. Cari açığa neden olan en büyük faktör dış ticaret aıklarındır. İhracatın ithalattan az olması dış ticaret açıklarına neden olmakta ve dış ticaret açıkları diğer kalemlerle kapatılamadığından cari işlemler açığı meydana gelmektedir. Cari açığı kapatmak için Türkiye'de her dönem bir takım düzenlemeler ve reformlar yapılmaktadır. Bu reform paketinde yapısal cari açığı

kapatmak amacıyla KGF teminatı ile imalata dayalı sektörlere destekler sağlanacak ve öncelikli olarak ithal edilen ürünlerin ülkede üretilmesi sağlanacaktır. Kısacası imalat sektöründe ithal ikameci politika izlenecektir. Rekabetçi, yenilikçi ve güçlü bir sağlık sanayii geliştirilmesi hedeflenmiştir. Enerjide verimlilik sağlanacak ve elektrik enerjisi depolama tesislerinin kurulmasına dönük yasal altyapılar hazırlanacaktır. Doğalgaz piyasası rekabete açılacaktır. Madencilik, petrol ve doğalgaz arama ve üretiminde yatırımlar desteklenecektir. Cari açığın sürekli büyümesine neden olan enerji yerli üretimle sağlanmaya çalışılacaktır. Fintek, biyoteknoloji ve mobilite alanlarında kurallı inovasyon ve ticarileşme desteklenecektir.

İhracatın tabana yayılması ve ihracatçıların rekabet gücünün artırılması amaçlanmıştır. İhracat potansiyeli yüksek KOBİ'lerin dış pazarlara açılması teşvik edilecektir. İhracatçıların yurtdışına gönderdikleri ürünlerin dağıtımını, depolanması ve taşınması sürecinde aksamalar yaşanmaması için yurtdışı lojistik merkezleri açılacaktır. AR-GE yoğun, yüksek teknolojiye ve karma değere sahip mal ve hizmet üretimi için yeni nesil serbest belgeler faaliyete geçecektir.

Sanayi sektöründe yeşil dönüşüm desteklenecektir. Elektrikli araçlar desteklenecek ve bunların şarj altyapısı oluşturulacaktır. Sürdürülebilir büyüme teşvik edilecektir.

5. İstihdama Dönük Reformlar

Reform paketinde istihdam teşvikleri yer almaktadır. İstihdam teşviklerinde verimsiz olanlar iptal edilip verimli sektörlere destekler verilecektir.

İstihdama dönük ilave finansal destekler sağlanacaktır. Bu kapsamda mikro ve küçük ölçekli firmalardan likidite sıkıntısı çekenlere istihdama kattıkları her bir kişi için KGF destekli 100.000-TL kredi sağlanacaktır. İlave 5 kişi istihdamda 500.000-TL'ye kadar kredi sağlanabilecektir. Kredi 2 yıl vadeli olup ilk 6 ay geri ödemesiz şekilde kullanılacaktır. İstihdam taahhüdünü yerine getiren firmanın, istihdama kattığı her 1 kişi için 12 ay boyunca ödediği sosyal sigorta ve işsizlik sigortası primleri, firmaya katkı olarak kredi faiz bakiyesinden düşülecektir. Böylece ilave istihdam oluşturan firmalar, düşük finansman maliyetiyle kredi kullanma imkanına kavuşacaktır.

Reform paketinde genç istihdamı artırmak amacıyla mesleki eğitim merkezlerini daha cazip kılacak teşvikler sağlanacaktır. Bu kapsamda kalfalık dönemi alınan ücretlerde iyileştirmeler ve mesleki eğitim merkezlerinde öğrenim gören öğrencilerin ücretleri kamu tarafından karşılanacaktır.

Yeni nesil çalışma yöntemleri yaygınlaştırılacaktır. Bu kapsamda uzaktan çalışma sistemi yeni iş modeline uyum sağlayacaktır.

3.8.1.3.2. Yapısal Politikalar

1. Kurumsal Yönetim Çerçevesi Oluşturulması

Şeffaf, hesap verebilir ve güçlü bir kurumsal yönetim çerçevesi oluşturmak amaçtır.

Kurumsal yönetim ilkesinin sağlanması kapsamında Finansal İstikrar Komitesi, Ekonomik Koordinasyon Kurulu kurulması kararlaştırılmıştır. Finansal İstikrar Komitesi Hazine ve Maliye Bakanlığı koordinasyonunda; TCMB, BDDK, SPK, SEDDK, TMSF ile Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanı'ndan oluşan bir kurul tarafından oluşturulur. FİK finansal istikrarın gözetilmesini merkeze alarak; sistemik riskleri belirleyecek, izleyecek ve yönetecektir. Finansal piyasaları derinleştirmeye ve tasarrufları artırmaya odaklanacaktır. Finansal piyasalarda güveni artıracak politikaları uygulayacaktır. FİK'in yanı sıra Cumhurbaşkanı Yardımcısının başkanlığında Ekonomi Koordinasyon Kurulu oluşturulacaktır. EKK; Hazine ve Maliye Bakanı, Sanayi ve Teknoloji Bakanı, Tarım ve Orman Bakanı, Ticaret Bakanı, Enerji Bakanı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı ile Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanı'ndan oluşur. Kalkınma Planı, Orta Vadeli Program ve Yıllık Programda yer alan eylemlerin eşgüdümünü ve uygulama başarısını sağlayacaktır.

Kurumsal yapılar güçlendirilecektir. Üst düzey kamu görevlerine atanmada aranan mesleki tecrübe şartları güçlendirilecektir. Kamu görevlilerine başka kurumların yönetim/denetim kurullarında en fazla bir görev verilecektir. Düzenleyici ve denetleyici kurum başkanlarının, diğer kurum yönetim ve denetim kurullarında görev almaması ilke olarak gözetilecektir.

2. Yatırımların Teşvik Edilmesi

Reform paketi kapsamında yukarıda açıklanan makro politikalara ulaşmak için yatırımların teşvik edilmesi sağlanmalıdır.

Yatırımlarda öngörülebilirliği artırmak, bürokrasiyi azaltmak ve yatırım sürecinde karşılaşılan sorunlara hızlı çözümler üretmek amacıyla Özel Kesim Yatırımlarının Korunmasına yönelik yeni bir sistem hayata geçirilecektir. Özel kesim yatırımlarını kolaylaştırmak ve hızlandırmak amaçlı Yatırım Uyuşmazlığı Kurumu oluşturulacaktır.

Devlet destekleri reformu ile Destek programlarının planlı ve öngörülebilir hedefler doğrultusunda hazırlanması, uygulanması ve etki değerlendirmelerinin yapılmasını teminen İlke ve Esaslar oluşturulacaktır. Tüm destek programlarına ilişkin kapsamlı veriler tam ve eksiksiz olarak tek merkezde anlık olarak toplanacak ve tüm destek uygulamalarına tek bir platformdan daha kolay, hızlı ve etkin biçimde erişim sağlanacaktır.

Teşvik sistemini reforme etmek için çalışmalar yapılacaktır. Bu kapsamda, mevcut teşvik sistemi sadeleştirilerek, seçici ve süreli bir yapıya kavuşturulacaktır. Ayrıca, mükerrer uygulamalara izin verilmeyecek bir sistem kurulacaktır. Yeni teşvik sisteminde; yenilikçi ve katma değerli üretime yönelik, öz sermaye ağırlıklı gerçekleştirilen, küresel değer zincirinin bir parçası olmaya aday ve bölgesel kümelenme öncelikleriyle uyumlu yatırımlara münhasıran destek sağlanacaktır. Yeni yatırımlara yönelik teşvik programlarında, hak edilen yatırıma katkı tutarının kurumlar vergisi haricindeki diğer vergi ödemelerinden de belirli oranlarda indirilebilmesine imkan sağlanacaktır. Yatırım teşviklerinde uygulanan SGK prim desteği süreleri, genç ve kadınların istihdam edilmesi durumunda ilave süreler verilerek uygulanacaktır.

3. İç Ticaretin Kolaylaştırılması

Reform paketi kapsamında iç ticareti kolaylaştıran tedbirler alınacaktır. Avrupa Birliği (AB) mevzuatı gözetilerek perakende ticarete haksız ticaret uygulamalarının ortadan kaldırılmasına ve daha iyi işleyen ve daha adil bir tedarik zincirinin oluşturulmasına yönelik düzenleme yapılacaktır. Ticaret sicili hizmetlerinde ve şirket işlemlerinde dijitalleşme uygulamaları geliştirilerek, şirket kuruluş ve tescil işlemlerinin hızlı ve güvenli bir biçimde tamamlanması ve şirketlerin hızlı karar alabilmesi sağlanacaktır. Ulusal ve uluslararası gelişmeler dikkate alınarak ülkemiz elektronik ticaret mevzuatının yol haritası çıkarılacak ve bu alanda düzenlemeler yapılacaktır. Kooperatiflerin ve üst kuruluşlarının daha şeffaf, etkin ve profesyonel bir yönetim yapısına kavuşması amacıyla Kooperatifçilik Kanununda düzenlemeler yapılacaktır.

4. Rekabet

Dijital piyasalarda adil rekabeti geliştirmek için serbest Pazar ilkeleri ve Avrupa Birliği düzenlemeleriyle uyumlu adımlar atılacaktır. Dijital piyasalarda rekabetçi ve adil bir ortam oluşturulacak, güçlü platformların bu güçlerini kötüye kullanmalarının önüne

geçilecektir. Platformlarda tutulan verilerin amacı dışında ya da rekabeti kısıtlayacak şekilde kullanılmasını önleyecek düzenlemeler yapılacaktır.

5. Piyasa Gözetimi Ve Denetimi Kurumu Kurulması

Farklı idareler üzerinden yürüyen yapının toplulaştırılması, uygulama yeknesaklığının sağlanması ve mükerrerliklerin engellenmesi amacıyla bağımsız bir Piyasa Gözetim ve Denetim Kurumu kurulacaktır. Kurum, piyasa gözetimi ve denetimiyle ilgili adil ve rekabetçi bir ortam oluşturulmasını teminen bağımsız bir düzenleme ve denetim yapma yetkisine sahip olacaktır. Kurum; insan sağlığı, can ve mal güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı, çevre ve tüketicinin korunması açısından asgari güvenlik koşullarını sağlamayan ürünlerin piyasaya arzına karşı etkili uygulama yapacaktır. Kurum çatısı altında, özel sektörün ve tüketicilerin de temsil edildiği Piyasa Gözetimi ve Denetimi Danışma Kurulu teşkil edilecektir.

Program 12.03.2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından kamuoyuna açıklanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan programın yatırım, istihdam, üretim ve ihracat olmak üzere 4 temel üzerine inşa edildiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda temel hedefler arasında enflasyon yer almamakta olup, fiyat istikrarının bir kenara bırakıldığı ifade edilmiştir (Bloomberg, 2018).

3.8.1.4. Yeni Ekonomik Model (Aralık 2021)

Türkiye ekonomisinde pandemi sonrası 2021 yılı Mart ayı itibariyle döviz kuru hızlı yükseliş trendine girmiştir. 2021 yılı sonuna doğru USD kuru 18-TL'yi, EURO ise 19-TL'yi aşmıştır. Kurdaki bu yükseliş süreci hem enflasyonu yükseltmiş hem de bireylerin alım gücünü düşürmüştür. Ancak yabancılar için Türkiye cazip bir ülke haline gelmiştir. Ayrıca Mart ayında açıklanan ekonomik reform paketinde her ne kadar fiyat istikrarın sağlanmasına vurgu yapılsa da Türkiye üretim odaklı büyümeyi tercih etmiştir ve Cumhurbaşkanı'nı açıklamasında fiyat istikrarını bir kenara bıraktık cümlesini kurmuştur. 2021 yılı sonuna gelindiğinde yeni bir model konuşulmaya başlanmış ve bu yeni ekonomik model Çin modeli olarak kamuoyuna açıklanmıştır. Bu yeni modelde tıpkı Çin'de olduğu gibi ihracat ve sabit sermaye yatırımları ile ekonomik büyümenin artırılması öngörülmektedir. Modelin temel ilkeleri;

1. Üretime dayalı büyüme,
2. Düşük faiz uygulaması,

3. Yabancı sermaye yatırımlarını çekmek,
4. İhracatı artırmaktır.

Türkiye, yüksek döviz kuru ve düşük faizle ucuz üretim yaparak ihracatını artırmayı ve böylece de cari açığını kapatmayı hedeflemektedir. Ayrıca düşük faiz politikası ile sabit sermaye yatırımlarının artırılması da hedefler arasında yer almaktadır. Döviz kurunun yükselmesi de Türkiye'ye hem ihracatta hem de ucuz işgücü sağlamada rekabet avantajı yaratacaktır. Kur yükseldiğinde asgari ücret döviz bazlı ucuzlayacak ve yabancı sermaye üretim yapmak için Türkiye'yi tercih edecektir. Kamuoyunda asgari ücret ile ilgili konuşulan rakam 100-USD seviyesidir.

Model için 13 maddelik bir yol haritası çizilmiş ve hedefler aşağıda yer almaktadır (İncekara, 2022):

1. İhracatta dış piyasada rekabetçi olan sektörlerde vergi avantajının sağlanması,
2. Katma değeri yüksek yazılım-donanım gibi alanlarda üretimi, yatırımı ve ihracatı artırıcı sübvansiyonların sağlanması,
3. Piyasaların önündeki bürokratik engellerin kaldırılması,
4. İhracatçı sektörlerde gerekli ithal hammadde, ara malı ve yatırım mallarının en azından yarısının ülke içinden temin edilmesi,
5. İhracatı ve döviz kazandırıcı faaliyetleri artırmaya dönük politikaların teşvik edilmesi,
6. İstikrarlı büyümenin devamı için ihracata verilen teşviklere ek olarak sabit sermaye yatırımlarını da arttırmaya dönük politikalara öncelik verilmesi,
7. İhracatçı sektörler için gerekli kalifiye işgücünün sağlanması için planlı bir strateji hazırlanması,
8. Uluslararası yatırımcılara güven vermek amacıyla yatırım ortamının şeffaflık, öngörülebilirlik, hesap verilebilirlik çerçevesinde oluşturulması,
9. Yapısal reformların hayata geçirilmesi,
10. İhracatta pazar payını artırmaya dönük çalışmaların yapılması ve ticaret diplomasisi ile ülkeler arası ilişkilerde sağlıklı ve sağlam ekonomik iş birliğinin tesis edilmesi,
11. Yeni teknolojiler, yüksek katma değerli üretim, marka, inovasyon, lojistik, patent, pazarlama ve lojistik gibi alanlarda üretim, yatırım ve istihdam olanakları sunulması,

12. Doğrudan yabancı yatırımların tesisi, yabancı sermaye için küresel bir cazibe merkezinin tesisi, döviz birikimi ile rezervlerin arttırılması, bütçe disiplini ve kamu harcamalarının ekonomik model ile örtüşmesi,
13. Her pazara, her ürün stratejisi ile üretimin iç pazarın yanı sıra sınır ötesine ulaştırılması.

Salgın sonrası genişletici politikalar enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Türkiye’de enflasyondaki yükselmeye ilave olarak döviz kuru da yükselmiştir (Solmaz, 2022: 394). Salgın döneminde FED tarafından genişletici politikaların izlenmesi dolar endeksinin dip seviyelere düşmesine yol açmıştır. Buna paralel olarak çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalarda döviz kuru düşmesine rağmen Türkiye’de yapısal sorunlar nedeniyle döviz kuru düşmemiş aksine kısıtlamaların ortadan kalkması sonucu emtia fiyatlarının yükselmesiyle döviz kuru da yükselme eğilimine girmiştir.

2021 yılı başlarında 7.30-TL olan USD kuru Mart ayına kadar aynı seyrini korumuştur. Ancak hükümetin Yeni Ekonomik Reform paketi ile beraber üretim, istihdam ve yatırıma öncelik vermesi ve bu bağlamda faizlerin düşürülmesi konusunda ısrarcı olması döviz kurunun yükselmesine neden olmuştur. 2021 yılı Mart ayında Naci AĞBAL başkanlığında yapılan Para Politikası Kurulu’nda politika faizi 200 baz puan yükseltilecek %19’a ulaşmıştır. Bu karar üzerine USD kuru 7,20-TL seviyelerinde dengelenmiştir. Ancak hükümet tarafının bu kararı beğenmemesi üzerine Naci AĞBAL kararın ertesi günü görevden alınmıştır. Hükümet tarafı yüksek enflasyonun sebebi olarak yüksek faizi görmektedir. Düşüncenin gerekçesi olarak da yüksek faizin maliyetleri artırdığı ve yatırımları engellediği öngörülmektedir.

Değişikliğin ardından döviz kuru yükselme eğilimine girmiştir. Eylül ayına kadar politika faizi sabit kalmıştır. Eylül ayı başında 1-USD = 8,30-TL iken 24 Eylül 2021’de faiz indirimlerinin başlaması sonucu Kasım’da 1-USD = 9,50-TL’ye, 20 Aralık’da ise 1-USD=18,36-TL’ye yükselmiştir. Döviz kurları Eylül ayından Aralık ayına kadar %100’ün üzerinde değer kazanmıştır (Bozkurt, 2023). Döviz kurunun bir anda yükselmesi piyasalarda belirsizliğe neden olmuştur. Ayrıca enflasyonda yükselmeye devam etmektedir. Bunun üzerine döviz kurunda dengeyi sağlamak amacıyla Aralık ayı sonunda Kur Korunmalı Mevduat (KKM) getirilmiştir.

KKM ürünü, gerçek ve tüzel kişilerce TL vadeli hesaplar üzerinde işleyecek faiz ile hesap açılışı ve vade tarihindeki kur değişim oranını hesaplayıp yüksek olan üzerinden

hesabı nemalandıracaktır. Vade sonunda kur değişimi faiz üzerinde kalırsa oluşan fark TL olarak müşterinin hesabına yatacaktır. KKM’de vade 3, 6, 9 ve 12 ay şeklinde düzenlenmiştir. Başlangıçta KKM faizi politika faizinin maximum 3 puan üzeri olarak sınırlandırılmış ancak 2022 yılı Mart ayında bu sınır kaldırılmıştır. KKM uygulamasına isteyen her banka katılabilmektedir.

KKM uygulaması ile başlangıçta 1-USD = 11-TL’ye düşürülmüştür. Ancak sonrasında döviz kuru kademeli yükselişe başlamış ve 2022 yıl sonunda USD kuru 18-TL’yi aşmıştır.

Pandemi sürecinde hükümet tarafından dört farklı ekonomik program uygulanmıştır. Ekonomik İstikrar Kalkanı uygulaması pandemi başlangıcında ortaya çıkan sorunların etkilerini azaltmaya dönüktür. Diğer üç program arasında yer alan Yeni Ekonomik Program, Ekonomik Reform Paketi ve Yeni Ekonomik Model ise ekonomide gerçekleştirilecek hedefler ile yapısal reformlara dönük düzenlemeleri kapsamaktadır. Ancak bu programlarda yer alan hedeflerden sapmalar olduğu göze çarpmaktadır. Her üç programında hedefleri arasında yer alan enflasyonu düşürme hedefine bu dönemde ulaşılamamıştır. Tablo 3.3., 3.4. ve 3.5.’de 2020, 2021 ve 2022 yılı gerçekleşen enflasyon rakamları yer almaktadır. Tablolarda yer alan veriler ile hükümetin programlarda belirlediği hedefler arasında büyük farklar bulunmaktadır. Her programda enflasyon ile mücadele edileceği hedeflenmiş olsa da enflasyon 2022 yılında son 20 yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Programlarda belirlenen hedeflerden biri de cari işlemler açığının dengeye getirilmesi hedeflenmektedir. Tablo 3.9. verileri incelendiğinde cari işlemler açığı 2021 yılında bir önceki yıla göre ciddi oranda azalma göstererek 7.232 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2022 yılında cari işlemler açığı dengeye çok yüksek oranda artış göstererek 48 milyar USD’yi aşmıştır. Yine tüm programlarda ithalatın azaltılması ve ithal edilen ürünlerin yerli üretimle sağlanması hedefler arasında yer almaktadır. Ancak Tablo 3.6, 3.7. ve 3.8 verileri incelendiğinde 2020 yılından 2022 yılına kadar olan süreçte ithalatın sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Hatta 2022 yılında ihracatta çok yüksek artış görülmesine rağmen ithalatta da ciddi oranda artış görülmektedir.

Programlarda bir diğer hedef ise sürdürülebilir bir büyüme yakalamaktır. Türkiye ekonomisi pandemi dönemini çoğu ülkelerden farklı olarak pozitif büyüme oranları ile kapatmıştır. Tablo 3.1. verileri incelendiğinde pandemi etkisinin görüldüğü 2020 yılı II.

çeyrekte çok sayıda ÷lkeye göre küçölme oranı daha düşük oranda kalmıştır. Sonrasında “V” tipi büyüme ile Türkiye ekonomisi 2020 yılını pozitif bir büyüme oranı ile kapatmıştır. 2021 yılında %11, 2022 yılında ise %5,6 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi resesyon endişelerinden uzaklaşmıştır.

3.8.2. Para Politikası Düzenlemeleri

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 11 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı kanun ile kurulmuş ve 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyetine başlamıştır. TCMB kanunu daha sonra 14 Ocak 1970 tarihinde 1211 sayılı kanun ile yeniden güncellenmiştir. 25 Nisan 2001 tarihinde 4651 sayılı kanun ile bankanın temel amacının fiyat istikrarını sağlamak olduğu hükme bağlanmıştır. Banka fiyat istikrarı amacı doğrultusunda para politikasını ve kullanacağı araçları kendisi belirler. Banka böylece araç bağımsızlığı ilkesine hak kazanmıştır. Ayrıca TCMB, fiyat istikrarı amacıyla çelişmemek üzere hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını desteklemelidir.

Türkiye’de enflasyonu düşürmek için Merkez Bankası’na fiyat istikrarı sağlama görevi verilmiş ve ayrıca enflasyonla mücadelede, 2002 yılında enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir. 2002-2005 yılları arasında örtük enflasyon hedeflemesi uygulanmıştır. Bu doğrultuda 2005 yılına kadar enflasyonun düşürölmesi hedeflenmiştir. 2006 yılından sonra ise açık enflasyon hedeflemesi uygulanmıştır. Açık enflasyon hedefine göre TCMB her yıl ulaşacağı enflasyonu önceden ilan edecek ve hedef doğrultusunda para politikası araçlarını uygulayacaktır.

TCMB enflasyon hedeflemesi rejimi kapsamında kısa ve orta vadeli enflasyon hedefini her yıl kamuoyuna ilan etmektedir. 30 Nisan 2020 tarihli enflasyon raporunda, 2020 yılı sonunda enflasyonun %7,4 olarak gerçekteşeceği, 2021 yıl sonunda %5,4’e düştükten sonra orta vadede %5’e düşeceği ilan edilmiştir (TCMB, 2020a). Belirlenen bu hedefler gerçekteşmemiştir. Sonuç olarak enflasyon 2020 yılsonunda %14,6; 2021 yılsonunda ise %36,08 olarak gerçekteşmiştir.

2021 yılında hazırlanan enflasyon raporlarında da hedeflerin gerçekteşmediği görölmektedir. Ayrıca hazırlanan raporlarda farklı hedefler yer almaktadır. Örneğin TCMB’nin 29 Nisan 2021 tarihli raporunda enflasyonun 2021 yılı sonunda yüzde 12,2 olarak gerçekteşeceği, 2022 yıl sonunda yüzde 7,5’e ve 2023 yıl sonunda ise orta vadeli hedef olan yüzde 5 seviyesine gerileyerek istikrar kazanacağı tahmin edilmektedir (TCMB, 2021a). TCMB’nin 2021-IV enflasyon raporunda enflasyonun 2021 yıl

sonunda yüzde 18,4 olarak gerçekleşeceği, 2022 yıl sonunda yüzde 11,8'e ve 2023 yıl sonunda ise yüzde 7,0 seviyesine geriledikten sonra orta vadede yüzde 5 düzeyinde istikrar kazanacağı tahmin edilmektedir (TCMB, 2021a). Benzer şekilde 2022 yılında hazırlanan ilk enflasyon raporunda yıl sonu enflasyonun %23,2 olacağı beklenirken, IV. enflasyon raporunda ise %65,2 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Aynı yıl içerisinde hazırlanan iki rapor arasında belirgin çok büyük oranda sapma olduğu görülmektedir. 2022 yılı hedefi de beklentiler doğrultusunda gerçekleşmemiş olup enflasyon oranı 2022 yılı içerisinde %80'leri aşmış ve 2022 yıl sonunda %60,4 olarak gerçekleşmiştir. Hedefler ile gerçekleşen enflasyon 2022 yılı I. rapor ile önceki yıllarda hazırlanan raporlardan çok farklıdır (TCMB, 2022a). TCMB tarafından açıklanan hedeflerin tutmaması piyasalarda güvensizliğe neden olmuştur. Hane halkı ve firmalar bu doğrultuda enflasyona karşı çeşitli tedbirler almışlardır. Bu süreçte dolarizasyon sürekli artış göstermiştir. Bunun yanı sıra enflasyonun yüksek seyretmesi sonucu mal ve hizmetlere sürekli zam geleceği endişesi ile firmalar ve hane halkı mal ve hizmetlere yönelik taleplerini sürekli canlı tutmuşlardır.

TCMB'nin piyasada istikrarı sağlayabilmek amacıyla kullandığı çeşitli para politikası araçları vardır. Bunlar arasından en sık kullandığı araçlar;

- Faiz Politikası
- Açık Piyasa İşlemleri
- Zorunlu (Munzam) Karşılık Oranları
- Reeskont Oranı
- Döviz İşlemleri'dir.

Pandeminin başlangıcında hükümetin aldığı genişletici maliye politikası uygulamalarının yanı sıra TCMB tarafından da aşağıda yer alan parasal destekler sağlanmıştır:

Parasal destekler aşağıda yer almaktadır (Sertkaya ve Baş, 2021: 152):

- 17 Mart 2020 tarihinde gerçekleştirilen Para Politikası Kurulu (PPK)'nda politika faizi 100 baz puan düşürülmüştür.
- TL cinsinden kredi kartı işlemlerinde uygulanacak azami aylık akdi faiz oranı düşürülmüştür.
- 1 hafta vadeli repo ihalelerine ilave ihtiyaç halinde piyasalara 91 gün vadeye kadar repo ihaleleri yoluyla likidite sağlanacaktır.

- Bankalara yönelik APİ çerçevesinde likidite olanakları yükseltilmiştir.
- Reel kredi büyüme koşullarını sağlayan bankalara yönelik yabancı para zorunlu karşılık oranları 500 baz puan düşürülmüştür.
- Reeskont kredisi azami vadeleri yükseltilmiştir. Kısa vadeli reeskont kredilerinin vadesi 240 güne, uzun vadeli reeskont kredilerinin vadesi ise 720 güne çıkarılmıştır.
- 17 Nisan 2020 tarihinde bankalara tanınan TCMB'ye doğrudan DİBS satım imkânına ilişkin limitler, repo işlem limitlerinden bağımsız bir şekilde uygulanarak bankalara repo işlem limitlerine eşit büyüklükte DİBS satım limiti tanımlanacağı ilan edilmiştir.
- TCMB bünyesinde gerçekleştirilen TL ve döviz işlemleri çerçevesinde varlığa dayalı menkul kıymet ile ipotek/varlık teminatlı menkul kıymetler teminat havuzuna dâhil edilmiştir.
- 1, 3 ve 6 ay vadeli olarak geleneksel yöntemle gerçekleştirilen ABD doları karşılığı swap ihalelerinin yanında, Euro ve altın karşılığı swap ihalelerine de geçilmiştir. TCMB, döviz karşılığı Türk Lirası swap piyasasında geleneksel yöntemle gerçekleştirilen swap ihalelerinin limitlerini %20'den %30'a yükseltmiştir.
- TCMB, APİ portföyü doğrudan alım işlemlerinin önden yüklemeli olarak gerçekleştirilebileceğini belirtmiş ve gerekli olduğu takdirde söz konusu limitlerin piyasa koşullarına göre güncellenebileceğini duyurmuştur.
- Geçici olarak piyasa yapıcı bankalara, İşsizlik Sigortası Fonu'ndan satın aldıkları DİBS'leri, TCMB tarafından belirlenen koşullar ve tutarlar dâhilinde TCMB'ye satma imkânı ya da APİ çerçevesinde tanınan likidite imkânını belirli oranlar dâhilinde artırma olanakları verilmiştir.
- 2020 yılı için APİ portföyü nominal büyüklüğünün TCMB analitik bilanço aktif toplamına oranının azami büyüklüğü %5'den, %10'a yükseltilmiştir.

Uygulanan parasal önlemlerle finansal piyasalardaki daralmaların önüne geçilmek istenmiştir. Firmaların ve bireylerin paraya daha kolay ulaşması amaçlanmıştır. Bu kapsamda genişletici para politikası uygulanmıştır.

3.8.2.1. Covid-19 Pandemisi Sürecinde Alınan Para Politikası Kararları

Pandemi sürecinde makroekonomik olaylarda ortaya çıkan gelişmelerde, TCMB'nin aldığı kararlar oldukça önemlidir. TCMB para politikası kurulu, temel amaç olan fiyat istikrarı ve diğer makroekonomik sorunları çözüme ulaştırmak amacıyla her ay toplanmaktadır. Para Politikası Kurulu'nun görev ve yetkiler (Arabacı ve Yücel, 2020: 95);

- Fiyat istikrarını sağlamak amacıyla para politikası ilke ve stratejilerinin belirlenmesi,
- Para politikası stratejisi çerçevesinde hükümetle birlikte enflasyon hedefinin belirlenmesi,
- Para politikası hedefleri ve uygulamaları konusunda belirli dönemler itibari ile raporlar hazırlayarak hükümetin belirleyeceği esaslar doğrultusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi,
- Hükümetle birlikte Türk lirasının iç ve dış değerini korumak için gerekli tedbirlerin alınması gibi görev ve yetkileri bulunmaktadır.

Türkiye'de politika faizlerine dair kararlar; tarihi önceden belli olan toplantılarda, Para Politikası Kurulu tarafından alınır. Para Politikası Kurulunun aldığı kararlar, toplantının yapıldığı gün saat 14.00'te; Kurulun yaptığı değerlendirmeleri içeren toplantı özeti ise 5 iş günü içerisinde kamuoyuna açıklanmaktadır.

Bu bölümde Türkiye'de pandeminin yaşandığı 2020 yılı Mart ayı ile pandemi etkisinin devam ettiği 2022 yılı sonu dönemine kadar TCMB para politikası kurulunun aylık toplanıp aldığı para politikası kurulu kararları özetlenmiş ve sonrasında alınan kararlar tartışılmıştır.

Pandeminin Türkiye'de başladığı 2020 yılı Mart ayından Ekim ayına kadar TCMB başkanlığı görevini Murat Uysal yerine getirmiştir. Murat Uysal başkanlığı döneminde Mart ve Nisan 2020'de politika faizinde 100'er baz puan indirim yapılmış ve politika faizi Nisan ayında 8,75'e düşürülmüştür. Kararın gerekçesi benzer özellikler taşımaktadır. Kararlarda, Covid-19 salgınının küresel büyüme görünümünü zayıflattığı; gelişmiş ve gelişmekte olan ülke merkez bankalarının genişletici para politikası uyguladığı; salgın öncesi Türkiye ekonomisinde belirgin iyileşmelerin görüldüğü; salgının Türkiye ekonomisine vereceği zararları azaltmak gerektiği; finansal piyasalardaki nakit akışının kesintisiz işlemesi; emtia fiyatlarındaki düşüşlerin döviz

kurundaki yükselmeye rağmen enflasyonu olumlu yönde etkileyeceği; toplam talebin artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Mayıs ayında yapılan PPK toplantısında faiz indirimi 50 baz puan olarak gerçekleşmiş ve politika faizi %8,25'e düşürülmüştür. Faizdeki düşüşün önceki toplantılara göre daha az olmasının nedeni Covid-19 salgınının küresel gıda fiyatlarını yükseltmesi ve gıda fiyatlarındaki yükselişinde Türkiye'de 2020 yılının ikinci yarısından itibaren tüketici enflasyonunu yükselteceği tahmin edilmiştir. Bu nedenle faiz indirimi ölçülü gerçekleştirilmiştir. Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında politika faizi sabit tutulmuştur. Dünya'da birçok ülke merkez bankası faiz indirimine devam ederken TCMB faizleri sabit tutmuştur. Gerekçe olarak; Normalleşme süreciyle beraber ekonomide toparlanmaların başlaması; toplam talebin sınırlayıcı etkisinin sona ermesi; salgına bağlı birim maliyetlerdeki artışların çekirdek enflasyonu yükseltmesi; özellikle Temmuz ve Ağustos aylarındaki kredi genişlemelerin dezenflasyonist süreci olumsuz etkilemesi; gıda enflasyonundaki artışın devam etmesi gösterilmiştir. Eylül ayında yapılan PPK toplantısında 200 baz puan faiz artışına gidilmiş, gerekçe olarak da dezenflasyonist süreci devam ettirmek gösterilmiştir. Politika faizi %10,25'e yükseltilmiştir. Ekim ayında politika faizi sabit ancak Geç Likidite Penceresi marjı 300 baz puan olmuştur. Gerekçe olarak dezenflasyonist süreç gösterilmiştir (TCMB, 2020b).

Murat UYSAL, 7 Kasım 2020 tarihinde TCMB başkanlığı görevinden alınmış, yerine Naci AĞBAL atanmıştır. Naci AĞBAL, TCMB başkanlığı yaptığı dönemde döviz kurundaki yükselişi önlemek ve enflasyonu düşürmek için şahin politikalar izlenmiştir. AĞBAL başkanlığında yapılan ilk toplantıda politika faizi %10,25'den %15'e yükseltilmiştir. Kararın gerekçesi olarak, kış döneminde yeniden koronavirüs vakalarının arttığı ve buna bağlı olarak küresel ekonomide belirsizliklerin devam ettiği; kredilerdeki artışın üretime gecikmeli yansıdığı ve artan iç talebin ithalat ile karşılanmasının cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilediği; TL'nin değer kaybı ile küresel gıda fiyatlarındaki artışın enflasyonu olumsuz yönde etkilediği gösterilmiştir. Enflasyon problemini ortadan kaldırmak için parasal sıkılaştırmaya gidilmiştir. Aralık ayında yapılan PPK toplantısında politika faizi 200 baz puan artırılarak %17'ye yükseltilmiştir. Kararda koronavirüs aşısının olmasına rağmen artan vakaların belirsizliklere yol açtığı, cari açığın artması, döviz kurundaki ve enflasyonun yükselmenin parasal sıkılaştırmayı gerektirdiği gerekçe olarak gösterilmiştir (TCMB, 2020b). Ocak ve Şubat aylarında yapılan PPK toplantısında faizler sabit tutulmuştur.

Mart ayında yapılan PPK toplantısında politika faizi 200 baz puan artırılmış ve %19'a yükselmiştir. Kararın gerekçesi olarak gelecekte enflasyondaki yüksek bekleyişi önlemek amacıyla önden yüklemeli ve güçlü bir parasal sıkılaştırma yapıldığı ifade edilmiştir (TCMB, 2021b).

TCMB'nin Mart 2021 PPK toplantısında almış olduğu 200 baz puanlık artış hükümet tarafından eleştirilmiştir. TCMB başkanı Naci AĞBAL görevden alınmış yerine Şahap KAVCIOĞLU getirilmiştir. Başkan KAVCIOĞLU yönetiminde politika faizinin düşürüleceği beklentisi hakim olmasına rağmen Ağustos 2021 toplantısına kadar politika faizi %19 seviyesinde sabit tutulmuştur. Bu zamana kadarki kararların ortak gerekçeleri arasında, küresel ekonominin toparlanma eğiliminde olduğu, talep ve maliyet artışları ile bazı sektörlerdeki arz kısıtlarının enflasyonda yüksek beklentilere neden olduğu yer almaktadır. Mevcut sıkı parasal duruşun krediler ve iç talepte yavaşlamaya neden olmasından dolayı faizler sabit tutulmuştur. TCMB'nin amacı enflasyonu %5 seviyesine düşürmektedir. 23 Eylül 2021 tarihinde yapılan PPK toplantısında (TCMB, 2021b);

- Küresel düzeyde gerçekleşen yüksek enflasyonun geçici olduğu ve gelişmiş ülke merkez bankalarının genişletici para politikasını sürdürdüğü,
- Aşılamanın toplumun geniş kesimine uygulanmasıyla beraber turizm ve bağlantılı sektörlerin canlanmıştır. Olumlu dış talep koşulları ve ihracattaki artışa paralel olarak yılın geri kalanında cari işlemler fazlası verileceğinin beklenmesi ve cari fazlanın enflasyon üzerinde olumlu etkisinin olacağı,
- Enflasyondaki yükseliş pandemi ile beraber küresel tedarik zincirinin aksaması, gıda fiyatları ile ithal mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışlardan kaynaklanmakta olup bu durumun etkisi geçici olduğu,
- Güçlü parasal sıkılaştırmanın ticari kredi hacmini daraltarak üretim faaliyetlerini aksatacağı,
- Çekirdek enflasyon ile arz şokları etkisinin ayrıştırılması gerektiği husularına vurgu yapılmıştır.

Bu kapsamda enflasyon hedeflemesinde artık çekirdek enflasyon hedefi dikkate alınarak 100 baz puan faiz indirimi yapılmasına karar verilmiş ve politika faizi %19'dan %18'e düşürülmüştür. KAVCIOĞLU döneminde başlayan faiz indirim süreci 2021 yıl sonuna

kadar benzer gerekçelerle devam etmiştir. 2021 yılı sonunda politika faizi %14'e düşürülmüştür (TCMB, 2021b).

2022 yılı Ocak ayından itibaren Temmuz ayına kadar politika faizi %14 seviyesinde sabit tutulmuştur. Ağustos ayında yeniden başlayan faiz indirim süreci yıl sonunda tek haneli rakamlara düşürülmüştür. Faiz indirimlerinin gerekçesi olarak küresel büyümenin zayıflaması ve resesyon riskinin olması gösterilmiştir. Ayrıca dünya genelinde faiz artışı yapan merkez bankalarının da bu politikalarından vazgeçecekleri kararlarda ifade edilmiştir. Kurul, aldıkları kararlarda enflasyonun yükseliş sebebinin jeopolitik gelişmelerden kaynaklı enerji maliyetleri artışının gecikmeli olarak enflasyona yansıdığını, bu nedenle de enflasyondaki yükselişin geçici olduğunu, küresel barış sürecinin tesisıyla beraber yeniden dezenflasyonist sürecin başlayacağını ifade etmiştir. Küresel belirsizliklerin devam ettiği ortamda sanayi üretimi ve istihdamdaki artışın devam etmesi açısından faiz indirimi yapılmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. 2022 yılı Ağustos ayı sonrası faiz indirimleri yapılmasının nedeni ülke ekonomisinin resesyona girmesinin önlenmesidir. Ancak faiz indirimleri sonrası enflasyon daha yüksek seviyelere ulaşmıştır (TCMB, 2022b).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Dünya’da meydana gelen sosyal, siyasi, kültürel, ekonomi ve sağlık alanlarında meydana gelen olaylar toplumları birçok yönden etkilemektedir. Yakın tarihimizde meydana gelen ve tüm dünyayı etkileyen en önemli olay Covid-19 pandemisidir. Pandemi 2019 yılının sonunda ortaya çıkmış ve insan sağlığını tehdit etmekle kalmamış, ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal sorunlar yaratmıştır. Bu çalışmada pandeminin meydana getirdiği ekonomik sorunlara ve sonuçlarına değinilmiştir. Daha spesifik ele alacak olursak pandemi döneminde Türkiye’de uygulanan para ve maliye politikalarının etkinliği değerlendirilmiştir.

Türkiye ekonomisi pandemi sürecine çift haneli enflasyon, yüksek döviz kuru, yüksek dış ticaret açıkları, yüksek işsizlik ve düşük büyüme oranı ile girmiştir. Ayrıca 2018 yılında yaşanan döviz şokunun etkileri ise devam etmektedir.

Bu sorunlar devam ederken, çevresindeki ülkelerden sonra 11 Mart 2020 tarihinde ilk vakanın ortaya çıkmasıyla virüse karşı tedbirler alınması gerekmiştir. Ancak Türkiye’de virüsün yayılım hızına karşı alınan tedbirler Avrupa ve Amerika’daki kadar sert olmamıştır. Örneğin, çoğu ülkelerde haftalarca sokağa çıkma yasakları uygulanmışken, Türkiye’de sadece hafta sonları ve diğer resmi tatillerde büyükşehirlerde sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Çünkü Türkiye’de var olan ekonomik sorunlar nedeniyle ekonomik faaliyetlerin tamamıyla askıya alınması istenmemiştir. Hatta 2021 yılı Nisan ayında 15 günlük tam kapanmaya geçilmiş olsa da üretim faaliyetlerinin aksamasına izin verilmemiştir.

Pandemi krizinin meydana getirdiği durgunluğa karşı tüm ülkeler başlangıçta genişletici politikalar uygulamıştır. Bu bağlamda Türkiye’de salgının olumsuz ekonomik etkisine karşın ilk olarak Ekonomik İstikrar Kalkanı paketi uygulanmıştır. Paket ile firmalara ve hane halkına bir takım destekler sağlanmıştır. Verilen destekler 100 milyar TL olarak öngörülmüş ancak destek miktarı 240 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu durum bütçe dengesini bozmuştur. Ancak kriz ile mücadelede denk bütçe stratejisi bir kenara bırakılmış ve telafi edici bütçe stratejisi anlayışı benimsenmiştir.

2020 yılı yaz aylarında kısıtlamaların azaltılması ekonomik aktivitelerin canlanmasına yol açmıştır. Özellikle talep tarafında meydana gelen artış enerji ve emtia fiyatlarını yükseltmiştir. Bu ürünlerin ithalatçısı konumunda olan Türkiye’nin dış dengesi daha da

bozulmuş ve cari işlemler açığı yükselmiştir. Cari işlemler açığını kapatmak için turizmden de yeterli destek gelmemiştir.

Pandemi başlangıcında ekonomilerde uygulanan parasal ve mali destekler, ekonomik aktivitelerin canlanması ile talebi yükseltmiştir. Arz tarafında ise üretimin yeniden artmaya başlaması enerji talebini artırmış ve üretim maliyetleri yükselmiştir. Dünya ekonomisi pandemi sürecinin devamında enflasyon problemi ile karşı karşıya gelmiştir. 2021 yılından itibaren başta FED olmak üzere çoğu merkez bankası enflasyonla mücadele etmeye başlamış ve faiz artışları ile enflasyonu kontrol altına almaya çalışmışlardır. Türkiye’de ise faiz politikası FED ve diğer ülke merkez bankaları ile uyumlu olmamıştır. Türkiye ekonomisinde hükümet tarafından büyüme, istihdam, ihracat ve yatırım odaklı bir ekonomik programlar uygulanmıştır. Programlarda her ne kadar enflasyonun kademeli olarak düşürüleceği ifade edilse de 12 Mart 2021’de uygulanan Reform Paketi açıklanırken fiyat istikrarının bir kenara bırakılacağı ifade edilmiştir. TCMB’nin de faiz indirimleri ile ekonomik büyümeye destek vermesi beklenmiştir. TCMB’nin Eylül 2021’den itibaren faiz indirimi yapmaya başlaması ve negatif reel faiz uygulaması enflasyonu 2022 yılı son çeyreğinde rekor seviyeye taşımıştır. Bu süreçte TCMB’nin PPK kararlarında enflasyonla mücadele ettiğini belirtmesi piyasalar tarafından güvenilir olarak algılanmamıştır. Ayrıca TCMB’nin 2020’den itibaren belirlediği enflasyon hedefini tutturamaması piyasalarda güvensizlik ortamı yaratmıştır. Bireylerin ve firmaların döviz talebi artmış ve döviz kuru yükselme eğilimine girmiştir.

Hükümetin uyguladığı politikalar ile TCMB kararları karşılaştırıldığında bir uyumun olduğu görülmektedir. Hükümetin istediği büyüme, ihracat, istihdam ve yatırım odaklı politikalar 2021 yılı Mart ayı sonrası TCMB kararlarında da görülmektedir. Bu süreçte PPK kararları incelendiğinde enflasyonun dışsal etmenlerden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Küresel resesyon endişesi nedeniyle faiz indirimlerinin yapılması gerekçe olarak gösterilmiştir. Ancak Türkiye’de enflasyon sonuç itibarıyla yüksek seviyelere gelmiştir. İhracat artışı rekor seviyelere ulaşmış olsa da cari açık ve dış ticaret açığı 2022 sonu itibarıyla yüksek seviyelerde kalmıştır. İşsizlik oranları da %10 seviyesinin üzerinde gerçekleşmiştir. Alınan kararların piyasa beklentileri ile uyumsuz olması Türkiye’de ekonomik problemlere neden olmuştur. Bu süreçte hükümetin büyüme odaklı politikaları tercih etmesinin bir nedeni de 2023 yılında yapılacak seçimlerdir.

Seçimlere kadar piyasada genişlemeci politikaların etkisi ile canlanma sürecinin devamı tercih edilmiştir.

Sonuç olarak temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olan TCMB bu süreçte hükümet politikaları ile ortak hareket etmiştir. 2017 referandumu sonrasında yeni hükümet sistemine geçiş ile beraber Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN katıldığı bir televizyon programında TCMB ile hükümetin ortak çalışması gerektiğini vurgulamıştır. Pandemi süreci sonrasında sıkı para politikası izlenmesi gerektiği dönemde Murat UYSAL'ı görevden alıp yerine Naci AĞBAL'ı getirmiş; 2021 Mart ayında ise faizlerin düşürülmesi istendiğinde Naci AĞBAL kararname ile görevden alınmış ve yerine Şahap KAVCIOĞLU getirilmiştir. Şahap KAVCIOĞLU hükümetin uygulamaya koyduğu programlara uygun bir para politikası stratejisi izlemiştir. Uygulamalar değerlendirildiğinde Türkiye'de maliye politikasının uygulayıcısı hükümet ile para politikasının uygulayıcısı merkez bankası ortak hareket etmektedir. Ortak hareket imkanı olmadığında anayasal yetkisine dayanarak Cumhurbaşkanı tarafından TCMB başkanı süresi dolmadan değiştirilmektedir. Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ortamda TCMB ile hükümetin çatışma yönlü politika izlenmesi beklenmemelidir. Elbette her iki kurum da piyasanın beklentilerine uygun rasyonel politikalar izlemelidir. Ancak bu süreçte uygulanan politikalar piyasa beklentileri ile uyumsuz olmuş ve TCMB politikalarının hükümet tarafından belirlendiği algısı para politikası konusunda güvensizliğe neden olmuştur. Piyasa ekonomisi ortamında olması gereken maliye politikası ile para politikasının koordineli bir şekilde piyasa beklentileri doğrultusunda işleyişinin sağlanmasıdır. Bu sağlandığında ekonomide sorunlar bir otomatik olarak kendiliğinden çözülecek ve hem yerli hem de yabancı sermayenin yatırım yapabileceği güvenilir ortam sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abanoz, C. (2021). İspanyol Gribinde Kıtalararası Devrim: İngiltere ve Amerika. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 19(2), 37-43.
- Acuna-Soto, R., Stahle, D., Therrell, M., Griffin, R., & Cleaveland, M. (2004). When half of the population died: the epidemic of hemorrhagic fevers of 1576 in Mexico. *FEMS Microbiology Letters*, 240(1), 1-5.
- Açıkgöz Ö. & Günay, A. (2020). The Early Impact of The Covid-19 Pandemic on the Global and Turkish Economy. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50(1), 520-526.
- Ağdemir, Z. (2019). Fizyokrasi ve Vergiler: Tarihsel Toplumsal Bir Analiz. *Fiscaoeconomia*, 3(2), 161-197.
- Aktan, C. C. (2000). *Politik İktisat*. İzmir: Anadolu Matbaası.
- Aktan, C. C. (2010). Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 168-187.
- Arabacı , H., & Yücel, D. (2020). Pandeminin Türkiye Ekonomisine Etkileri Ve Türkiye Merkez Bankası Tarafından Finansal İstikrarı Sağlamak Amacıyla Alınan Önlemler. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(2), 91-98.
- Ay, H. (2019). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın.
- Aydemir, C., & Güneş, H. (2006). Merkanitilizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 136-158.
- Başçı, E., & Kara, H. (2011). Finansal İstikrar ve Para Politikası. *İktisat, İşletme ve Finans*, 26(302), 9-25.
- Beck, T. (2020). Finance in the Times of Coronavirüs. *Economics in the Time of Covid-19*.
- Bilici, N., & Bilici, A. (2013). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Birinci, Y. (1989). Enflasyon, Para Politikası ve Stratejileri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47(1-4), 19-30.
- Bloomberg, (2018). "Erdogan Says New Role in Monetary Policy Makes 'Some Uncomfortable'", <https://www.bloomberg.com/news/videos/2018-05-15/erdogan-on-monetary-policy-parliamentary-elections-video?sref=4TAH79Na>, Erişim Tarihi: 20.06.2023.
- Bocutoğlu, E. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Ankara: Murathan Yayınevi.
- Bozkurt, B. (2023, Mayıs 25). *KKM'de Faizden Sonra Prim Yarışı Başladı*. Temmuz 01, 2023 tarihinde Dünya Gazetesi: <https://www.dunya.com/ekonomi/kkmde-faizden-sonra-prim-yarisi-basladi-haberi-694540> adresinden alındı
- Cartwright, M. (2020, Mart 28). *World History Encyclopedia*. Ocak 31, 2023 tarihinde World History Encyclopedia: <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-17097/veba-kara-olum/> adresinden alındı

- Çalıyurt, H. B. (2022). Bir Sağlık Krizi Olan Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Performansa Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 3(2), 25-56.
- Çelik, Ş. (2022). Covid-19 Pandemisi Sonrasında Maliye Politikaları Uygulamaları: Türkiye Özelinde Bir Değerlendirme. *İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 04-27.
- Çiçek, H., Gözegir, S., & Çevik, E. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 141-156.
- Çimen, G. (2023). *Faydalı Sağlık Bilgileri*. Şubat 15, 2023 tarihinde Domuz Gribi Belirtileri Nelerdir? Domuz Gribi (H1N1) Nedir?: <https://www.gonulcimen.com/domuz-gribi-belirtileri/> adresinden alındı
- Demir, M., Günaydın, Y., & Demir, Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye'de Turizm Üzerindeki Öncülleri, Etkileri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 80-107.
- Dinler, Z. (2013). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Durak Oldaç, B. (2022). Tarihteki Üç Büyük Veba Salgınına Mali Açıdan Bakış. 4. *International CEO Communication, Economics, Organization & Social Sciences Congress* (s. 422-429). Hindistan: NCM Publishing House.
- Durmaz Akyol, A. (2005). Şiddetli Akut Solunum Yetmezliği Sendromu (SARS) ve Korunma Önlemleri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 21(2), 107-123.
- Echenberg, M. (2002). Pestis Redux: The Initial Years of the Third Bubonic Plague Pandemic, 1894-1901. *Journal of World History*, 13(2), 429-449.
- Eğilmez, M. (2017, Ocak 16). *Merkez Bankası Faizleri ve Faiz Politikası: Güncellenmiş Not*. Mayıs 05, 2023 tarihinde Mahfi Eğilmez: <https://www.mahfiegilmez.com/2017/01/merkez-bankas-faizleri-ve-faiz.html> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2020). *Para Basımı ve IMF'nin Yeni İmkânı*. 05 20, 2023 tarihinde www.mahfiegilmez.com adresinden alındı
- Erdem, U. (2022). BRICS Ülkeleri Ve Türkiye'de Covid-19 Öncesi Ve Sonrası Vergi Politikalarının Karşılaştırılması. *Ekonomi ve Finans Konularına Teorik Yaklaşımlar Kitabı*, Ekin Yayınevi, 361-370.
- Fırat, M. (2020). Covid-19 Krizi ve IMF Destekli Maliye Politikalarının Gerekliliği. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 209-222.
- Florin, A., & Patrice, P. (1992). *Monetarizm*. (L. Özkale, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Friedman, M. (1956). *Studies in the Quantity Theory of Money*. Chicago: University of Chicago Press.

- Gedikli, A. (2017). Para Politikası Aracı Olarak Faiz Koridorunun Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme: Örnek Ülke Deneyimleri. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1), 24-40.
- Günata, G. (2020, Mayıs 12). *Arkeofili*. Temmuz 10, 2023 tarihinde <https://arkeofili.com/roma-olumcul-antonine-vebasindan-ne-ogrendi/#:~:text=Hastal%C4%B1%C4%9Fa%20yakalananlar%20ate%C5%9F%2C%20titreme%2C%20kusma,k%C4%B1rm%C4%B1z%C4%B1dan%20siyah%20d%C3%B6nen%20ishalden%20yak%C4%B1n%C4%B1yorlard%C4%B1> adresinden alındı
- Güven Ayvaz, E., & Uysal, D. (2013). Türkiye'de Döviz Kurlarındaki Değişme ile Enflasyon Arasındaki İlişki (1983-2012). *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 141-156.
- Horgan, J. (2014, Aralık 26). *World History Encyclopedia*. Ocak 31, 2023 tarihinde <https://www.worldhistory.org/article/782/justinians-plague-541-542-ce/> adresinden alındı
- <https://www.tarihiolaylar.com>. (tarih yok). Ocak 31, 2023 tarihinde Tarihi Olaylar: <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/buyuk-veba-salgini-102#panel2> adresinden alındı
- İncekara, R. (2022, Ocak 06). *Türkiye'nin Yeni Ekonomi Planı İçin 13 Madde*. Haziran 02, 2023 tarihinde KOBİ Aktüel: <https://www.kobiaktuel.com.tr/turkiyenin-yeni-ekonomi-planı-icin-13-madde-makale,2941.html> adresinden alındı
- Jedwab, R., Johnson, N., & Koyama, M. (2019). Pandemics, Places, and Populations: Evidence from the Black Death. *Institute for International Economic Policy*(IIEP-WP-2019-3), 1-22.
- International Monetary Fund (IMF), (2020a). World Economic Outlook, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October/select-countries?grp=995&sg=All-countries/Advanced-economies/Euro-area>, Erişim Tarihi: 15.01.2023.
- Investing, (2023). Grafikler/Canlı Grafikler, <https://tr.investing.com/>, Erişim Tarihi: 20.07.2023.
- Kaya Göze, D. (2020). Korona Virüs Pandemisinin Küresel Ekonomideki İzleri: Kamu Finansman Dengesi, Ticaret Hacmi, Enflasyon, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 221-237.
- Kartal, M. T. (2021). Kovid-19 Pandemisinde Türkiye'de Alınan Para Politikası Tedbirlerinin Temel Finansal Göstergelere Etkileri (The Effects of Monetary Policy Measures Taken on Main Financial Indicators in COVID-19 Pandemic in Turkey). *Bankacılar Dergisi*, (115), 88-106.
- Jedwab, R., Johnson, N., & Koyama, M. (2019). Pandemics, Places, and Populations: Evidence from the Black Death. *Institute for International Economic Policy*(IIEP-WP-2019-3), 1-22.

- Kazokoğlu, C. (2020, Nisan 21). *BBC NEWS*. MAYIS 05, 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52364802> adresinden alındı
- Keynes, J. M. (2008). *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Mongey, S., Pilossoph, L., & Weinberg, A. (2020, Mart 10). Which Workers Bear the Burden of Social Distancing? *National Bureau of Economic Research*.
- Musgrave, R. A. (1973). "Telafi edici maliye politikasının yatırım yönü". çev. Orhan Şener. Akademi: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, 2(2), 904-926.
- Necipoğlu, N. (2020, Haziran 10). *Boğaziçi Üniversitesi*. Ocak 31, 2023 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi Haberler: <https://haberler.boun.edu.tr/tr/haber/istanbulun-bizans-doneminde-salginlarla-imtihani> adresinden alındı
- Nikiforuk, A. (2018). *Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. (S. Erkanlı, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oflaz Kalaycı, N. (2021). Küresel Sağlık Krizinin Ekonomiye Etkileri Ve Mali Önlemler: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 379-408.
- Ölmezoğulları, N. (2008). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*. Bursa: Ezgi Yayınevi.
- Öner, E. (2018). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Özbilen, Ş. (2010). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Özker, A. N. (2009). Mali Politikaların Güncel Duyarlılığı ve Dönemsel Formül Esnekliği Yaklaşımında Etkinlik. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(11), 2-14.
- Özker, N. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Selektif (Tercihli) Kredi Politikalarında Yapısal Uyum ve Sektörel Gelişme. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 124-141.
- Özpınar, Ö. (2022). Covid-19'un İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri. M. Özmen, & V. Yurdadoğ içinde, *Güncel Ekonomi Çalışmaları-II-* (s. 39-53). Ankara: Akademisyen Kitapevi.
- Öztürk, N. (2015). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özyurt, H. (2003). *Para Teorisi ve Politikası*. Trabzon: Derya Kitapevi.
- Parasız , İ. (2018). *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Paya, M. (2013). *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Pehlivan, O. (2013). *Kamu Maliyesi*. Trabon: Celepler Matbaacılık.
- Pınar, A. (2010). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Sayar, M. (2020). Marcus Aurelius ve Lucius Verus Dönemlerinde M.S. 165-180 Yılları Arasında Görülen Büyük Salgın. *İstanbul Üniversitesi Yayınları Tarih Dergisi*, 71(1), 15-28.

- SBB, (2023). Gösterge ve İstatistikler, <https://www.sbb.gov.tr/#>, Erişim Tarihi: 20.06.2023.
- Sarı, S.S. & Kartal, T. (2020), COVID-19 Salgınının Altın Fiyatları, Petrol Fiyatları ve VIX Endeksi ile Arasındaki İlişki, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 93-109.
- Sertkaya, B., & Baş, S. (2021). Covid-19 Salgınının Türkiye Ekonomisine Etkileri: Riskler ve Olası Senaryolar. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 147-167.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzemcan Yayınları.
- Solmaz, M. (2022). 2002'den Covid-19 Pandemisine ve Rus-Ukrayna Savaşına Türkiye Ekonomisinde Enflasyon. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 6(2), 385-402.
- Şahin, Ö. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Merkez Bankaları Politikalarının Karşılaştırılması Analizi. Batman: Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Şenol, Z. (2020). COVID-19 Krizi ve Finansal Piyasalar. N. Toğuç içinde, *Para ve Finans* (s. 75-124). Ankara: İKSAD Publishing House.
- Şimşek, H. (2008). Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 183-208.
- TCMB, (2020a). *Enflasyon Raporu 2020*. Erişim Tarihi: 20.05.2023, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/>
- TCMB, (2020b). *Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu*. Erişim Tarihi: 05.01.2023, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/PPK/>
- TCMB, (2021a). *Enflasyon Raporu 2021*. Erişim Tarihi: 21.05.2023, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/>
- TCMB, (2021b). *Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu*. Erişim Tarihi: 10.01.2023, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/PPK/>
- TCMB, (2022a). *Enflasyon Raporu 2022*. Erişim Tarihi: 21.05.2023, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Enflasyon+Raporu/>
- TCMB, (2022b). *Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu*. Erişim Tarihi: 15.01.2023, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/PPK/>
- TCMB, (2023). <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler>, Erişim Tarihi: 15.06.2023.

- Tekin, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(40), 330-355.
- Teyyare, E., & Sayaner , K. (2018). Türkiye'de Gelir Eşitsizliğinin Maliye Politikası Araçları ve Kurumsal Faktörler Açısından Analizi ve Çözüm Önerileri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 309-334.
- Tobias, A., & Natalucci, F. (2020). *Covid-19 Krizi Finansal İstikrarı Tehdit Ediyor*. Uluslararası Para Fonu (IMF).
- Tokatlıoğlu , M., & Selen, U. (2021). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- TÜİK, (2023). İstatistikler, <https://www.tuik.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 01.06.2023.
- Tüyen, Z. (2014). Türkiye'de Para Politikalarının Geleceği. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*(4), 19-31.
- Ustaoğlu, M. (2020). Covid-19 Küresel Salgını ve Maliye Politikalarının Etkinliği. D. Demirbaş, V. Bozkurt, & S. Yorgun içinde, *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* (s. 35-51). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Ünlü, A., Kabak, S., & Tuğludur, D. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinin Türkiye'nin BİST Finansallar Sektör Endeksi Üzerindeki Etkisi. *Journal of Economics and Research*, 1(2), 26-41.
- Ünüvar , İ., & Aktaş, H. (2022). Dünya'da ve Türkiye'de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 25(1), 124-140.
- WHO. (2023). *DSÖ Coronavirüs (COVID-19) Kontrol Paneli*. Şubat 16, 2023 tarihinde <https://covid19.who.int/> adresinden alındı
- Yıldırım , N. (2010). Afetlerin Gölgesinde İstanbul. S. Öztürk içinde, *Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Afetler* (s. 109-184). İstanbul: İstanbul Kültür A.Ş.
- Yıldız, E. (2022). Salgını Hatırlamak: Veba Üzerine Tarihsel ve Sosyolojik Bir Analiz. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(48), 264-277.
- Yolun, M. (2020). Tarihin En Ölümcül Virüsünün Yeniden Hatırlanması: İspanyol Gribinin Kısa Bir Öyküsü. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 74-80.

ÖZGEÇMİŞ	
Adı Soyadı	ATAKAN BÜYÜKBOSTANCI
Yabancı Dili	İNGİLİZCE
Orcid Numarası	0000-0003-1390-5610
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10573988
Lise	MEHMETÇİK LİSESİ / İSTANBUL (2006)
Lisans	ORDU ÜNİVERSİTESİ ÜNYE İİBF / İKTİSAT BÖLÜMÜ (2010)
Yüksek Lisans	BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ SBE / MUHASEBE VE ULUSLARARASI RAPORLAMA BÖLÜMÜ (2015) ORDU ÜNİVERSİTESİ SBE / İKTİSAT (2023)
Mesleki Deneyim	1. TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş. (2010-2014) 2. ORDU ÜNİVERSİTESİ ÜNYE MYO – ÖĞRETİM GÖREVLİSİ (2014-)
Akademik Çalışmalar	1. LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE ENFLASYONUN İŞLETME STRATEJİLERİNE ETKİSİ: ORDU VE SAMSUN ÖRNEĞİ (2022) 2. Bankacılık Sektöründe Çalışan Kadınlarda Cam Tavan Sendromu: Ordu İli Örneği (2018) 3. KİMLİK İKTİSADI ÇERÇEVESİNDE MADDİYAT KÜLTÜRÜNÜN DIŞA VURUMU OLARAK STARBUCKS ÖRNEĞİ (2017) 4. Sorunlu Kredilerin Çözümünde Bankaların Yaklaşımları: Ordu İli Örneği (2017) 5. COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE TCMB MAKROEKONOMİK İSTİKRAR POLİTİKALARI (2023)